Carl Schmitt

Tarih ve Siyaset Üzerine İki Deneme

Roma Katolikliği ve Politik Form

&

Kara ve Deniz

Paradigma Yayıncılık

Carl Schmitt Roma Katolikliği ve Politik Form & Kara ve Deniz

Paradigma'nın Gündemindekiler

Hans Georg Gadamer, Hakikat ve Yöntem (III. Cilt)
Kant, Saf Aklm Eleştirisi
G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları
Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru
M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü
K. M. Wheeler, Romantizm, Pragmatizm ve Dökonstrüksiyon
Robert, A. Nisbet, Sosyolojik Gelenek
Hugh J. Silverman, Tekstüaliteler
W. J. Wainwright, Din Felsefesine Giriş
S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş
S. Z. Hünler, Spinoza'nın Hayatı
Ralph Waldo Emerson / Denemeler ve Konuşmalar
W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)
Dermont Moran, Fenomenolojiye Giriş
Zimmerman, Heidegger'in Moderniteyle Hesaplaşması
Heidegger, Düşünmek Ne Demektir?

Carl Schmitt

Tarih ve Siyaset Üzerine İki Deneme

Roma Katolikliği ve Politik Form

Kara ve Deniz

Paradigma

Carl Schmitt
Tarih ve Siyaset Üzerine İki Deneme
Roma Katolikliği ve Politik Form / Kara ve Deniz

Özgün Adları
Römischer Katholizismus und Politische Form
Land und Meer: Eine Weltgeschichtliche Betrachtung

Çeviren
Gültekin Yıldız

Editör
Ekrem Ayyıldız

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Klett-Cotta'dan alınmıştır ve Paradigma Yayıncılık'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve kompüter dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, Mayıs 2009

Dizgi-Mizanpaj
Hülya Aşkın Bilen

Kapak
Minyatür

Baskı
Bayrak Matbaacılık
Davutpaşa Cad. No. 14/2 MB İş Merkezi-Topkapı/İstanbul

ISBN: 978-975-7819-62-2

85. Paradigma kitabı

Paradigma Felsefe Serisi: 47
1. Politika Felsefesi; 2. Devlet Felsefesi;
3. Tarih Felsefesi; 4. Sosyal Bilimler
5. Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson Düşünce Gelenekleri

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.
Yücer Han No: 42/3-5 – 34110
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0 212) 526 81 52
Faks: (0 212) 526 81 52
www. paradigmakitap.com
info@paradigmakitap.com

Carl Schmitt

Tarih ve Siyaset Üzerine İki Deneme

Roma Katolikliği ve Politik Form

Kara ve Deniz

Türkçesi
Gültekin Yıldız

Paradigma
İstanbul 2009

CARL SCHMİTT (1888-1985)

11. 07. 1888'de Plettenberg'de (Westfalen) doğdu. Katolik bir ailede büyüdü. 1907'de Berlin'de hukuk tahsiline başladı, bunu Münih ve Strazburg'da devam ettirdi. 1915'de Alman ordusuna gönüllü olarak yazıldı, ama geri hizmete alındı. Bir yandan ilmî çalışmalarına devam etti ve 1916'da Strazburg'da habilitasyonunu verdi. Savaştan sonra 1 Eylül 1919'da Münih Ticaret Yüksekokulu'nda doçent olarak akademik kariyerine başladı. Münih günlerinde Max Weber'in muhiti ile tanıştı, sanatçılar ve yazarların devam ettiği meclislerde bulundu. 1 Nisan 1922'de Bonn Universitesi Hukuk Fakültesi'nde, 1 Ekim 1922'de Greifswald Üniversitesi'nde görevlendirildi. 1 Nisan 1928'de Berlin Ticaret Yüksekokulu'nda görevlendirildi. Kısa bir süre Köln Üniversitesi'nde bulunduktan sonra, 1 Ekim 1933 itibariyle Berlin Friedrich Wilhelm Üniversitesi'ne geçti ve 1945'e kadar burada ders verdi. Schmitt devrin parlamenter demokratik rejimini çok benimsemiş biri olmamasına rağmen, Weimar Cumhuriyeti'nin içine girdiği siyasî krize kadar sağ muhafazakâr gruplarla çok içli dışlı olmadı. Bir Alman milliyetçisi olmakla beraber, muhtemelen cihanşümul Katoliklik kültürünün tesirinde yetişmiş olması sebebiyle bunu ırkçılığa vardırmadı. Hatta Bonn yıllarında, sol fikir çevreleri üzerinde de nüfuzu olan bir üniversite hocası oldu. Ancak Berlin'e gelip de Kurt von Scleicher'in çevresindeki *Reichswehr* subaylarıyla temas etmeye başlayınca, güçlü bir başkanlık idaresi lehindeki görüşleri keskinleşti ve çoğulcu demokrasiye karşı totaliter siyasî rejimin önde gelen propagandistlerinden biri haline geldi. Schmitt, 28 Temmuz 1930'da Şansölye H. Brünning'e ekonomik kriz gerekçesiyle kararname idaresine geçme yolunu açan ictihadını yayınladı. Bu tedbirler sonrasında 14 Eylül 1930'da parlamentoda Naziler güç kazandı. Brüning'in yerine muhafazakâr görüşlü von Papen şansölye oldu ve çok geçmeden örfî idare ilân etti. Schmitt yeni şansölyenin bu sıkı idaresine de destek verdi. Büyük sanayicileri yeni rejimi kabullenmeye iknaya çalıştı. Adolf Hitler'in 30 Ocak 1933'de şansölye olmasından kısa bir süre sonra çıkan parlamento (*Reichstag*) yangınıyla birlikte Weimar Anayasası'nın 48. maddesine atfen Schmitt'in yaptığı "aciliyet hali" ictihadı yeniden gündeme geldi. Bu hukukî zemin üzerinde 23 Mart 1933'de başkanlık idaresine geçildi ve Hitler'in diktatörlüğünün önü açıldı. Bu gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Schmitt'in "Hitler'i tahta çıkaran hukuçu" olarak tanınmasına sebep oldu. 1 Mayıs 1933'de Nasyonal Sosyalist Parti'ye (NSDAP) katıldı. Eyaletlerdeki parlamentoları sonlandıran kanun (*Reichsstatthaltergesetz*) üzerindeki çalışmalara katıldı. Herman Göring tarafından Prusya Devlet Şûrası'na çağrıldı. Nasyonal Sosyalist Hukuçular Birliği (*NS-Juristenbund*) içinde yüksek okul hocaları grubunun liderliğini üstlendi. Alman Hukuku için kurulan yeni akademinin yönetim kuruluna dahil edildi. Ancak, iç çekişmelerden dolayı 1936'da Parti'deki görevlerini kaybetti. Sonrasında akademik mesaisini milletlerarası hukuk ve amme hukukunda yoğunlaştırdı. II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla beraber (1945), Almanya'yı işgal eden Amerikan birlikleri tarafından yakalandı ve Nürnberg'de sorgulandı. Onsekiz ay süren tutukluluktan sonra serbest bırakıldı ve doğduğu yere döndü. Savaş sonrası Almanyasında bir daha üniversite hocalığı yapmadı. Ancak, 1949'dan itibaren yayın yapmaya yeniden başladı. Neredeyse bir asırlık ömrü 7 Nisan 1985'de son buldu.

Başlıca Eserleri: *Über Schuld und Schuldarten: Eine terminologische Untersuchung* (1910); *Gesetz und Urteil: Eine Untersuchung zum Problem der Rechtpraxis* (1912); *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* (1914); "Diktatur und Belagerungszustand: Eine staatsrechtliche Studie", *Zeitschrift fir die gesamte Strafrectswissenschaft* (1916), s.138 vd.; *Politische Romantik* (1919); *Die Diktatur. Von den Anfaengen des modernen Souveraenitaetsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf* (1921); "Politische Theorie und Romantik", *Historische Zeitschrift* (1921), s.337 vd.; *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveraenitaet* (1922) (Türkçesi: *Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara 2002); *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* (1923) (Türkçesi: *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Nisan 2006); *Römischer Katholizismus und politische Form* (1923) (Türkçe çevirisi bu kitapta yer alıyor); "Einmaligkeit und gleicher Anlass bei der Reichestagsauflösung nach Art. 25 der Reichsverfassung", *Archiv für öffentliche Recht*, 1925, s.162 vd.; *Unabhaengigkeit der Richter, Gleichheit vor dem Gesetz und Gewaehrleistung des Privateigentums nach der Weimarer Verfassung. Ein Rechtsgutachten zu den Gesetzenwürfen über die Vermögensauseinandersetzung mit den früher regierenden Fürstenhaeusern* (1926); *Die Kernfrage des Völkerbundes* (1926); *Verfassungslehre* (1928); "Der Begriff des Politischen", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 58 (1927) (kitap olarak ilk baskısı: 1932; bir önsöz ve ilâvelerle ikinci baskı: 1987; Türkçe çevirisi: *Siyasal Kavramı*, çev. Ece Göztepe, İstanbul, Aralık 2006); *Volksentscheid und Volksbegehren. Ein Beitrag zur Auslegung der Weimarer Verfassung und zur Lehre von der unmittelbaren Demokratie* (1927); *Hugo Preuss. Sein Staatsbegriff und seine Stellung in der deutschen Rechtslehre* (1930); *Der Völkerbund und das politische Problem der Friedenssicherung* (1930; genişletilmiş ikinci baskı: 1934); *Der Hüter der Verfassung* (1931); *Legalitaet und Legitimitaet* (1932); *Staat, Bewegung, Volk. Die Dreigliederung der politischen Einheit* (1933); *Das Reichsstatthaltergesetz* (1933); "Die Stellvertretung des Reichspraesidenten", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 38 (1933), s.27 vd.; "Das Gesetz zur Behebung der Not und von Volk und Reich", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 38 (1933), s.455 vd.; "Die öffentliche Verwaltung im neuen Reich", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 38 (1933), s.959 vd.; "Neue Leitsaetze für die Rechstspraxis", *Juristische Wschr.*, 62 (1933), vd. 2793vd.; "Die Neugestaltung des öffentlichen Rechts", *Jahrbuch der Akademie für Deutsche Recht*, 1 (1933/34), s.63 vd.; *Staatsgefüge und Zusammenbruch des Zweiten Reiches. Der Sieg des Bürgers über den Soldaten* (1934); *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* (1934); "Ein Jahr nationalsozialistischer Verfassungsstaat", *Deutsche Recht*, 4 (1934), 27 vd.; "Nationalsozialismus und Rechtsstaat", *Deutsche Verwaltung*, 11 (1934), 35 vd.; "National-sozialistisches Rechtsdenken", *Deutsche Recht*, 4 (1934), 225 vd.; "Der Weg des deutschen Juristen", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 39 (1934), s.691 vd; "Die Verfassung der Freiheit", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 40 (1935), s.1133 vd; "Die deutsche Rechtswissenschaft im Kampf gegen den jüdischen Geist", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 1936, s.1193 vd.; "Die nationalsozialistische Gesetzgebung und der Vorbehalt des 'ordre public' im Internationalen Privatrecht", *Zeitschrift der Akademie für Deutsche Recht*, 3 (1936), s.204 vd.; "Aufgabe und Notwendigkeit des deutschen Rechtsstaates", *Deutsche Recht*, 6 (1936), s.181 vd.; "Faschistische und national-

sozialistische Rechtswissenschaft", *Deutsche Juristen-Zeitung*, 41 (1936), s.619 vd.; "Der Staat als Mechanismus bei Hobbes und Descartes", *Archiv für Rechts- und Sozialphilosphie*, 30 (1936/37), s.622 vd.; *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes* (1938); *Die Wendung zum diskriminierenden Kriegsbegriff* (1938); *Völkerrechtliche Grossraumordnung und Interventionsverbot für raumfremde Maechte. Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht* (1939); *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles 1923-1939* (1940); *Land und Meer. Eine weltgeschichtliche Betrachtung* (1942) (Türkçe çevirisi bu kitapta yer alıyor); *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* (1950); *Donoso Cortes in gesamteuropaeischer Interpretation* (1950); *Ex captivitate salus. Erinnerungen der Zeit 1945/47* (1950); *Die Lage der europaeischen Rechtswissenschaft* (1950); "Drei Stufen historischer Sinngebung", *Universitas*, 5 (1950), s.927 vd.; "Das Gespraech über die Macht und den Zugang zum Machthaber", *Gemeinschaft und Politik*, 2 (1954), s.9 vd.; "Die geschichtliche Struktur des heutigen Welt-Gegensatzes von Ost und West: Bemerkungen zu Ernst Jünger's Schrift "Der Gordische Knoten', *Freundschaftliche Begegnungen: Festschrift für Ernst Jünger zum 60. Geburstag* (1955) içinde, s.135 vd.; *Hamlet oder Hekuba. Der Einbruch der Zeit in das Spiel* (1956); "Nomos-Nahme-Name", *Der bestaendige Aufbruch: Festschrift für Erich Przywara* (1957) içinde, s.92 vd.; *Verfassungsrechtliche Aufsaetze aus den Jahren 1924-1954* (1958); *Theorie der Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen* (1963); "Die vollendete Reformation. Bemerkungen und Hinweise zu neuren Leviathan-Interpretationen", *Der Staat*, 4 (1965), s.51 vd.; "Clausewitz als politische Denker", *Der Staat*, 6 (1967), s.479 vd.; "Tyrannei der Werte", *Saekularisation und Utopie. Festscrift für Ernst Forsthoff* (1967) içinde, s.37 vd.; *Politisiche Theologie II. Die Legende von der Erledigung jeder Politischen Theologie* (1970); "Die legale Weltrevolution: Politischer Mehrwert als Praemie auf juristische Legalitaet und Superlegalitaet", *Der Staat*, 21 (1978), s.321 vd.; *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951*, yay. Eberhard Freiherr von Medem (1991).

Gültekin YILDIZ

1973 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Özel Alman Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi programında hazırladığı "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908) teziyle yüksek lisans ve "Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-Politik Etkileri" teziyle doktorasını tamamladı. 1998 tarihinden bu yana Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Son dönem Osmanlı tarihi üzerinde kaleme aldığı makalelerinin yanısıra, Almanca ve İngilizce'den yaptığı makale ve kitap çevirileri bulunmaktadır.

İçindekiler

Çevirenin Önsözü XI
Roma Katolikliği ve Politik Form 1
Kara ve Deniz 47
İndeks 151

Çevirenin Önsözü

Paul Ricoeur, yorum ile amaçlananın yorumlanan metnin ait olduğu devrin kültürü ile yorumcunun dünya resmi arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak olduğunu söyler. Ona göre bu ancak yorumcunun metni kendisinin kılmasıyla, yani kendisini ötekini anlamak aracılığıyla anlamasıyla mümkündür. Bu yüzden her hermenötik, açık veya örtük bir biçimde, ötekileri anlamak aracılığıyla kendisini anlamaktır.

Carl Schmitt ile tanışmam, daha doğrusu onun iki dünya savaşı arası Almanyasmda kaleme aldığı metinleri kendimce keşfim, hem mekân hem zaman boyutlarında iki dünya arasında kalmış Türkiye'yi anlama çabam sırasındaki entelektüel iz sürüşlerimden birinde gerçekleşti. Kıta içine sıkışmışlık halinden kurtulmak, kendi içindeki bölünmüşlüğü bir büyük birlik haline sokmak için Kıta'ya meydan okuyan Prusya'da doğup tahsil gören Schmitt, kaybedilen bir savaşın ardından intikam ateşiyle daha da saldırganlaşan Nazi Almanyasının fikir babalarından biriydi. Schmitt Almanya adına düşünürken Kıta'da, manen bağlı olduğu Roma Katolikliği adına düşünürken ise hem Almanya hem de Kıta'da kuşatılmış-

lığı hissediyordu. İngiltere'nin hakim olduğu bir dünyada Almanya'yı, ekonomik-teknik aklın hakim olduğu bir dünyada siyasî-hukukî iradeyi, kendini yönetmeye talip bir dünyada aşkın bir iktidarı savunmak, Schmitt'i hem "muhafazakâr" hem de "devrimci" olmak durumunda bırakmıştı. Ricoeur'un yukarıda değindiğimiz tarifine dönersek, Schmitt'in metnini anlamak ancak benzeri bir kuşatılmışlık tecrübesi içinde, muhafazakâr olmanın isyan etmek anlamına da geldiği bir tarihî vaziyet içinde daha mümkündür diyebiliriz. Schmitt'i İkinci Dünya Savaşı sonundan XX. yüzyılın sonlarına kadar yok sayan Anglo-Amerikan fikir âlemi onun fikrî başkaldırısına ihtiyaç duymayacak kadar galip ve muktedir olduğu için bunu yaptığı gibi, onun metinleriyle tesadüfen ya da tevafuken tanışıp alışverişe giren her bir okuyucunun da kendini ona ihtiyaç duyacak kadar mağlup ve madun hissettiği söylenebilir.

Schmitt'i okumaya başladığımda sadece bir kitabı Türkçe'ye, bir ya da iki kitabı İngilizce'ye çevrilmişti. Aradan geçen senelerde, bilhassa 11 Eylül'den sonra vaziyet değişti. Schmitt'in yazdıkları hatırlandı, ona yapılan atıflar arttı, hakkında birbiri peşisıra incelemeler kaleme alındı. Ama Schmitt'e sahip çıkanlar çoğunlukla, onu kendileri üzerinden anlamak yerine kendilerini ona söyletmek isteyenler oldu. Global hegemonyanın adına yeni-muhafazakârlık (*neo-conservativism*) denen yeni söylemini üretenler, hocaları Leo Strauss'u Amerika'ya gönderen referans mektubunun sahibi Carl Schmitt'i kendi emperyal projeleri konteksinde hatırladılar. II. Dünya Savaşı sonrası benzer bir entelektüel akıbete uğrayan çağdaşı Martin Heidegger'i hatırladıkları gibi. Her ikisi hakkındaki Naziler'e destek vermek, Hitler'i iktidara

getiren zemini hazırlamak ve anti-semitizme karşı tavır almamak hatta destek vermek gibi suçlamalar yürürlükten kaldırılmadıysa da, yeni imparatorluk ütopyasının "karar anı" ya da "911 /acil hal" arayışı yaklaşık yarım yüzyıldır İngilizce konuşulan dünyada yok sayılan her iki düşünürü de "akademik/entelektüel piyasa"ya sokuverdi. SSCB sonrası dünyada global kapitalizmin sebep olduğu sosyal problemlere cevap vermek için "daha güçlü bir devlet" ve "milliyetçilik"e sarılan eskinin sol Hegelcilerinin de katılmasıyla, başta Schmitt olmak üzere iki dünya savaşı arasının "muhafazakâr devrimci" olarak kategorize edilen Alman düşünce çevresine rağbet arttı.

Bismarck Prusyasında yürürlüğe sokulan Katoliklik karşıtı *Kulturkampf* uygulamaları altında yetişmiş bir Katolik azınlık mensubu olsa da, Schmitt'in entelektüel hayatı, Avrupa din ve siyaset tarihinde keskin örnekleri çok olan dar mezhepçi bir azınlık ayrılıkçılığı (sekteryenlik) çizgisini takip etmemiştir. Bununla beraber o bir radikaldir ve muhalefet ettiği şeylerin listesi bir hayli uzundur. Hiç şübhe yok ki Schmitt, adına çok partili parlamenter demokrasi denilen siyasî rejimin gördüğü suretlerine muhalif olmuştur. Tıpkı, Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyet sonrası kurulan Weimar Cumhuriyeti'nde güçlü bir siyasî alternatif olarak beliren proleter sınıf diktatörlüğünü yücelten sosyalizme karşı olduğu gibi. Schmitt'in ekonomik krizlerle sallanan iki dünya savaşı arası Almanyasında büyük sermaye çevreleriyle ünsiyeti olduğu söylenebilir, ancak "ekonomik akıl" da, "teknik akıl" da muhalefet ettikleri listesinden hiç düşmemiştir. Ömrünün ilk yarısında inanmış bir Katolik ya da en azından Katolik kültürüne âşina biri olarak "kozmopolit" bir dünya tasav-

vuruna sahip gözüken Schmitt, İngiltere ve/veya A.B.D. hegemonyası altında bir dünya devletine de, Milletler Cemiyeti'ne de, kapitalist dünya ekonomisinin millî devletleri ortadan kaldıran depolitizasyonuna da karşıdır. Schmitt bir teolog değildir, ya da bir Katolik hukuk adamı. Lâkin bir bilim felsefesi olarak pozitivizmin hukuka ve siyaset teorisine sirayetine de muhaliftir. Şahıs ve grup hakimiyetini pekiştirdiğini düşündüğü "nötr devlet" de hukukî pozitivizmin eseri "kanun devleti" de onun pek çok eserinde sistematik olarak tenkit ettiği temel olgulardandır. Bu kadar uzun bir muhalefet listesi barındıran Schmitt külliyatının, kendilerine göre seçme yapabilecek pek çok politik gruba lojistik destek sağlamasına da şaşmamak gerekir. Ancak, ne kadar politik duruş varsa Schmitt'in âsârına ulaşan o kadar yorum yolu olmasını tabiî ve anlaşılır görsek de, onun "bütün"de karşı durduğunu tesbit etmeden bir ya da iki muhalefet maddesini seçip almanın sefaletini vurgulamak onun hatırasına vazifemizdir.

Bu kitapta Türkçe çevirilerini sunduğumuz iki risale, Schmitt'in "en önemli eserleri" listesinin başında yer almaz. Çeviri için bu iki metni tercihimizde, son on yılda Türkiye'de yaşanan yoğun tercüme faaliyetinden Schmitt'in de nasibini alması ve bizim de çevirmeyi düşündüğümüz en güncel üç çalışmasının[1]

---

[1] Bu metinler şunlardır: *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveraenitaet* (İlk baskısı: 1922), Türkçesi: *Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Yayınları, Ankara 2002); *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* (1923), Türkçesi: *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, çev. A. Emre Zeybekoğlu, Dost Yayınları, Ankara, Nisan 2006); "Der Begriff des Politischen", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 58 (1927) (kitap olarak ilk baskısı: 1932; bir önsöz ve ilâvelerle ikinci baskı: 1987), Türkçe çevirisi: *Siyasal Kavramı*, çev. Ece Göztepe, Metis Yayınları, İstanbul, Aralık 2006.

Türkçe'ye başarılı tercümelerle kazandırılmış olması da müessir olmuştur. Bununla beraber, Türkçe çevirileri bu kitapta yayınlanan *Roma Katolikliği ve Politik Form* ile *Kara ve Deniz* başlıklı her iki incelemenin, Schmitt'in entelektüel kariyerinin Türkiye'de nisbeten daha az bilinen tarih ve tarih felsefesi üzerine yoğunlaşmış olması hasebiyle bir boşluğu dolduracağını ümit ediyoruz. Burada yayınlanan iki risaleyi pek yakında, onun Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ı üzerine kaleme aldığı incelemesinin hazırlamakta olduğumuz çevirisi takip edecektir.

Roma Katolikliği ve Politik Form, Schmitt'in Katolik Kilisesi'ne daha yakın durduğu 1920'lerde kaleme aldığı bir incelemedir. Schmitt'in halen Türkçe'de mevcut bütün eserlerinin ilk baskıları da bu yıllarda yayınlanmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi Schmitt bu kitapta Roma Katolik Kilisesi'ni, tarihüstü/tarihötesi dinî rolü ve daveti açısından değil, Roma sonrası Avrupa tarihinde işgal ettiği siyasî kudreti itibariyle ele alır. Ancak üzerinde yoğunlaştığı tarihî devir, Katolik Kilisesi'nin Kıta sathında hakim olduğu değil, Protestan ve Püriten fırkaların ona muhalefetini tevarüsen (sui)istimal eden seküler politik ve ekonomik aktörler lehine güç kaybettiği "modern zamanlar"dır. Çünkü Schmitt için esas aciliyeti olan, 1920'lerin Almanya ve Avrupasında hegemonya kurmakta olduğuna inandığı politik aktörlere ve onların dünya tasavvurları ile söylemlerine karşı Roma Katolik Kilisesi'nin temsil ettiği "ruh" ya da "duruş"tan mülhem bir muhalefet zemini oluşturmaktır. Kapitalist ekonomizme karşı Katolik hukununun siyasîliğini, hakim Anglo-Sakson felsefesi ve bilimin ampirisist fizikçiliğine karşı Katolik itikadının metafiziğini, modern teknik-eko-

nomik aklın iktidar subjesini gizleyen görünüşte anonim rasyonelliğine karşı Katolik Kilisesi'nin siyasî-hukukî rasyonelliğini hatırlamaya ve hatırlatmaya çalışır. Belki de bu incelemesinin en can alıcı tesbiti olarak, kapitalist ekonomi çağında sermayedar patronun ve ona muhalif proleterin ekonomi merkezli dünya tasavvurlarının aynîliğine dikkat çeker; Lenin'in elektrifikasyon projesinde onun yıkmaya çalıştığı âlemi bir başka surette yeniden üretişini görür. Makinenin geleneksizliğini, Protestan tüccarın yersizyurtsuzluğunu, hususî mülkiyeti teminat altına alan şahıs hukukunun amme hukukuna galebesini, dinî tecrübenin ve itikadın şahsîleşmesiyle herşeyi hususîleştiren kapitalist hayat tarzının irtibatını, Roma Katolik Kilisesi'nin hakim olmadığı bir dünyanın tezahürleri olarak meseleleştirir. Katolik Kilisesi'nin günahı olarak gösterilen siyasî hakimiyet arzusu ve şâşâ merakına karşılık o da, Aydmlanma'nm arka planında yeşeren seçilmişlik fikrine dayalı aristokratik bâtınî grupların sıradan insana dönük müstehzi tavrını gündeme getirir.

Heidegger'in Hristiyanlık öncesi Germen paganlığında arayıp bulduğunu, Heidegger'in siyasetin sol kulvarında yer almış çoğu Alman Yahudisi talebelerinin varoluşçuluk ve sonra çevrecilik olarak formüle ettiği direnç odağını, Schmitt Katolik Kilisesi'nin kendisinde değil "temsil ettiğinde" bulmaya çalışmıştır da denebilir. Çünkü Schmitt, ister kapitalist ister sosyalist açıdan ifade edilsin ekonomik-teknik olanın içkinliğine (*Immanenz*) karşı vücuda takaddüm eden fikrin (*Idee*) aşkınlığını savunmaktadır. Naziler'in "cemaat olarak halk" (*Volkgemeinsschaft*) telâkkisine karşı o, hukukî-siyasî olanın aşkmlığını kurucu unsur olarak öne çıkarır ve "*Sta-*

at, Bewegung, Volk" (Devlet, Hareket, Halk) sloganını formüle eder. Nazi Almanyasının resmî merasimlerde Parti'nin rengi olan kahverengi yerine Katolik siyahı içinde arz-ı endam edişi, bu farkın küçük ama mühim bir tezahürüdür.

Schmitt'in bu metni, Katoliklik-Protestanlık ekseninde başlıbaşına bir Avrupa tarihi tartışması gibi gözükse de, umarız çevirisi okuyucularını son devir Türkiye tarihinde birbirine zıtmış görüntüsü veren siyasî/fikrî fırkalar hakkında da bir değerlendirme yapmaya sürükler. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet devirlerinin o bildik 'Batı'nın teknolojisini alıp ahlâkını almamak' sloganını benimsemekte sıkıntı çekmemiş Türkiye "muhafazakârları"na Schmitt'in bu metninin söyleyecek çok şeyi vardır. Tıpkı son iki asırlık Avrupa düşüncesinin arkasındaki teolojik ve metafizik mirası bilmeden ya da onu yok sayarak Aydınlanma'yı ve laikliği Engizisyonla bir gecede hesaplaşmaktan ibaret gösteren Batıcılık iddiasındaki elitine olduğu gibi. Sadece muhafazakâr ve Katolik kökenli bir yazar olan Schmitt'in bu metnini değil, en müfrit Kilise ve Hristiyanlık muhalifi Avrupalı edip ya da filozofların meramını anlamak için de Avrupa sekülerciliğinin ne ile hesaplaştığını, yani Katolik Kilisesi'nin ve Hristiyan itikadının Avrupa tarihinde oynadığı rolü az çok bilmek şarttır.

Carl Schmitt'in bu kitapta Türkçe çevirisine yer verdiğimiz ikinci risalesi, II. Dünya Savaşı sırasında kaleme aldığı *Kara ve Deniz*'dir. Kitap, Schmitt'in Sırp asıllı Duschka Todoroviç ile 1926'da yaptığı ikinci evliliğinden olma kızı Anima'ya anlattığı tarih/tarih felsefesi dersleri şeklinde kurgulanmışsa da, parçası olduğu tarihî konteks dikkate alındığında Schmitt'in her metni gibi bunun da siyasî bir hesaplaşma kasdı

taşıdığı açıkça görülür. Schmitt'in NSDAP'deki görevlerinden uzaklaştırılması sonrasında, görünüşte günlük siyaset çekişmelerinin dışında kaldığı bir zaman diliminde kaleme aldığı *Kara ve Deniz*, dünya hayatının kitabın başlığında adı geçen iki temel unsurunca temsil edilen devrin iki siyasî kudretini, iki ayrı varoluş şeklini, iki ayrı dünya tasavvurunu iki kutup olarak tefrik ve tahlil eder. Schmitt'in entelektüel dünyası, bundan önceki ve bundan sonraki metinlerinde de kendini gösterdiği gibi, "fark âlemi"ne aittir. Siyaset pratiği üzerine yazdıklarında Hegel'in izinde bir "devlet mistiği"ni andırsa ve mükemmel bir siyasî teşkilat için yönetenle yönetilenin aynîliği özdeşliğini (*Identitaet*) şart koşsa da, birlikten çok temsili öne çıkararak aşkın (*transendental*) bir siyasî kudreti "tefrik" etmekte ısrar eder. Bu esas "fark" üzerine kurulu fark âleminde varoluş, Schmitt'in çağdaşı Ernst Jünger'in ifadesiyle bir "silsile-i merâtib" (*Rangsordnung*) içinde aşağıya doğru inen birbirinden farklı ikilikler olarak temaşa edilir. Organik varoluşunun tehdit altında olduğunu hisseden için her fark, bir "dost-düşman" farkı halini alır. Önce muhayyel bir cemaat olarak "Alman milleti" ya da muhayyel bir aşkın birlik zemini olarak "Almanya"yı tasavvur eden, sonra da her iki kollektif kimlikle beraber kendi varlıklarını da tehdit altında gören Prusyalı muhafazakâr/milliyetçi düşünürler için düşman İngiliz/İngiltere ile Yahudi/Yahudilik'tir. Carl Schmitt'in *Kara ve Deniz*'de karşı karşıya koyduğu *Leviathan* ile *Behemoth*, saf denizci varoluş ile saf kara varoluşu, yaşadığı tarihî anda Protestanlık ile Katoliklik, İngiliz ile Alman, bencil kapitalist tüccar ile kahraman kara askeridir. Oswald Spengler, Werner Sombart, Ernst Jünger, Martin Heidegger, Carl

Schmitt "fark" deyince, dost-düşman deyince aynı şeyi görürler ve gösterirler.

Leviathan, Ahd-i Atik'in o meşum ve tuhaf deniz canavarı, karadakinin boğazına dolanır, onu kuşatır, ona ambargo uygular, böylelikle onu öldürmezse de açlığa mahkum eder. Tıpkı XIX. yüzyılın global deniz gücü Britanya İmparatorluğu gibi. Ancak, Schmitt'in *Kara ve Deniz*'i, basit ve sığ bir *Leviathan* taşlaması, denize dayalı varoluşa karşı karacının baştan kaybetmiş romantik bir başkaldırısı değildir. Aksine, devam etmekte olan bir kıtadan "huruc harekatı"na tarihî ve felsefî zemin bulma çabasıdır, kendini fiziken kuşatanı fikren kuşatma, ihata etme gayretidir. Esas farkı ve zıtlığı denize dayalı ile karalı varoluş şekilleri arasında yapıyor gözükse de, Schmitt Avrupa denizciliğinin bir iç deniz olan Akdeniz'den dışarı çıkıp okyanuslara talip olmasına, balinanın peşinde denizlerde seyreden Kuzey ve Batı Avrupalı avcılara, yeni gemileriyle denizcilikte Katolik İspanyollar ile Portekizliler'i sollayıp geçen Atlantik çocuğu Hollandalılar ile İngilizler'e, Katolik İspanyol gemilerine denizleri dar eden Protestan korsanlara "düşman" gözüyle bakmaz. Aralarına Almanları'da katarak, denizciliğine katkıda bulunan bütün Avrupalı halkları takdirle yâd eder.

Kıta Avrupasmda yaşanan Katolik-Protestan mücadelesinin, Reform ile Reform Karşıtlığı'nın savaşının, denizler üzerinde bütün dünya sathına yayılarak sürdüğünü söyleyip; Hugenottlar, Hollandalılar, İngilizler'i bir tarafa, İspanyollar'ı diğer bir tarafa koysa da esas meseleyi burda aramaz. Schmitt'in *Kara ve Deniz*'inde dertlendiği, ilk bakışta şaşırtıcı gelse de, denizin karadan kopması ya da denizcinin karalıya galebe çalması değildir. Kı-

ta'nın yanıbaşındaki Ada'da, bir nesil öncesinin usta koyun çobanlarının dünya denizcilerine dönmesi değildir onu rahatsız eden. Olsa olsa çobanların denizleri karaya çevirmeye, denizlere komşu sahillerde yaşayanları koyunlaştırmaya çalışmalarıdır. Sadece deniz üzerinde harbin değil balina avcılığının da fen/bilim haline gelip mekanize olması, o kadim avın/dostun üzerine zırhlı buharlı gemilerin güvertesinde topla tüfekle gidilmesidir. Okyanuslar, hem korsanlar hem de balinalar için izlerini kaybettirerek gönüllerince dolaşıp seyredecekleri yerler olmaktan çıkmasıdır.

Schmitt, Britanya İmparatorluğu'nun deniz hakimiyetini önceki tarihî benzerlerinden ayırır ve onun biricikliğinin altını çizer. Bunun insanlığın mekân tasavvurunda sebep olduğu kırılmaya işaret eder. Ona göre bu bir devrimdir ve bir "boşlukta yaşama hissi"ni beraberinde getirmiştir. Savaş uçaklarının geliştirilmesiyle daha da keskinleşen bu nihilist iklime Schmitt'in *Kara ve Deniz*'de verdiği tepki, Spengler'in ve Nietzsche'nin pesimist kehanetlerinden çok Ernst Jünger ve Martin Heidegger'in "hiçlik"le yüzleşmeyi deneyen radikal felsefeleriyle benzer bir çizgidedir. Evet eski *nomos* da, eskimiş kıstas ve nisbetler de ortadan kalkıyor olabilir. Ancak bu, yeni gelenin sadece ölçüsüzlük ile *nomos* düşmanı bir hiçlik olduğu anlamına da gelmez. Mühim olan değişen şartları tanımak ve lokomotif gücü Schmitt için elbette Almanya olacak yeni bir büyük alan düzeni (*Grossraumordnung*) kurabilmektir.

Carl Schmitt'in hayatının farklı devirlerine ait bu iki metin de, onun içinde yaşadığı çağın bir çocuğu, yani kadim tabirle bir *ibnu'l-vakt* olduğu kadar, çağının ruhunu anlayıp ona sahip olmaya çalışan bir

ebu'l-vakt olduğunu da göstermektedir. Schmitt bir akademisyen, bir filozoftur; ama en başta derdi olan, kasdı olan bir insandır. Onun Katolikliği, Almanlığı, 1930'larda savunduğu siyasî fikirleri, elbette tarihî Schmitt suretini inşa eden hassalarıdır. Ancak Schmitt'in esas "muhafaza" etmeye çalıştığı şey "kadîm olan"dır. Ricoeur'ün başta alıntıladığımız tarifiyle onun metinlerini kendi malı kılmak için okuyucusunda bulunması gereken en önemli vasıf da bizce budur: İnsanlığa dair kadîm olanı keşf ve muhafaza etmek gayreti. Schmitt'i Avrupa düşünce tarihinin, felsefe tarihinin, Hegel sonrası Alman idealist düşüncesinin, Katolik teolojisinin, Nazi devri Almanyasının bir parçası olarak akademik araştırmaya ya da politik hesaplaşmalara mevzu kılmadan önce ve sonra esas yapılması gereken onun bu derdini anlamaya çalışmak olmalıdır. Çünkü bütün bir iktidar medhiyesine, devlet müdafaasına, iki dünya savaşı arası devrin totaliter *Zeitgeist*'ını yazıya döken metinlerine rağmen, Schmitt'i bugün mütehakkimlerden çok madunlara, kuşatılmışlara, depolitize edilerek istismar edilen insanlara yakın kılan şey onun da kendini bir zamanlar böyle hissetmiş olmasıdır.

Türkçe okurunu Schmitt'in metinleriyle başbaşa bırakırken, onun külliyatının bir kısmının daha Türkçeleştirilmesi hususundaki heyecanımı paylaşarak işe başlamam ve bitirmem için beni teşvik eden, çeviri metinlerini dikkatle okuyarak tenkit ve tavsiyelerde bulunan çok değerli büyüğüm Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'a burada bir kez daha teşekkür ederim.

Gültekin YILDIZ

İstanbul, 2009

CARL SCHMİTT

ROMA KATOLİKLİĞİ VE POLİTİK FORM

Bir anti-Roma hissiyatı vardır. Papa tarafdarlığına, Cizvitçiliğe ve klerikalizme karşı, bünyesinde topladığı güçlü dinî ve siyasî enerjiyle Avrupa tarihinin birkaç asrını sarsan savaş, buradan beslenir. Sadece mutaassıp mezhep taraftarları değil, sofu Protestan ve Yunan-Ortodoks nesillerin tamamı da Roma'da ya Deccal'i gördüler ya da Apokalipz'in Babilli kadınını. Efsanevî kuvveti içinde bu resmin tesiri, herhangi bir ekonomik hesaptan daha derin ve güçlü oldu. Tesirleri uzun süredir devam ediyor: Gladstone'da ya da Bismarck'ın "*Gedanken und Erinnerungen*" (Fikirler ve Hatıralar)unda, gizlice entrikalar çeviren Cizvitler ya da ruhanî reislerden bahsolunduğunda asabî bir huzursuzluk kendini gösterir. Lâkin, Vatikan'a karşı Kültür Savaşı'nın ve topyekûn mücadelenin hissî ya da tabiricaizse neredeyse efsanevî cephanesi, tıpkı Fransa'daki din (kilise) ile devletin ayrılışının da olduğu gibi, Cromwell'in şeytanî gazabına kıyasla zararsızdır. Onsekizinci yüzyıldan bu yana argümentasyon giderek daha akılcılaşıyor/rasyonelleşiyor veya beşerîleşiyor, faydacılaşıyor ve sathîleşiyor. Sadece bir Rus Orto-

doks'da, yani Dostoyevski'de, anti-Roma dehşeti bir kez daha, onun Büyük Engizisyoncu tasvirindeki dünyevî (seküler) azamete kavuşur.

Farklı kademe ve derecelendirmelerin hepsinde yine de Roma Katolikliğinin ihata olunamaz siyasî kudretinden korku her zaman kalıyor. Bir Protestan Anglo-Sakson'un "Papalık Makinası" önünde kendisine açık her nefreti hissedeceğini tahmin edebiliyorum. Yeter ki bir aile sahibi olmayı kural olarak reddeden insanlar tarafından sevk ve idare edilen ve dinî hayata hükmetmek isteyen inanılmaz derecede hiyerarşik bir idare cihazının olduğunu farketsin. Yani bekâr bir bürokrasinin. Bu onu, sahip olduğu aile anlayışı ve her tür bürokratik tahakküme karşı hissettiği tiksinti dolayısıyla ürkütecektir. Herhâlükârda bu pek açıkca itiraf edilmeyen bir hissiyattır. En çok kulağa çarpan, parlamenter ve demokratik ondokuzuncu yüzyıl boyunca tekrarlanan, Katolik politikasının sınır tanımaz bir fırsatçılıktan ibaret olduğu uyarısıdır. Esnekliği, hakikaten hayrete şâyândır. Birbirine karşı kutuplardaki akım ve topluluklarla ittifak eder. Farklı ülkelerde hangi farklı hükûmet ve fırkalarla koalisyona girdiği bin defa yüzüne vurulmuştur. Siyasî ahvale göre, nasıl mutlakiyetçiler veya monarşistlerle (*Monarchomachen*) birlikte yürüdüğü; Kutsal İttifak zamanında, 1815'den sonra, bir aksülamel (reaksiyon) hazinesi ve her türlü liberal hürriyetin düşmanı iken, başka ülkelerde aynı hürriyetler, bilhassa basın hürriyeti ve eğitim hürriyeti üzerinde şiddetli bir muhalefetle hak iddia ettiği; nasıl Avrupa monarşilerinde taht ile mihrab arasındaki ittifakı vaaz edip, İsviçre kantonlarının köylü demokrasileri veya Kuzey Amerika'da kendinden emin bir demokrasinin tam yanında saf tutmayı bildiği. Ol-

dukça önemli adamlar, Montalembert, Tocqueville, Lacordaire ve daha birçok din kardeşleri, liberalizm denildiğinde onda Deccal ya da en azından onun yolunu hazırlayanı görürken liberal bir Katolikliği temsil ediyorlardı; Katolik kraliyetçiler ve hanedancılar (legitimistler), cumhuriyetin Katolik koruyucuları ile kol kola görünüyorlar; Katolikler, başka Katolikler'in şeytan saydıkları bir sosyalizmin taktik müttefikleridir ve hususî mülkiyetin kutsallığının burjuva savunucularının *hors la loi*[1] bir suçlu çetesi olarak gördükleri Bolşeviklerle pazarlık yapmışlardır. Siyasî vaziyetteki her değişmeyle görünürde bütün esaslar değiştirilmiştir. Tek bir istisnayla, Katolikliğin iktidarı. "Rakiplerden her türlü rekabet hürriyeti talep edilirken, kendi Katolik kaideleri adına onlara bunlar çok görülür". Burjuva, sosyalist ve anarşist pasifistler tarafından takdim edilen şu tasvirlere ne kadar sık rastlanılır: Ne kadar savaşçı ülke varsa hepsinin toplarını takdis en yüksek rütbeli ruhanî reisler; ya da, bir kısmı monarşist bir kısmı komünist olan "neo-Katolik" kalem efendileri; veya nihayet, sosyolojik hassaların başka bir türünden bahsetmek için, grev yapan işçiyi dayanması için teşvik eden İrlandalı Fransisken'in yamsıra saray hanımları tarafından şımartılmış Katolik Fransız *abbé*si. Sürekli buna benzer çelişki dolu figürler ile ilişkiler sil baştan göz önüne getirilip durulur.

Bu çok yüzlülük ve çok anlamlılıktan bazıları, iki yüzlülük, Janus başlılık[2], hünsalık (hermafrodit-

---

[1] Fransızca: yasadışı (çevirenin notu)

[2] Romalıların zaman tanrısı olan Janus'a atfen, biri maziye diğeri âtiye bakan iki yüzlü bir baş anlamında (ç. n.)

lik)[3] (Byron'un Roma hakkında söylediği üzere) gibi, politik ya da sosyal muadilleri vasıtasıyla kolaylıkla açıklanabilir. Sabit bir dünya görüşü olan her fırka, siyasî mücadele taktiği içerisinde birbirinden tamamen farklı türde gruplaşmalarla ittifaklar oluşturabilir. Radikal bir esasa sahip olduğu sürece, bu kendinden emin sosyalizm için Katoliklik'den daha az geçerli değildir. Millî hareket de, münferit ülkenin vaziyetine göre kâh meşrutî monarşiyle kâh demokratik cumhuriyetle bir ittifak tesis etmiştir. Bir dünya görüşü noktasından bakıldığında bütün politik form ve imkânlar gerçek kıldıkları fikrin sırf vasıtası haline gelirler. Mütenakız gözüken başka bazısı, siyasî cihanşümûllüğün (üniversalizmin) neticesi ve tâlî tezahüründen ibarettir. Roma Katolik Kilisesi'nin tarihî kompleks ve idare cihazı olarak Roma İmparatorluğu'nu ikame ettiği, dikkate değer bir mutabakat içinde bütün taraflarca tasdik olunur. Hususî temsilcileri olarak Charles Maurras'nın gösterildiği milliyetçi Fransızlar, H. St. Chamberlain gibi Germen ırk teorisyenleri, Max Weber gibi liberal kökenli Alman profesörler, Dostoyevski gibi panslavist bir şair ve kâhin, hepsi faraziyelerini Katolik Kilisesi ile Roma İmparatorluğu'nun bu sürekliliği üzerine bina ederler. Her dünya imparatorluğu, mevcut görüşlerin renkliliğine karşı belirli bir rölativizme, mahallî hususiyetler üzerinde kayıtsız bir hakimiyete ve aynı zamanda da merkezî bir manası olmayan şeylere karşı opportünist bir hoşgörüye sahiptir. Roma ve İngiliz dünya imparatorlukları bu noktada yeterince benzerlikler gösterirler. Kuru gü-

---

[3] Hem kadın hem erkek uzvu olan insan, kadim Grek tanrısı Hermes ile tanrıça Afrodit'in oğulları gibi (ç. n.)

rültüden ibaret olmayan her emperyalizm, kendi içinde zıtlıkları gizler; muhafazakârlık ve liberalizm, gelenek ve ilerleme – hatta militarizm ve pasifizm gibi. İngiliz siyasetinde bu, Burke ile Warren Hastings arasındaki zıtlıktan Lloyd George ile Churchill veya Lord Curzon'unkine dek, hemen hemen her nesilde kendini göstermiştir. Bununla beraber, cihanşümûllüğün hususiyetlerine işaretle Katolikliğin siyasî fikri henüz hiçbir surette tarif olunmadı. Bu zikredilmek zorundadır, çünkü cihanşümûl idare cihazı karşısındaki korku hissi çoğunlukla millî ve mahallî heyecanların haklı tepkisiyle kendini ifade etmektedir. Bilhassa oldukça merkezîleştirilmiş Roma sisteminde millî yurtseverlik sahibi bazıları kendini bertaraf edilmiş ve kandırılmış hissediyor olmalıdır. Bir İrlandalı, Gallilik millî bilinci gazaba geldiğinde şu ifadeyi kullanır: İrlanda sadece *"a pinch of snuff in the Roman snuff-box"* dır[4] (aslında şöyle demek daha hoşuna giderdi: *a chicken the prelate would drop into the cauldron which he was boiling for the cosmopolitan restaurant*)[5]. Diğer taraftan, Katolik milletler, meselâ Tirollüler, İspanyollar, Lehler, İrlandalılar millî direniş güçlerinin mühim bir kısmını yine Katolikliğe borçludurlar. Kaldı ki bu sadece, kendilerine baskı uygulayanın Kilise'nin düşmanlarından biri olduğu hallerle sınırlı değildi. Mecheln Kardinali Mercier de, Trier Piskoposu Korum da, millî irade ve şuuru, ticaret ile sanayiden çok daha muazzam ve göz doldurucu bir form (şekil) içinde temsil etmişler ve bunu bir Kilise düşmanı

---

[4] İngilizce: "Roma enfiye kutusundaki bir tutam enfiyedir" (ç. n.)

[5] İng. "rahip efendinin kozmopolitan restoran için kaynatmak üzere kazana attığı bir piliç" (ç. n.)

olarak ortaya çıkan değil tam aksine onunla ittifak kurmaya çalışan bir rakibe karşı yapmışlardı. Cihanşümûlcülüğün tabiatına dair sırf politik ve sosyolojik açıklamalarla bu kabil tezahürler açıklanamayacağı gibi, dünya tarihinde hemen hemen her cihanşümûl imparatorluk böylesi tepkiler çekmiş de olsa şu anti-Roma hissiyatı cihanşümûlcülük ve merkeziyetçiliğe karşı millî ya da mahallî tepkilerle pek fazla açıklanamaz.

Ben bu hissiyatın, Katolik Kilisesi'nin ne derece bir *complexio oppositorum*[6] olduğu bütün derinliğiyle kavransa, tükenmeksizin daha da derinleşecebileceğine inanıyorum. Kilise'nin ihata etmediği hiçbir zıddiyet yokmuş gibi görünüyor. Uzun süredir, her devlet ve hükûmet şekliyle imtizac edebilmekle de, başı kardinaller aristokrasisinden seçilen ve fakat içinde makam ve menşei dikkate alınmaksızın, Dupanlop'un ifadesiyle en sonda gelen *Abruzzenhirt*'e (rahibe) müstebit hükümranı olma imkânı verecek kadar demokrasi de bulunan otokratik bir monarşi olmakla da övünüyor. Tarihi, şaşırtıcı intibak misalleri kadar sert bir şekilde fikrinde ısrar ediş misallerine de, erkekçe direnebilmeye de dişice uysallığa da, garip bir şekilde karışmış halde kibre ve tevazuya da âşina. Otoriter diktatörlüğün aşırı filozofu İspanyol diplomat Donoso Cortes ile Fransisken lutufkârlığıyla kendini fakir İrlanda halkına verip sendikalistlerle bir olan Padraic Pearse gibi bir âsinin her ikisinin de mutassıp Katolikler olması anlaşılmaz gibidir. Lâkin, teolojik olarak da her yerde *complexio oppositorum* hüküm sürmekte-

---

[6] Latince: zıtların birlikteliği (ç. n.)

dir. Eski ve Yeni Ahid yan yana geçerliyken, Marcion'un "ya o ya da o"su burada "hem o hem de o" ile cevaplanmaktadır. Yahudi tektanrıcılığı ve onun mutlak aşkınlığma teslis öğretisinde Tanrı'nın içkinliğine dair o kadar çok unsur dercedilmiştir ki burada da bazı ortayı bulmalar (telifler) akla gelir. Ondokuzuncu yüzyılda çoktanrıcılığı yeniden keşfetmiş olan Fransız ateistleri ile Alman metafizikçileri, içinde sağlıklı bir paganlık bulacaklarına inandıkları aziz tazimine hürmeten Kilise'ye medh ü senada bulunmuşlardır. Kökü anarşist bir devlet ve toplum felsefesine giden bütün öğretilerin eninde sonunda dayandıkları temel tez, yani "tabiî olarak kötü" ve "tabiî olarak iyi" insanın zıtlığı, siyaset teorisi açısından belirleyici olan bu soru, teslis (*Tridentinus*) akidesinde basit bir evet ya da hayır ile cevaplanmış değildir; akîde daha çok, tabiî insanın bütünüyle gayrıahlâkîliği şeklindeki Protestan öğretisinden farklı olarak sadece insan tabiatının yaralanmasından, zayıflamasından veya bulanmasından bahseder ve böylelikle tatbikatta bazı mertebeler ile intibaklara müsaade eder. Zıtlıkların irtibatlandırılması, insanî saikler ve tasavvurların nihaî sosyo-psikolojik köklerine dek uzanır. Papa ismiyle müsemma şekilde babadır ve Kilise de mü'minlerin anasıdır ve ataerkil olanla anaerkil olanın harikulâde bir irtibatı olan Bakir İsa (*Braut Christi*), en basit kompleks ve içgüdülerin iki akımına, babaya hürmet ve anaya muhabbete Roma istikametini vermeye muktedir olmuşlardır. Hiç anneye karşı bir isyan olur mu? Ve nihayet en önemlisi: Bu sonsuz çokanlamlılık, akîde ile ahlâkta Papalığın şaşmazlığı öğretisiyle zirveye vardığı gibi, tekrar en kesin dogmatizm ve bir karar arzusuyla irtibata geçer.

Katolikliğin siyasî fikriyatından bakıldığında, Roma Katolik *complexio-oppositorum*unun esası, beşerî hayatın maddesi üzerinde bugüne kadar hiçbir iktidarın (*Imperium*) tanımadığı derecede kendine has formellikte bir hakimiyette yatar. Burada, tarihî ve sosyal gerçekliğe, formel karakterine rağmen elle tutulur varlık âleminde kalan canlı ve de en üst seviyede rasyonel maddî bir suret verilmesine muvaffak olunmuştur. Roma Katolikliğinin bu formel kendine has tarzı, temsil kaidesinin sıkı sıkıya icrasına dayanmaktadır. Kendi hususiyeti içinde bu, günümüzde hakim olan ekonomik-teknik zihniyete zıtlığıyla gayet anlaşılır hale getirilebilir. Lâkin, bundan önce bir yanlış anlama daha bertaraf edilmek zorundadır.

Başka birçokları gibi Katoliklik ile de romantik ya da Hegelci kardeşlik peşindeki manevî bir karmaşadan hareketle, herhangi birisi Katolik *complexio*sunu kendi birçok sentezinden biri haline getirebilir ve Katolikliğin cevherini terkip ettiğine aceleyle inanabilir. Kant sonrası spekülatif felsefeye mensup metafizikçilere, organik ve tarihî hayatı ebedî antitez ve sentezlerde akıp giden bir süreç olarak kavramak kolay geliyordu. Bu şekilde roller istenildiği gibi dağıtılabilirdi. Görres, Katolikliği er Protestanlığı ise dişi temel olarak gösterirken, Katolikliği sadece antitez olan bir uzuv haline getirir ve sentezi "daha yüksek bir üçüncü"de görür. Tabiî bunun tersi olarak, Katolikliğin dişi Protestanlığın er olarak da görünebileceğini söylemeye lüzum yoktur. Spekülasyon yapan inşacıların Katolikliği tesadüfen "daha yüksek üçüncü" olarak telâkki etmiş oldukları düşünülebilir. Katolikleştiren romantiklere bu hassaten yakın durmaktadır. Her ne kadar onlar da, for-

mel (şeklî) olanın şematik zahirîliği ile Prostestanlığın görünmeyen batınîliğinden "organik" bir daha yüce meydana getirmek için Kilise'ye Cizvitlik ve skolastikten kurtulmak zorunda olduğunu söylemeyi pek terk etmek istemeseler de. Tipik görünen yanlış anlama da bundan kaynaklanmaktadır. Buna rağmen bu nevî inşalar, havada uçuşan fantazilerden daha fazla şey ifade etmektedir. Bunlar ayrıca - her ne kadar mümkün değil gibi gelse de- fazlasıyla zamana uygundurlar, çünkü manevî yapıları bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Çıkış noktaları, fiilen mevcut bir ayrılık ve ikilik, bir senteze ihtiyaç duyan zıtlık ya da bir "denge noktası"na sahip bir kutupluluk, inkâr ede ede halden hale varmak için kendini inkâr etmekten başka bir gelişmeye imkân vermez problemli bir bölünmüşlük ve derin bir kararsızlık vaziyetidir. İçinde bulunulan devrin gerçekten de her sahasında esaslı bir ikilik (düalizm) hakim; tartışmanın devamında farklı şekilleriyle bu daha sıklıkla zikredilmek zorundadır. Bunun umumî esası, teknik ve endüstri aracılığıyla değiştirilmiş yeryüzünde ifadesini bulmuş bir tabiat tasavvurudur. Bugün tabiat, yeryüzü üzerinde taştan, demirden ve camdan kristalleriyle muazzam küpler gibi duran büyük şehirlerin mekanik dünyasının zıt kutbu gibi görünüyor. Bu teknik imparatorluğunun antitezi vahşî, hiçbir medeniyetin eli değmemiş barbar tabiat, "insanın ızdırabıyla dahil olamayacağı" bir rezervasyon alanıdır. Roma-Katolik tabiat tasavvuruna, rasyonalleştirilmiş-teknikleştirilmiş bir beşerî amel âlemi ile romantik-el değmemiş tabiat şeklindeki bir ikiye ayrılmışlık tamamen yabancıdır. Katolik halkların tabiatla, Protestan halklardan daha başkaca bir münasebeti var gibi gözüküyor; belki de

Protestanların aksine büyük endüstriyle tanışmamış ziraî topluluklar olmalarından dolayı. Her ne olursa olsun umumî olarak böyle bir hakikat mevcut. Neden bir Katolik mülteciliği yok, en azından mükemmel Hugenottlar ya da hiç olmazsa Püritenler tipinde? Sayısız Katolik göçmenler oldu: İrlandalılar, Lehler, İtalyanlar, Hırvatlar; göçmenlerin çoğu Katolik olabilir, çünkü Katolik halk çoğu kez Protestan olanlardan fakirdi. Fukaralık, yokluk ve takibat idi Katolik göçmenleri harekete geçiren, lâkin onlar vatan hasretlerini hiç yitirmediler. Hugenott ve Püriten'in bu fukara sürgünlere kıyasla çoğu kez insanüstü bir gücü ve gururu vardı. Her yerde yaşayabilir gibiydi. Lâkin, her yerde kök saldığını söylemek hatalı bir tasvir olur. Her yerde endüstrisini kurabilir, her toprağı meslekî amelinin (çalışmasının) ve "iç dünyaya dönük zahidliğinin" sahası kılabilir ve sonunda kendisini tabiatın efendisi kıldığı ve onu emri altına aldığı her yerde rahat bir vatan edinebilir. Onun tahakküm tarzı, Romalı-Katolik halklar için gidilecek yol değildir. Romalı-Katolik halklar toprağı, toprak anayı bir başka sever gibidirler; hepsinin kendi "*terrisme*"[7]leri vardır. Tabiat onlar için sanat ve insan eserinin zıddı değildir, zihin ve hissiyatın ya da gönlün de. Aksine beşerî amel ile organik büyüme, tabiat ile akıl birdirler. Şarap imalatı bu birliğin en güzel sembolü olduğu gibi, böylesi bir maneviyat tarzından hareketle inşa edilmiş şehirler de kır manzarasının ahenkle yerlerine sadık kalan, tabiî olarak boy atmış toprak mahsulleri gibi görünürler. Onlar için esastan sayılan "şehirli olma" (*Urban*) mefhumu

---

[7] Fransızca *terre*, yani toprak kelimesinden türeyen, toprağa düşkünlük, toprağı esas almak manasında (ç. n.)

içerisinde, modern bir endüstri şehrinin kesinlikçi mekanikliğine sonsuza dek kapalı bir insaniyete sahiptirler. Teslis akîdesi Protestanlığın tabiat ve inayeti parçalayışına ne kadar az âşinaysa, Roma Katolikliği de şu tabiat ve akıl, tabiat ve zihin, tabiat ve sanat, tabiat ve makine ikiliklerinden ve onların değişen ifade tarzlarından o kadar az anlar. Boş form (şekil) ve suretsiz madde zıtlığı gibi, böylesi antitezlerin sentezliği de ona uzaktır ve Katolik Kilisesi illâ ki Alman tabiat ve tarih felsefesinin (üstelik her daim gayb halindeki) o "daha yüksek üçüncü"sünden başka birşeydir. Ona, ne antitezlerin ümitsizliği ne de sentezlerinin kuruntu dolu kibri uygun düşer.

Bu yüzden, kilisesinin mekanik çağın karşı kutbu yapılmak istenmesi bir Katoliğe tereddüt uyandırıcı bir övgü olarak görünmelidir. Protestanlık Roma Katolikliğinde, dini ruhsuz bir şekilciliğe doğru mekanikleştirmesi dolayısıyla Hristiyanlığm iğfali ve suistimal edilişini görürken, Protestanlar'ın rasyonalist ve mekanist çağın ruhsuzluğundan kurtuluşu onda arayarak romantik bir kaçışla Katolik Kilisesi'ne dönmeleri, o tuhaf *complexio oppositorum*'a işaret eden ne yaman bir tenakuzdur. Kilise, ruhsuzluğun ruh dolu karşı kutbu olmayı bırakmaya yanaşsaydı, kendini unutup giderdi. Kapitalizmin istenilen tamamlayıcısı olurdu, rekabetçi mücadele acısı için hijyenik bir enstitü, büyük şehirlinin pazar gezinti mekânı ya da yazlık ikameti. Tabiî ki Kilise'nin mühim bir tedavi edici tesiri mevcuttur, yalnız böylesi bir müessesenin mahiyeti bundan ibaret olamaz. Rousseauculuk ile romantizm, birçok başkası yanında Katoliklik'den de faydalanabilir – muazzam bir harabe ya da hiçbir şübheye mahal bırakmayan hakikî bir antika gibi- ve "1789 müktesebatı

koltuğunda" bu şeyi de rölativist bir burjuvazinin tüketim malzemesi haline getirebilir. Pek çoğu, bilhassa da Alman Katolikleri, sanat tarihçileri tarafından keşfedilmiş olmaktan görünürde gurur duyuyorlar. Aslında onların zaten tâlî olan bu memnuniyetleri burada zikredilmese de olurdu, eğer Georges Sorel gibi kendine has ve zengin fikirli bir siyaset düşünürü Katolik fikriyatının buhranını Kilise'nin irrasyonellikle yeni bağlantısında aramamış olsaydı. Onun kanaatince, 18. yüzyıla kadar Kilise apolojisinin arkasındaki argümentasyon akideyi rasyonel göstermek istemişken, 19. yüzyılda bu kez irrasyonel akımların Kilise'nin hizmetine hazır hale geldiği görülüyor. Gerçekten de 19. yüzyılda Aydınlanma ve rasyonalizme karşı muhalefetin mümkün bütün cinslerinin Katolikliği ihya ettiği doğrudur. Gelenekçi, mistik ve romantik temayüller birçoklarına din değiştirtti. Bugün de, görebildiğim kadarıyla Katolikler arasında, bazılarına zahirî fikir yürütme ve boş şemaymış gibi gelen alışılageldik apolojiye dair kuvvetli bir memnuniyetsizlik hakim. Lâkin, bütün bunlar esasa müteallik değildir, çünkü rasyonalizm ile tabiat bilimi zihniyetini bir tutar ve Katolik argümentasyonunun temelinde insanın sosyal hayatının normatif idaresiyle ilgilenen, kendini bilhassa hukukî mantıkla gösteren hususî bir tefekkür tarzının yattığını gözden kaçırır.

Hemen her konuşmada, tabiat bilimci-teknik metodun bugün fikir dünyasına ne kadar derinden hakim olduğunu müşahede etmek mümkündür. Meselâ, alışılageldik Tanrı isbatlarında şuursuzca, tıpkı bir kralın devletine hükmettiği gibi dünyaya hükmeden Tanrı'nın kozmik makineyi çalıştıran motor haline getirilmesi gibi. Modern büyük şehir

sakinlerinin muhayyilesi son zerresine kadar teknik ve endüstriyel tasavvurlarla doludur ve bunları kozmik veya metafizik olana aksettirir. Dünya, bu naif mekanist ve matematik mitoloji için devâsa bir dinamo makinesine dönüşmektedir. Burada sınıflararası bir fark da yoktur. Modern sınaî müteşebbisin dünya tasavvuru, sınaî proleterinkine ikiz kardeşi gibi benziyor. Bu yüzdendir ki birlikte iktisadî zihniyet için mücadele ederken birbirlerini gayet iyi anlıyorlar. Sosyalizm, büyük şehirlerin sınaî proleterinin dini haline geldiği nisbette, kapitalist dünyanın büyük mekanizminin karşısına inanılmaz bir antimekanizm koyuyor ve sınıf bilincindeki proletarya kendisini bu cihazın meşrû, yani bu demek ki tek gerçek sahibi olarak görürken, kapitalist müteşebbisin şahsî mülkiyetini de teknik olarak daha gerideki bir zamanın gerçeğe aykırı tortusu olarak görüyor. Büyük müteşebbisin Lenin'den farklı bir ideali yok, başka bir söyleyişle "elektriklendirilmiş bir yeryüzü" dışında bir ideali yok. Her ikisi de aslında sadece elektrifikasyonun doğru metodu üzerinde tartışırlar. Amerikalı sermayedarlar ile Rus Bolşevikleri kendilerini hep birlikte iktisadî zihniyet için verilen mücadelenin içerisinde bulurlar, yani siyasetçiler ile hukukçulara karşı mücadele içerisinde. Bu ittifakta Georges Sorel de saf tutar ve burada, yani iktisadî zihniyette Katolikliğin siyasî fikrine karşı bugünkü çağın esaslı bir muhalefeti yer alır.

Çünkü bu fikirle, iktisadî zihniyetin kendi hakikati, namusu ve rasyonelliği olarak gördüğü ne varsa tenakuz içindedir. Roma Kilisesi'nin rasyonalizmi, ahlâkî olarak insanın psikolojik ve sosyolojik tabiatını ihata eder ve endüstriyle teknik gibi madde üzerinde tahakküm kurmak ve onu istismar etmek-

le alâkadar olmaz. Kilise'nin kendine has rasyonelliği vardır. Renan'ın şu sözü herkesin malûmudur: *Toute victoire de Rome est une victoire de la raison.*[8] Kilise, mezhep taassubuyla mücadelede daima akl-ı selimin tarafındaydı; Duhem'in de gayet güzel gösterdiği gibi, bütün Ortaçağ boyunca hurafe ve büyücülüğü baskı altında tuttu. Max Weber, Diyonizoscu sarhoşluk kültü, cezbe ve harabîliğin üstesinden teemmülle mükemmel bir şekilde gelmeyi bilmiş olması hasebiyle, Roma rasyonalizminin onda yaşamaya devam ettiği tesbitinde bulunur. Bu rasyonalizm müesses olanda yatar ve esas olarak hukukîdir; başarısının büyüklüğü rahipliği resmî bir vazife haline getirmesinden ileri gelmektedir, lâkin yine bunu da hususî bir surette yapmıştır. Papa peygamber değil, İsa Mesih'in vekilidir. Dizginlerinden boşanmış bir peygamberliğin bütün vahşîliği bu tür bir teşkilatla uzak tutulmaktadır. Böylelikle karizma makamı müstakil hale getirildiği için rahip, cismanî şahsından tamamen tecrit edilebilecekmiş gibi gözüken bir mevki elde etmektedir. Bununla beraber o, cumhuriyetçi zihniyetin memur ve komiseri gibi değildir ve mevkii de modern devlet memurununki gibi gayrişahsî olmayıp makamı kesintisiz bir silsileyle şahsî vekâlete ve İsa Mesih'in şahsına geri gitmektedir. Bu, en harikulâde *complexio oppositorum*[9] olsa gerektir. Bu nevî tefriklerde Katolikliğin rasyonel yaratıcı gücü ve aynı zamanda da insanîliği yatmaktadır. O, insanî-manevî olanda kalır; insan ruhunun irrasyonel karanlığını ışığa doğru çekiştirmeden ona istikamet verir. Ekonomik-teknik rasyona-

---

8 Fr. Roma'nm bütün zaferi aklın bir zaferidir (ç. n.)

9 Lat. zıtlıklar üstüne kurulu fark âlemi (ç. n.)

lizm gibi maddenin istismarına dair reçeteler vermez.

Ekonomik rasyonalizm Katolik rasyonalizminden, kendisine karşı hususî bir Katolik korkusu uyandırabilecek kadar uzaktır. Modern teknik kendini gayet basitçe o veya bu ihtiyacın hizmetkârı kılar. Modern ekonomide, son derece rasyonelleştirilmiş bir üretime tamamen irrasyonel bir tüketim karşılık verir. Harikulâde rasyonel bir mekanizma, talep edilen ister ipek bluzlar ister zehirli gazlar ya da başka bir şey olsun, herhangi bir talebe hep aynı ciddiyet ve katiyyet ile hizmet eder. İktisadî zihniyetin rasyonalizmi, belirli ihtiyaçların hesabını yapmağa ve "tatmin" edebileceği şeyi görmeye alışmıştır. Modern büyük şehirde, herşeyin hesaplanabilir gittiği bir bina inşa etmiştir. Bu yolundan çevrilmez objektiflik sistemi, aslında tam da rasyonelliğinden dolayı, dindar bir Katoliği ürkütebilir. İndinde Deccal tasavvuru halen canlı olanların muhtemelen daha çok Katolikler olduğu bugün için söylenebilir. Sorel böylesi "mitler"e yatkınlıkta canlı gücün isbatını görüyorsa, Katoliklerin kendi öbür dünya tasavvurlarına artık pek inanmadıkları ve hiçbirinin artık mahkeme-i kübra beklentisinde olmadığı iddiasında bulunarak Katolikliğe haksızlık etmektedir. Daha önceden De Maistre *Soirées de Saint-Petersburg*'da Rus senatörüne yine buna benzer bir şey söyletse de, bu gerçekte doğru değildir. Donoso Cortes gibi bir İspanyol'da, Louis Veuillot ve Léon Bloy gibi Fransız Katoliklerinde, Robert Hugh Benson gibi bir İngiliz dönmesinde mahkeme-i kübra beklentisi, Roma'da Deccal'ı gören herhangi bir 16. ve 17. yüzyıl Protestanmdaki kadar doğrudan canlıdır. Ancak oldukça yaygın bir Kato-

lik hissiyata böylesi dehşet ve korku veren şeyin tam da bu modern ekonomik-teknik cihazın aslında kendisi olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır.

Gerçek Katolik endişesi, bu vesileyle rasyonellik mefhumunun Katolik hissiyatı açısından inanılmaz bir surette ters çevrildiği teşhisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü istenilen maddî ihtiyacın tatminine hizmet eden bir üretim mekanizması, en üst rasyonellikte bir mekanizmanın emrinde bulunduğu maksadın bizatihi mühim rasyonelliği sorgulanmaksızın, "rasyonel" olarak adlandırılmaktadır. İktisadî zihniyet, bu Katolik endişesini idrak etmeye kadir değildir. Tekniğinin vasıtalarıyla tedarikçiliğini yapabildiği herşeyle mutabakat içindedir. Şiddetli bir anti-Roma hissiyatından da, Deccal'den ve Kıyamet Günü'nden (*Apokalypse*) de haberdar değildir. Kilise ona garip gelir, lâkin diğer "irrasyonel" şeylerden daha garip de değil. Dinî ihtiyaçları olan insanlar vardır- iyi tamam, o halde mevzubahis olan bu ihtiyaçları gerçekten tatmin etmektir. Bu, manasız da olsa yine de hizmeti görülen bazı moda heveslerden daha irrasyonel de gözükmemektedir. Bütün Katolik kilise mihraplarının önlerindeki daimî lambalar bir kez olsun şehrin tiyatroları ve diskoteklerinin de ihtiyacını karşılayanla aynı elektrik santralinden beslenecek olursa, Katoliklik de iktisadî zihniyet için hissî olarak da kavranabilir, kendiliğinden anlaşılabilir hale gelecektir.

Bu zihniyetin, mutlak manada objektif, yani eşya düzeyinde kalan kendine has gerçekliği ve doğruluğu vardır. Politik olan onun için, salt ekonomik değerlerden başka değerlere de müracaat etmek zorunda olduğu için objektif değildir. Lâkin Katoliklik, bu mutlak ekonomik objektiflikten farklı olarak

önemli ölçüde politiktir. Politik burada, siyasî hayatın münferit, zahirî bir anını tecrit ederek siyaseti sırf bir teknik haline getiren Makyavelci politika kavramının istediği gibi belirli sosyal ve milletlerarası güç faktörlerinin ele alınması ve idaresi demek değildir. Politik mekaniğin kendine has kanunları vardır ve bunlar siyasetin içine çekilmiş her tarihî büyüklük gibi Katolikliği de ihata ederler. Onaltıncı yüzyıldan itibaren Kilise "cihazı"nın katılaşması, onun (Romantikliğe rağmen ya da onu zararsız hale getirmek için) Ortaçağ'dakinden daha ziyâde merkezîleşmiş bir bürokrasi ve teşkilat haline gelmesi, sosyolojik olarak "Cizvitcilik" diye tasvir edilen bütün bunlar, sadece Protestanlarla mücadele ile değil aynı zamanda çağın mekanikliğine tepkiyle izah edilebilir. Mutlakiyetçi prens ile onun "merkantalizm"i, modern iktisadî zihniyetin ve diktatörlük ile anarşinin arasında belirsizlik noktasında yer alan bir siyasî halin yolunu yapanlardır. Onyedinci yüzyılın mekanist tabiat tasavvuru ile beraber devlete ait bir iktidar cihazı ve daha önce çokça tasvir edildiği üzere bütün sosyal ilişkilerin "objektifleşmesi" iyice gelişir ve bu şartlarda Kilise teşkilatı da tıpkı bir koruma zırhı gibi daha sıkı ve katı hale gelir. Bu henüz tek başına siyasî zaafiyet ve ihtiyarlık delili değildir; sadece içinde hâlâ bir fikrin yaşayıp yaşamadığı sorusunu gündeme getirir. Hiçbir politik sistem çıplaklaşmış güç iddiası tekniğiyle bir nesil dahi ayakta kalamaz. Siyasî olana fikir dahildir, çünkü otoritesiz siyaset olmadığı gibi inandırıcı bir değerler manzumesi olmadan da otorite olmaz.

İktisadî olandan daha fazlasını olmak iddiasından dolayı siyasî olanın karşısına, üretim ve tüketimden daha başka kategorilere başvurmak zarureti

çıkar. Ne tuhaftır ki, bir kez daha söylemek gerekirse, kapitalist müteşebbisler ile sosyalist proleterler müttefiken siyasî olanın iddiasını bir hakka tecavüz olarak değerlendirirler ve iktisadî zihniyetlerinden hareketle siyasetçilerin tahakkümünün "objektif olmadığı" hissiyatını taşırlar. Bunun neticesi olarak siyaseten bakıldığında bütün bunlar sadece, belli sosyal güç gruplaşmalarının - güç sahibi hususî müteşebbisler ya da belli işletmeler ya da sanayi dallarından teşkilatlanmış işçiliğin- devlet gücünü ele geçirmek için üretim sürecindeki konumlarını kullanmaları anlamına gelmektedir. Siyasetçiler ve siyasete bu sırt çevirişleriyle, şimdilik yollarında duran müşahhas bir siyasî iktidarı kasdetmektedirler. Onu bertaraf etmeyi başarırlarsa, iktisadî ve siyasî zihniyetler arasında zıtlık inşası da faydasını yitirir ve ekonomi temeli üzerinde tesis edilen yeni iktidarın yeni tarz-ı siyaseti teşekkül eder. Lâkin, siyaset onların yürüttükleri şey olacaktır ve bu da hususî bir tür nüfuz ve otorite talebi manasına gelir. Bunun sosyal zorunluluğu, *salut public*'i[10] üzerinde duracaklardır ve böylelikle onlar da artık fikirledir. Hiçbir büyük sosyal zıtlık ekonomik olarak çözülemez. Müteşebbis işçilerine "ben sizi besliyorum" derse, işçiler ona "biz seni besliyoruz" karşılığını verir. Bu, üretim ya da tüketim etrafında bir tartışma değildir, iktisadî bir şey değildir, aksine ahlâkî ya da hukukî inandırıcılığı olan farklı bir ifade tarzından meydana gelir. Bu, aslen kimin üreten, yaratan ve bundan dolayı modern servetin efendisi olduğunun ahlâken ve hukuken temyiziyle alâkalıdır.

---

[10] Fr. ammenin selameti (ç. n.).

Üretimin tamamiyle anonimleşmesi ile anonim şirketler ve diğer "hükmî" şahsiyetler perdesinin hakikî şahıslara isnadı imkânsızlaştırmasıyla birlikte, sermayedar olarak hiçbir şeyin şahsî mülkiyeti açıklanamaz bir alonj olarak kenara ayrılmak zorundadır. Bu, her ne kadar günümüzde şahsî vazgeçilmezlikleri iddiasıyla kendilerini kabul ettiren müteşebbisler halen mevcut olsa da, yine de kendini gösterecektir.

Katoliklik, her iki taraf da ekonomik düşündükleri sürece, böylesi bir mücadelede dikkate alınmayabilir. Katolikliğin gücü, Kilise'nin toprakları ve muhtelif suretlerde "iştirakları" olabilse de, iktisadî vasıtalara dayanmamaktadır. Bu gibi şeyler, hammadde temin edilecek ve pazar olacak bölgelerdeki büyük sınaî menfaatlar yanında zararsız ve gönül açıcı kalır. Yeryüzündeki petrol kaynaklarının temellükü belki de dünya hakimiyeti mücadelesinde belirleyici olabilir, lâkin bu mücadeleye İsa Mesih'in yeryüzündeki vekili iştirak etmeyecektir. Papa, Kilise Devleti'nin hükümranı olmakta ısrarcıdır – peki bu, dünya ekonomisi ve emperyalizm politikalarının büyük vavelâsı içinde ne ifade etmektedir? Katolikliğin siyasî kudreti, ne iktisadî ne de askerî iktidar vasıtalarma dayanmaktadır. Kilise, bunlardan bağımsız olarak kendi temizliği içinde o iktidar hırsına sahiptir. Kilise de bir "hükmî şahsiyet"dir, ancak bu bir anonim şirketten farklıdır. Bu, üretim çağının tipik ürünü, bir hesap usûlüyken, Kilise hakikî şahsiyetin hakikî, şahsî temsilidir. Hukukî aklın büyük oranda taşıyıcısı ve Roma hukukunun doğru vârisi olduğu hususunda, onu tanımış herkes hakkını vermiştir. Sosyolojik sırlarından biri orada, yani hukukî forma (şekle) istidadı olmasında yatmakta-

dır. Fakat her form (şekil) gibi buna kuvveti olması da sadece, temsil kuvvetine sahip olmasındandır. O, *civitas humana*yı temsil etmekte, insan olma ve İsa Mesih'in çarmıha gerilerek kurban oluşu arasındaki tarihî irtibatı aynı anda ortaya çıkarmakta, İsa Mesih'in kendisini, tarihî gerçeklikte insan haline girmiş Tanrı'yı şahsen temsil etmektedir. İktisadî zihniyet çağına üstünlüğü, temsil edişinde yatmaktadır.

Temsilî suretler teşkil etmekteki Ortaçağ kabiliyetinin - papa, imparator, rahip, şövalye, tüccar – günümüzde yapayalnız kalmış son numunesi, bir akademisyenin bir defasında saydığı son dört sütundan (İngiliz Lordlar Kamarası, Prusya Genelkurmayı, Fransız Akademisi ve Vatikan) kesin olarak sonuncusudur; o kadar yalnızdır ki, onda sadece zahirî sureti gören, müstehzi bir hicivle, artık tek temsil ettiği şeyin temsil olduğunu söylemek zorunda kalır. Onsekizinci yüzyılın da hâlâ bazı klasik suretleri vardı, "*Législateur*"[11] gibi; akıl tanrıçası dahi, 19. yüzyılın verimsizliği hatırlanırsa, temsilî görülebilir. Temsilî iktidarın ne ölçüde son bulduğunu görmek için, Katolik Kilisesi'nin karşısına modern bilim ruhundan teşkil edilmiş bir rakip teşebbüsün koyulmaya çalışılmasını hatırlamak kâfidir: Auguste Comte, "pozitivist" bir kilise tesis etmek istiyordu. Bu çabasının ortaya çıkardığı şey ise acı veren bir taklitti. Bununla beraber bu adamın kıymetli fikriyatına sadece hayran olunabilir, kaldı ki onun taklidi benzeri tecrübelere kıyasla daha mükemmeldir. Bu büyük sosyolog Ortaçağ'ın temsilî tiplerini, ruhbanı

[11] Fr. kanun koyucu (ç. n.)

ve şövalyeyi teşhis etmiş ve onları modern toplumun tipleriyle, bilim insanı ve endüstriyel işadamıyla mukayese etmiştir. Lâkin, modern bilim insanı ve modern işadamını temsilî tipler yerine koymak bir yanılgıdır. Bilim insanı sadece geçiş döneminde, Kilise ile mücadelede temsilîydi, işadamı ise sadece Püriten ferdiyetçi olarak manevî bir büyüklük. Modern ekonomik hayat makinesi dönmeye başladığından beri her ikisi de giderek daha da fazla koca makinenin hizmetkârları haline geldiler ve haddizatında neyi temsil ettiklerini söylemek güçtür. Artık tabakalar yok. Onsekizinci yüzyılın Fransız burjuvazisi, üçüncü tabaka, kendi kendine, "millet" olduğu beyanında bulundu. Meşhur *"le tiers Etat c'est la Nation"*[12] sözü, farz edildiğinden daha derinliğine devrimciydi. Çünkü bir tabaka tekbaşına kendisini milletle bir tutarsa, bir toplum düzeni için çok sayıda tabakayı talep eden tabaka fikrini ortadan kaldırır. Burjuva toplumu bu yüzden artık herhangi bir temsile muktedir değildir ve bu çağda her yerde kendini tekrar eden genelgeçer dualizmin âkıbetine uğramıştır. Başka bir ifadeyle "kutupluluk"larını ortaya serer: Bir tarafta burjuvaziyi, diğer tarafta ise hiçliği, en fazla kendini temsil eden bohemleri. Bunun ardından gelen karşılık proleteryanın sınıf mefhumu olmuştur. Bu, toplumu objektif olarak, yani üretim sürecindeki konumuna göre gruplandırır ve bu yüzden de iktisadî zihniyete denk düşer. Böylelikle, fikir tarzının her tür temsilden feragat etmeyi bünyesinde barındırdığını isbat eder. Bilim insanı ve işadamı, tedarikçi ya da idarecilik yapan işçiler haline gelmiştir. İşadamı bürosunda oturur, bilim insanı

[12] Fr. "üçüncü tabaka, milletin ta kendisidir" (ç. n.)

odası ya da laboratuvarında. Her ikisi de, eğer gerçekten modern iseler, bir işletmeye hizmet ederler. Her ikisi de anonimdirler. Bir şeyi temsil etmelerini beklemek manasızdır. Onlar ya hususî şahıs ya da bir şeyin müdafileridir, temsil edenler değil.

İktisadî zihniyet sadece bir tür form (şekil) tanır ki o da teknik kesinliktir ve bu da temsil edicilik fikrine en uzak olandır. Ekonomik olan teknik olanla irtibat içinde - ikisinin iç farklılığına daha sonra değinilecektir- şeylerin madden hâzır olmasını ister. Ona "yansıtma", "ışıma" ya da "aksettirme" gibi tasavvurlar, maddî bir münasebete, aynı maddenin farklı hallerine işaret eden tabirler uygun düşer. Böylesi resimlerle kişi, ideal olanı, kendi şeyliğine katmak için açık hale getirir. Meşhur "iktisadî" tarih telâkkisine göre, meselâ siyasî ve dinî bakışlar üretim ilişkilerinin ideolojik "yansıması"dır ki, bu da - eğer bu öğreti kendi ölçülerine göre kullanılacak olursa- sosyal hiyerarşileri içinde ekonomik üreticilerin "entelektüel" olanların üzerinde yer almasından başka birşey demek olmaz. Kezâ psikoloji tartışmalarında da "projeksiyon" benzeri bir kelime duymaktan pek rahatsız olunmaz. Projeksiyon, yansıtma, aksettirme, ışıma, taşıma metaforları, "içkin" (*immanent*) objektif esası ararlar. Temsil fikri ise bunun aksine şahsî kudret fikrinin o derece hakimiyeti altındadır ki, temsil edilen kadar temsil eden de şahsî şevket iddiasında bulunmak zorundadır. Bu, eşyaya bağlı bir mefhum değildir. Ulvî manasıyla temsil etmek, sadece bir insana ve aslında -basit "vekalet etme"den farklı olarak- otoriter bir insana veya temsil edildiği sürece kendisi de tecessüm eden bir fikre mahsusdur. Tanrı ya da demokratik ideolojide halk veya hürriyet ile eşitlik gibi mücerret (so-

yut) fikirlerin bir temsilin muhtevası olması düşünülebilir, fakat üretim ve tüketim için bu söz konusu değildir. Temsil, temsil edenin şahsına kendine has bir asalet verir, çünkü yüksek bir değeri temsil edenin kendisi de değersiz olamaz. Lâkin, sadece temsil eden ve temsil edilen değil, üçüncü taraf, yani kendisine yöneldikleri muhatap da onlar gibi bir değer ister. Otomatlar ve makineler önünde temsilde bulunulamaz, tıpkı onların kendilerini ne kadar az temsil etmeleri ya da temsil edilebilmeleri gibi. Ve devlet de *Leviathan* haline gelmişse temsil edenler âleminde kayıptır artık. Bu âlemin kendi değerler hiyerarşisi ve insanîliği vardır. Katolikliğin siyasî fikri de onda yaşar, üç derece büyük form (şekil) gücü de: Sanatkârâne estetik formu, içtihadî hukuk formu ve nihayet dünya tarihine mahsus bir iktidar formunun şâşâlı parıltısına.-

Tabiî ve tarihî büyümede sonuncu, son çiçek ve ilâve, yani şeklin estetik güzelliği, sanat zevkini gözeten bir çağ için en dikkat çekici olandır. Büyük temsilin kendisinden form (şekil), suret ve gözle görülür işaret (sembol) hasıl olur. Modern işletmenin temsilden mahrum resmedilemezliği sembollerini başka bir zamandan alır, çünkü makine geleneksizdir, o derece az tasvire gelmektedir ki Rus Sovyet Cumhuriyeti dahi bayrağı için, sınaî proleterin dünyasını ifade etmeyip bin sene önceki tekniğin haline karşılık gelen orak ve çekiçten başka bir sembol bulamamıştır. Bu bayrak, alaycı olarak bakıldığında, iktisaden gerici köylülerin hususî mülkiyetinin sanayi işçilerinin komünizmine ve küçük çaplı ziraat ekonomisinin teknik olarak kendisinden çok daha mükemmel makineleşmiş büyük işletmeye galebesinin bir imasıymış gibi görülebilir. Ancak buna rağ-

men, bu ibtidaî rumuzun, yüksek makine tekniğinde olmayan bir şeyi, insanî bir şeyi, adını koymak gerekirse bir dili vardır. İktisadîlik çağının dikkatine öncelikle güzel tezahürlerin çarpmasına şaşmamalıdır, çünkü bunların hepsi onda en çok eksik olan şeylerdir. Bununla birlikte o, estetik olanda da alışıldığı üzre sathî kalır. Çünkü burada söz konusu olan form (şekil) kabiliyetinin çekirdeği, büyük bir retoriğin diline olan kabiliyetinde yer almaktadır. Bununla ilgili burada akla gelmesi gereken, şairâne güzellik adına sahip oldukları herşeyleriyle kardinallerin hayran bırakıcı snopça kisveleri ya da hoş bir dinî merasim alayının zahirî ihtişamı değildir. Azametli mimari, kilise resimleri ve müziği ya da dikkate değer şairâne eserler de, burada sözü edilen form kabiliyetinin kıstasları değildirler. Bugünlerde Kilise ile yaratıcı sanat arasında bir ayrılık mevcut, hiç şübhe yok ki. Son birkaç neslin nadir büyük Katolik şairlerinden biri olan Francis Thompson, Shelley hakkmdaki harikulâde yazısında bunu dile getirmişti: Azizlerin olduğu kadar şairlerin, Aziz Dominik'in olduğu kadar Dante'nin anası olmuş Kilise, şimdilerde sadece mukaddesliğin ihtişamını kendisi muhafaza edip sanatı yabancılara terkediyor. *"The separation has been ill for poetry; it has not been well for religion."*[13] Bu doğrudur ve kimse bunu daha güzel ve daha doğru dile getiremezdi: Mevcut hal din için iyi değildir, ama Kilise için ölümcül bir hastalık da değil.

Buna rağmen söz ile konuşma, geniş anlamıyla retorik kudreti, beşerî hayatın işaretidir. Belki de bugün böyle konuşmak tehlikelidir. Retorik olanın tak-

[13] İngilizce: "Ayrılık şiir için kötü oldu; din için de hayırlı olmadı" (ç. n.)

dir edilmemesi, çağın o kutuplara ayrılmış düalizminin tesirlerindendir ki bu kendini burada, bir tarafta sonu gelmezcesine terennüm edilen bir müziğe diğer tarafta dilsiz bir objektifliğe sahip olması ve "gerçek" sanatı romantik-müzikal-irrasyonel birşey haline getirmeye çalışmasıyla açığa vurmaktadır. Retorik olanın *"esprit classique"*[14]le sıkı bir münasebeti olduğu malumdur; onu tefrik ve tasvir etmiş olmak Taine'nin en büyük kazançlarından biri olmaya devam ediyor. O sadece klasik olanın yaşayan kavranışını antitezi vasıtasıyla yani romantik olanla öldürmüş ve aslında kendisi de buna inanmadan klasik olanı retorik olan ve böylelikle de kanaatince sunîlik, boş simetri ve aprelenmiş hissizlik olarak göstermeğe çabalamıştır. Tam bir tez-antitez zıpzıp oyunu! Rasyonalizm ile "irrasyonel" olan herhangi birşeyin karşı karşıya konulmasında, klasik olanın hissesine rasyonel olan düşerken romantik olana da irrasyonel olan düşer ve retorik olan klasik-rasyonel olanın içine katılır. Ve fakat belirleyici olan tam da, tartışmacı ve akıl yürütücü olmayıp aksine tabiricaizse temsilî olan hitaptır. Bu antitezler içinde hareket eder, lâkin hitabın can kazanması için *complexio* şekline sokulan şey zıtlar değil farklı unsurlardır. Bossuet, Taine'in kategorileriyle ele alınabilir mi? Birçok rasyonalistten daha fazla kavrayışı ve romantiklerin hepsinden daha fazla sezgi gücü vardır. Ancak hitabı sadece, kendini saydırmayı bilen bir otoritenin arkaplandalığı önünde mümkündür. O, ne bir söylemin ne bir dikte edişin ne de diyalektiğin içine düşmeden kendi mimarisinde hareket eder. Onun büyük diksiyonu müziğin ötesindedir; kendi-

[14] Fr. "klasik ruh/zihniyet" (ç. n.)

ni rasyonellik içinde şekillendiren konuşmayla kendini gösteren beşerî bir asalettir. Bütün bunlar bir hiyerarşiyi şart koşar, çünkü büyük retoriğin manevî rezonansı hatibin iddiasında bulunduğu temsile inançtan ileri gelmektedir. Onun şahsında, dünya tarihi için ruhanîliğin askere ve devlet adamına ait olduğu ortaya konulur. Onların yanında temsilî bir suret olarak durabilir çünkü onların kendileri de böylesi suretlerdir, yoksa ona duacılığına karşılık bir ücret vermekle yetinen ve onun temsilini bir sahne dekoruyla karıştıran iktisadî zihniyetli tüccar ve teknisyenin yanında değil.

Katolik Kilisesi'nin kapitalist endüstriyalizmin bugünkü şekliyle telifi mümkün değildir. Taht ile minber irtibatının yerini, ne büro ile minber arasındaki ne de fabrika ile minber arasındaki münasebet alamaz. Avrupa'nın Roma Katolik rahip sınıfının kendisini esas itibariyle köylü nüfusdan teşkil etmeyi bırakıp da büyük şehirli ruhanîler kitlesi olmasının öngörülmeyen neticeleri olabilir. O imkânsızlıkta bu hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Fakat, Katolikliğin, kapitalist müteşebbisler ya da sendikalar ile onların muhatabı işveren istişare meclislerinin hakim oldukları da dahil her toplum ve devlet düzenine intibak edecek oluşu bâki kalacaktır. Sadece o mevcut iktisadî hali esas alan iktidar siyasî hale geldiyse intibak edebilir, yani hakimiyete ulaşmış her şekildeki sermayedar ya da işçiler devlet temsili mesuliyetini üzerlerine alırlarsa. Bunun akabinde yeni iktidar, sırf iktisadî ve sırf şahıs hukukuyla ilgili olandan başka bir hali geçerli kılmak zorunda kalacaktır; üretim ve tüketim sürecinin işletilişinde yeni düzen son raddesine kadar gelemez, çünkü formel olmak zorundadır; zira her düzen bir hukuk düzenidir ve

her devlet bir hukuk devletidir. Bu ortaya çıktığı andan itibaren Kilise, her düzenle irtibatlandığı gibi onunla da irtibata geçilebilir. Toprak sahibi soylular ya da köylülerin hakim sınıf olduğu devletlere hiçbir şekilde muhtaç değildir. Bir devlet formuna (şekline) ihtiyacı vardır, çünkü esası itibariyle temsilî duruşuna uygun düşen başka birşey elde mevcut değildir. Perde arkasından gizliden gizliye icra edilen "sermayenin" iktidarı henüz bir form (şekil) değildir, ama mevcut politik bir formun içini oyup onu boş bir cebheden ibaret hale getirebilir. Bunu başardığı nisbette devleti bütünüyle "depolitize" etmiştir. Eğer iktisadî zihniyet insan cemiyetini mutlak bir apolitiklik haline sevk etmek şeklindeki ütopik hedefini gerçekleştirebilmiş olsaydı, o zaman Kilise politik zihniyetin ve politik formun yegâne taşıyıcısı kalırdı; müdhiş bir tekele sahip olurdu ve hiyerarşisi Ortaçağ'da olduğundan daha da fazla siyasî dünya hakimiyetine yaklaşırdı. Kendi teorisi ve fikrî yapısına göre böylesi bir hali elbette istemese gerektir, çünkü politik devleti bir hissedarlar birliği olarak değil bir *"societas perfecta"* olarak kendi yanında varsaymaktadır. Devletle, iki temsilin ortaklar olarak karşı karşıya durduğu hususî bir birliktelik içinde yaşamak istemektedir.

İktisadî zihniyetin yayılışıyla her tür temsil anlayışının nasıl ortadan kaybolduğunu gözlemek mümkündür. Mamafih bugünkü parlamentarizm en azından fikrî ve teorik temeline göre temsil zihniyetini içinde barındırıyor. Hatta teknik bir tabirle "temsil edicilik ilkesi"ne dayanıyor. Bununla bir vekalet tarifinden, yani seçmenlerden başka birşey dile getirilmediği sürece, bunun hiç de karakteristik bir anlamı olmayacaktır. Son asrın amme hukuku ve

siyaset literatüründe bu kelimeyle akla gelen bir halk temsili, halkın bir başka mümessilin yani kralın karşısında bir temsilidir; fakat her ikisi de -ya da teşkilat-ı esasînin (anayasanın) cumhuriyet vasfı taşıması halinde sadece parlamento- "millet"i temsil etmektedir. Kiliseyle alâkalı olarak bundan dolayı, onun "temsil edici düzenlemeler"e sahip olmadığı söylenir, çünkü bir parlamentosu yoktur ve temsilcileri iktidar haklarını halka müracaatla elde etmez. Bu yüzden o "yukarıdan" temsil eder. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca halk temsiliyetlerinin krallıkla mücadelesinde hukuk bilimi manasını ve hususî temsil mefhumunu yitirdi. Bilhassa Alman devlet telâkkisi bu noktada hem korkunç hem de karmakarışık bir ulema efsanesi geliştirdi: Parlamento ikinci derece bir devlet organı olarak bir başkasını, birinci derece organı (yani halkı) temsil eder, fakat bu birinci derece olanın ikinci derece olan dışında iradesi yoktur yeter ki bu onda "husûsen mahfuz" olmasın. Her iki şahıs da sadece bir tektir, iki organ ve fakat bir şahsı teşkil etmektedirler vesaire. Bunun üzerine okunacak şey olarak sadece Georg Jellinek'in *Allgemeiner Staatslehre* (Umumî Devlet Nazariyesi)'sinin *"Repraesentation und repraesentative Organe"* (Temsil ve Temsil Edici Organlar) başlıklı tuhaf bölümü vardır. Temsil etme esasının basitçe manası, mebusların bütün halkın vekilleri olduğu ve bu yolla mevkilerini halktan (münferit seçmenlerden değil) almayı bırakmaksızın seçmenlerin karşısında kendi başlarına makam sahibi olmalarıdır. "Milletvekili vazife ve emirlerle bağlı değildir ve yalnızca vicdanına mesuldür." Bu, halkın tecessümü ve onun temsilcisi olarak parlamentonun birliğinde, en azından bir *complexio oppositorum* fikrini,

yani menfaatler ve fırkaların çokluğunun bir birlik haline gelişini ima etmektedir ve iktisadî değil temsilî olarak düşünülmüştür. Proleter şûralar sistemi bundan dolayı gayriiktisadî düşünen bir çağın gelişmemişliğini bertaraf etmenin yollarını aramakta ve vekillerin sadece getir-götürcü ve aracılar, her an geri çağırabilecek üretici vekilleri, bir *"mandat impératif"*[15] ile üretim sürecinin idarî hizmetkârları olduklarını vurgular. Halkın "tamamı" sadece bir fikirdir; ekonomik sürecin tamamı ise gerçek bir şey. Dikkat çekici olan manevîye karşı olanın manevî neticesidir ki, sosyalizmin sıçrama dalgasında genç Bolşevikler bununla ekonomik-teknik olan için mücadeleden fikre karşı bir mücadele çıkarmışlardır, fikir adına her ne varsa ona karşı. Fikirden bir bakıyye mevcut kaldığı sürece, maddî olanın verili gerçekliğinden önce birşeyin cisme bürünmemiş halde vücudu öncelediği, yani aşkın (transendental) olduğu tasavvuru hakim olur ve bu da her zaman yukardan bir iktidar demektir. Kaidelerini ekonomik-teknik olanın içkinliğinden çıkarmak isteyen bir zihniyete bu dışardan müdahele, kendi kendine işleyen makinenin bozulması olarak görünürken, politikacılara karşı mücadele eden politik içgüdülü manevî bir insan fikre davet edilişte derhal temsil ve böylelikle iktidar iddiasını görür; proleterliğe mahsus formdan (şekilden) mahrumiyet ile insanların bir hükûmete ihtiyaç duymadığı ve de "eşyanın kendi kendine hükmettiği" "cism"e bürünmüş gerçekliğin katı kütlesinde kalmayan bir kendini beğenmişliği görür.

---

[15] Fr. "mücbir vekalet" (ç. n.)

İktisadî zihniyetin sebati karşısında politik ve hukukî form aynı oranda tâlî ve sıkıntı vericidir. Ancak sadece bu zihniyetin mutaassıbları olması paradoksunun ortaya çıktığı yerlerde -bu herhalde sadece Rusya'da mümkündür-, bunun fikre ve ekonomik/teknik olmayan anlayışların hepsine karşı bütün düşmanlığı ortaya çıkar. Sosyolojik olarak bu, devrim için doğru güdü anlamına gelir. Zeka ve rasyonalizm kendinde devrimci değildir, bu olsa olsa teknik zihniyettir: O bütün sosyal geleneklere yabancıdır. Makine geleneksizdir. Tekniğin gerçekten de devrimci esas olup, onun yanında tabiî hukuk devriminin hepsinin ancak eskiden kalma çocuksu uğraşılar olduğu, bunun farkına varmış olmak, Karl Marx'ın pek çok netice veren sosyolojik sezgilerindendir. İlerleyen teknikten başka hiçbirşeyin üzerine inşa edilmemiş toplum bunun neticesinde devrimci olmaktan başka hiçbir şey olamazdı. Ancak çok geçmeden kendini tahrip edebilirdi, kendini ve tekniğini. İktisadî zihniyet bu kadar da mutlak radikal değildir ve bugünkü birlikteliğine rağmen mutlak teknikçiliğe bir muhalefet içinde yer alabilir. Çünkü ekonomik olana, mülkiyet ve mukavele gibi belirli hukukî mefhumlar da dahil bulunmaktadır. Mamafih o bunları asgarî seviyede tutar ve herşeyden önce şahıs hukukuna müteallik olanla tahdit eder.

Ekonomik olanı cemiyetin esası kılma hedefi ile buna rağmen şahıs hukukunda bilhassa da şahsî mülkiyette kalma gayreti arasındaki yaman çelişkiye, bu meyanda sadece işaret edilebilir. Burada konumuzla ilgili olan, ekonomik olanın şahıs hukukuna meylinin hukukî teşekkülün tahdidi anlamına gelmesidir. Beklenen, kamu hayatının kendi kendi-

ni idare etmesidir; kamu hayatına kamuoyu vasıtasıyla, başka bir ifadeyle hususî şahıslar tarafından hükmedilmelidir; kamuoyuna da yine hususî mülkiyet elindeki basın tarafından hükmedilir. Bu sistemdeki hiçbir şey temsilî değildir, hepsi hususî meseledir. Tarihî olarak bakıldığında, "hususîleşme" temelde, dinde başlar. Burjuva toplum düzeni anlamında ilk ferdî hak din hürriyetidir; hürriyetler hukukunun o listesinin - inanç ve vicdan hürriyeti, dernek ve toplantı hürriyeti, basın hürriyeti, iş ve meslek hürriyeti- tarihî gelişmesinde bu, mebde (başlangıç) ve esastır. Fakat dinî olan ne zaman nereye konsa emici, mutlaklaştırıcı tesirini her yerde gösterir ve dinî olan hususî olansa bunun neticesi olarak karşılığında hususî olan da dinen mukaddesleştirilir. Her ikisi de birbirinden ayrılamaz. Yani hususî mülkiyet mukaddestir, çünkü şahsın meselesidir. Bu ana kadar pek de farkına varılmamış bu münasebet, modern Avrupa toplumunun sosyolojik gelişmesini açıklar. Onda da bir din vardır, yani şahsın dini; onsuz bu toplum düzeninin yapısı ayakta duramaz. Dinin şahsî bir mesele olması, şahsı dinen tasdik eder, evet, mutlak hususî mülkiyetin her rizikonun üstünde yer alan teminatı yalnız dinin şahsî mesele olduğu yerde mevcuttur. Orada ama her yerde de. Alman sosyal demokrasisinin Erfurt Programı'nda, sıkça zikredilen dinin şahsî bir mesele olduğu cümlesi yer alıyorsa bu, ilginç bir liberalizme kaymadır. Bu programın teologunda, yani Karl Kautsky'de (Katolik Kilisesi ve Hristiyanlık hakkındaki yazısında, 1906) bu yüzden, laf arasında safdillikle söylenmişliği içinde açıkca kendini gösterir olan dinin şahsın meselesi olmaktan çok aslında sadece kalbin meselesi olduğu düzeltmesine rastla-

mr. Hususî olan üzerine yapılan liberal temellendirmenin aksine Katolik Kilisesi'nin hukukî teşekkülü ammeciliğe meyyaldir. Bu da yine onun temsilî cevherindendir ve onun dinî olanı hukuken bu derece ihata edişini mümkün kılmaktadır. Onun içindir ki meşhur bir Protestan, Rudolf Sohm, Katolik Kilisesi'ni özünde hukukî bir şey olarak tarif edebilmiş, bunu yaparken Hristiyan dindarlığını ise özünde gayrihukukî olarak değerlendirmiştir. Hukukî unsurlarla içiçe geçmişlik fiiliyatta fevkalâde ileri gider ve çoğunlukla kınama maksadıyla kullanılan Katolikliğin görünürde tenakuz dolu kimi siyasî tavrının açıklamasını onun kendine has formel (şeklî), hukukî tarzında bulur. Dünyevî hukuk bilimi de sosyal gerçeklik içinde birbirine zıt menfaat ve temayüllerin belirli bir *complexio*su görüntüsü vermektedir. Yine onda da, tıpkı Katoliklik gibi, geleneksel muhafazakârlık ile tabiî hukukçu-devrimci dirence yatkınlığın kendine has bir karışımı bulunmaktadır. Her devrimci harekette, hareketin hukukçuların şahsında "mevcut düzenin teologlarını", hususî hasımlarını görmesine karşılık doğrudan doğruya hukukçuların devrim tarafında saf tutarak ona bir hakkı yenmişlik ve tecavüze uğramışlık havası verdiklerini tesbit etmek mümkündür. Şeklî üstünlüğünden dolayı hukuk bilimi değişen politik formlar (şekiller) karşısında kolaylıkla Katoliklik benzeri bir duruş alabilir. Bunu yaparken, asgarî nisbette forma (şekle) bir "düzenin kurulmuş olması"nın yettiği yönündeki tek faraziye altında farklı güç komplekslerine olumlu yaklaşır. Yeni vaziyet bir iktidarın teşhisine imkân verdiği an, esaslı bir form (şekil) için elle tutulur temel olan bir hukuk için zemin teklifinde bulunur.

Ancak, formel olandaki bütün bu akrabalığa rağmen Katoliklik yoluna devam eder; neden mi çünkü o dünyevî hukuk biliminden daha başka birşeyi ve daha fazlasını temsil eder, açıkça belirtmek gerekirse sadece hakkaniyet fikrini değil aynı zamanda İsa Mesih'in zâtını da. Böylelikle kendine has bir iktidar ve şan sahibi olmak iddiasına gelir. O, eşit hukuka sahip taraf olarak devletle müzakere edebilir ve bu yolla yeni hukuk yaratabilirken, hukuk bilimi sadece merî olan hukukun bir vasıtasıdır. Devlet içerisinde hakime icra edeceği kanun millî topluluk vasıtasıyla aktarılır; hakkaniyet fikri ile münferit vak'a arasına bunun neticesi olarak az ya da çok şekil verilmiş kaide katılır. Milletlerarası bir mahkeme, müstakil, bu demektir ki siyasî talimatlara değil de sadece hukukun temel kurallarına bağlı olsa, hakkaniyet fikrinin doğrudan doğruya daha yakınında yer alır. Münferit devletten kurtulmuş olmasından dolayı, bir devlet mahkemesinden farklı olarak, devletin karşısına da kendi başına birşey temsil etmek iddiasıyla çıkar, yani münferit devletlerin muvafakat ve takdirinden azâde hakkaniyet fikrini. Bir başka ifadeyle onun iktidarı münferit devletler yoluyla vekil kılınmaya değil de bu fikrin doğrudan temsiline istinat eder, her ne kadar kendisi buna bu devletlerin biraya gelişiyle muvaffak olmuş olsa da. Bunun neticesi olarak, aslî ve bu yüzden de âlemşumûl bir merci olarak ortaya çıkmak zorundadır. Bu, mantıkî neticenin tabiî yayılması ve psikolojik olarak da, temelleri aslî hukuk düzeninde bulunan aslî iktidar düzeninin devamı olacaktır. Güçlü devletlerin amme hukukçuları tarafından böylesi bir mahkemeye karşı beyan edilen tereddütler gayet anlaşılabilirdir. Bu tereddütlerin tamamı

hükümranlık mefhumundan neşet eder. Kimin hükümran olduğuna karar verme kudreti, yeni bir hükümranlık manasına gelecek ve böylesi haklara sahip olacak bir mahkeme, meselâ yetkili merci olarak yeni bir devletin tanınmasına karar verme halinde olursa, kendisi yeni bir düzen yaratabilecek bir üst devlet ve üst hükümran olacaktır. Bir mahkeme değil bir milletler cemiyeti bu nevî iddialara sahip olabilir. Lâkin, bu yolla müstakil bir şahsiyet halini alır ki bu da, hukuku konuşturmak, bir idareyi kullanmak vs. yanında -bunlar, devletler hukuku itibariyle bağımsızlığı, kendi bütçe hakkını ve başka formaliteleri de beraberinde getirir- kendisi için bir şey ifade etmesi de demektir. Faaliyeti, memur olan bir mahkemeninki gibi mevcut hukuk kaidelerinin tatbikiyle sınırlanmaz. Bir hakemden de fazlası olur, çünkü hüküm verdiği bütün çatışmalarda kendi kendisini teyit açısından da taraf olacaktır. Yani sadece hakkaniyeti - siyasî olarak ifade etmek gerekirse *status quo*'yu- geçerli kılmayı bırakır. Devamlı değişen siyasî vaziyeti temel kural olarak alırsa, tanınıp kabul gösterilecek yeni bir düzen ve yeni bir devletin ne olup ne olmadığına kendi gücüyle karar vermesi gerekir. Halihazırda mevcut hukukî vaziiyetten bu tek başına çıkartılamaz, çünkü çoğu yeni devlet şu ana kadar üzerlerinde hükümranlık kurmuş efendilerinin arzusu hilafına ortaya çıkmıştır. Ancak kendini teyit etme saiki yoluyla hukuk ile kendini teyit arasında bir tezata imkân verilmiş olacak ve böylesi bir merci gayrişahsî hakkaniyet fikri dışında kendine has, çok kuvvetli bir şahsiyeti de temsil edecektir.

Roma Kilisesi'nin büyük tarihi içerisinde hakkaniyet yanında örfü (Ethos) kendi iktidarı örfü de

yer alır. Bu şan, şâşâ ve şeref örfüne doğru daha da yükseltilir. Kilise, kralımsı manastır rahibesi olmak ister; o idare eden, hükmeden, muzaffer İsa Mesih'i temsil etmektedir. Şan ve şeref iddiası kelimenin ulvî manasında temsil zihniyetine dayanır. Bu iddia, hakkaniyet ile şanlı şâşânm ebedî zıtlığını doğurur. Tezat umumen insanî olanda yatmaktadır, her ne kadar âbid Hristiyanlar bunda çoğunlukla şeytanlığın hususî bir suretini görseler de. İsa Mesih'i bir hususî şahıs ve Hristiyanlığı da şahsî bir mesele ve saf kalplilik olarak ele almayıp zahîrî bir müesssese şekline sokması, işte Roma Kilisesi'ne isnat edilen en büyük ihanet budur. Rudolf Sohm günahı hukukîlikte teşhis ettiğini zannetti; başkaları bunu, daha büyük ve daha derin olarak, dünya hakimiyeti arzusunda görmüşlerdi. Dünyaya barış getirmek hedefine ulaşan dünya çapındaki her emperyalizm kilise olacaktır, ama form (şekil) düşmanı bir korku onda şeytanın zaferini görür. Dostoyevski'nin Büyük Engizisyoncusu, şuuru gayet yerindeyken şeytanın iğvalarına kapıldığını itiraf eder, çünkü bilmektedir ki insan fıtraten kötü ve eksiktir, bir efendiye ihtiyacı olan korkak bir âsidir ve çünkü sadece Roma rahibi böylesi bir iktidara ait cümle laneti üzerine alma cesaretini kendinde bulur. Dostoyevski burada büyük bir şiddetle kendi potansiyel ateizmini Roma Kilisesi'ne aksettirmiştir. Temelde anarşist - ve bu da her zaman için ateistçedir- içgüdüsü için her iktidar kötü ve gayribeşerî birşeydi. Dünyevî olan çerçevesinde her iktidarın içinde yatan kötülük ile baştan çıkartma şübhesiz ezelîdir ve sadece Tanrı'da iktidar ile iyilik zıtlığı bütünüyle ortadan kalkmıştır; zıtlıktan her dünyevî iktidarı reddetme yoluyla kurtulmayı istemek ise gayribeşerîliğin en

kötüsü olur. Karanlık, oldukça yaygın bir kamuoyu, Katolikliğin müessesliğe has soğukluğunun kötü, Dostoyevski'nin vücudsuz genişliğinin ise hakikî Hristiyanlık olduğu hissiyatını taşır. Bu, sadece kamuoyu ile hissiyatta takılıp kalmış herşey gibi gayet sathîdir ve daha İsa Mesih'in yeryüzündeki varlığı ile âhir zamandaki şanlı dönüşü arasında bir ya da daha çok kere, gûya tecrübe edercesine, insanlar arasında tezahür edebileceği tasavvurunun Hristiyanlığa ne kadar aykırı olduğunu görmez. Bir Fransız Katoliğinin aklı, Dostoyevski'ye nisbetle çok daha kısaca ve buna rağmen ufku sonsuz genişlikte tezadın bütün gerginliğini kuşatan ve aynı zamanda (Tanrı'nm hakkaniyetine karşı doğrultulmuş bir temyiz tarifi yoluyla) mahkeme ve temyiz suretleriyle hukukî kategoriyi koruyarak hakkaniyeti diyalektik olarak en ucuna vardıran bir resim buldu. Tasvirine Ernest Hello'nun cüret ettiği kıyamet gününe ait duyulmamış bir sahnedir bu: Âlemler hakiminin hükmü çıktığında, cürmünden mahcup bir mahkum ayakta dikilecek ve kainata dehşet verircesine hakime şöyle diyecektir: *J'en appelle.*[16] "Bu kelâmda yıldızlar söner." Mahkeme-i kübra fikrine göre ise davası nâmütenahî surette nihaîdir, *effroyablement sans appel.*[17] Sen benim mahkememden kalkıp da kim nezdinde temyiz ediyorsun? diye sorar Hakim İsa Mesih ve müdhiş bir sükût içinde mahkum cevap verir: *J'en appelle de ta justice à ta gloire.* [18]

---

[16] Fr. *bunu temyiz ediyorum* (ç. n)

[17] Fr. *temyizi olmayan korkunçlukta* (ç. n.)

[18] Fr. *adaletini şanında temyiz ediyorum* (ç. n)

Bu üç büyük temsil edici formun (şeklin) her birinde, tenakuz dolu hayatın *complexio*su şahsî temsilin birliği suretine sokulur. Yani üç formun (şeklin) herbiri de hususî bir rahatsızlık ve kargaşaya sebep olabilir ve anti-Roma hissiyatını yenibaştan canlandırabilir. Mezhep tarafdarları ve rafızîlerin hiçbiri, temsil zihniyetinin şahısçılığı itibariyle en derin manasında ne kadar insanî olduğunu anlamak istemediler. Katolik Kilisesi 18. yüzyılda kendisine doğrudan insaniyet fikriyle mukabelede bulunan bir rakip bulduğunda, bunun hususî, yeni tür bir mücadele olması da bundandı. Bu rakibin iştiyakı asil bir ateşe sahipti. Ancak tarihî açıdan anlamlı olmaya yükseldiği yerde tekrar, görünüşü Kilise'ye karşı o kadar enerji uyandıran o tezadın kaderine düştü. İnsaniyet fikri ancak aslî kuvvetini muhafaza ettiği sürece, temsilcileri onu gayriinsanî büyüklükte kabul ettirme cesaretini bulmuşlardır. Onsekizinci yüzyılın Hümanist filozofları, aydınlanmış despotluk ve aklın diktatörlüğü vaazları vermişlerdir. Onlar, mağrur aristokratlardır. İktidarlarını ve sıkı bâtmî birliktelikler olan gizli cemiyetlerini, insaniyet fikrini temsil ettikleri üzerine bina ederler. Sırra vakıf olmayanlar üzerinde, ortalama insanlar üzerinde ve umumî olarak kitle demokrasisi üzerinde gayriinsanî bir üstünlük, her bâtınîlik gibi bunda da mevcuttur. Bugün bu cesareti hâlâ duyan kim? Büyük insancıl mana sanatının, hassaten Alman bir âbidesinin, Mozart'ın *Sihirli Flüt*'ü gibi bir eserin başına hangi âkıbetin geldiğini dikkate almak fevkalâde ders verici olabilir. Bugün bu, inşirah veren Alman müziğinden, bir idil ve Viyana operetinin bir öncüsü olmaktan başka bir şey midir? Şunu herkes tasdik eder ki bu bir

aydınlanma, güneşin geceye, nûrun zulmete karşı mücadelesinin de şarkısıdır. Buraya kadar pek tabiî ki demokratik bir çağın hassasiyetleri açısından herşey gayet yolundadır. Farmason ruhanînin karşısında mücadele verdiği gece kraliçesinin hususî manada anne olması daha da düşündürücü olabilirdi. Ama nihayetinde bu ruhanîlerde, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl insanı için ürkütücü hangi kendini beğenmişlik ile otoriterce kendine güven erkeksiliği ve ortalama insana, iktisadî ihtiyaçlarını giderme derdinde olup dilekleri yerine getirilmek ve ihtiyaçları giderilmek suretiyle işi halledilecek aile babası Papageno'ya karşı hangi şeytanî istihza hüküm sürmektedir. Onu daha geniş fikir tarihi açısından görmek zahmetine katlanılırsa, bu sevilen operadan daha korkutucusu yoktur. Onu Shakespeare'in *Fırtına*sıyla karşılaştırmalı ve nasıl Prospero'dan bir farmason ruhanî ve Caliban'dan bir Papageno yapıldığının farkına varılmalıdır. Onsekizinci yüzyıl henüz kendine güvenin ve aristokratik sırr mefhumunun bu kadarına cüret ediyordu. Artık bu kabil cesareti kalmayan bir cemiyette bir *"arcana"*[19] da olmaz hiyerarşi, gizli diplomasi ve nihayet siyasetten eser de. Zira her büyük siyasetin *"arcanum"*u vardır. Herşey perdenin önünde (Papagenos'un zemin kattaki hanesi önünde) oynanır. Artık iş ve işletme sırlarına sahip olmaya izin olacak mıdır? Bu nevî sırlar ekonomik-teknik düşüncede belirli bir anlayış bulacak gibi görünüyor, ki bir kez daha yeni, kontrol edilemeyen bir gücün başlangıcı burada yatıyor olabilir. Geçici olarak iş

[19] Lat. avama malûm olmayan sırr, ihtisas bilgisi; çoğulu *arcanum*. (ç. n.)

yine ekonomik olanda kalıyor, ama daha da az temsilî olarak. Şimdiye kadar sadece işletme proleter şûraları böylesi sırlara isyan etmeyi aklına getirmiştir. Her daim sadece insaniyet bahsi işitileceğinden, insaniyet fikrinin de tahakkuk ettiği (gerçekleştiği) takdirde her gerçekleşmenin diyalektiğine mağlup olduğu ve insanî olmaktan başka bir şey olmamayı gayriinsanî olarak terk etmek zorunda kaldığı görülmeyecek.

Katolik Kilisesi'nin günümüz Avrupasmda onu düşmanı görerek, o 18. yüzyıl ruhunda olduğu gibi coşkuyla samimice karşısına çıkan bir rakibi yoktur. Hümanist barışseverlik düşmanlığa muktedir değildir, çünkü ideali hakkaniyet ve barışta kaybolup gider; en iyi barışseverlerde olmasa da birçoklarında bundan başka söz konusu olan sadece, savaşın çoğunlukla kötü bir alışveriş demek olduğu şeklindeki makul hesap, yani savaşta o kadar enerji ve maddiyatın ziyan olacağı yolundaki akılcı hissiyattan ibarettir. Milletler Cemiyeti bugünkü şekliyle faydalı bir müessese olabilir, fakat cihanşümûl Kilise'nin rakibi olarak ortaya çıkmadığı gibi insanlığın ideal rehberi olarak hiç çıkmamıştır. Avrupalı son rakip Farmasonluktu. Onun kahramanlık çağının ateşinin hâlâ onda yaşayıp yaşamadığını bilme durumunda değilim. Lâkin, sahip olduğu fikrî iddialar itibariyle iktisadî zihniyet ona da Katoliklik ile Milletler Cemiyeti kadar kayıtsız olsa gerekti. Bu zihniyete herşey sadece gölgedir, birisi belki de istikbalin bir gölgesiyken Katoliklik mâzinin gölgesi, ve – tıpkı birinin gerçekten de söylediği gibi- bir gölgenin diğerine el uzatıp uzatmadığı tıpkı birbirleriyle çekişip çekişmedikleri kadar ehemmiyetsizdir. İnsaniyet bir fikirdir, o kadar mücerret bir fikir ki Katolik-

lik onun yanında en azından estetik tüketim açısından faydalı olabileceği için daha elle tutulur gözükmektedir. Tekrar, üçüncü keredir, ekonomik düşünen kapitalistlerin objektifliği burada bir radikal komünistin fikriyatına gayet yakınlaşmaktadır. Ne insanlar ne de şeylerin, ekonomik ve teknik olanın mekanizması kendi içkin yasalılığına terkedilirse bir "hükûmet"e ihtiyaçları olmaz. Böylesi fikir yürütmelere bağlı olarak her siyasî iktidar reddedilecek olursa, o zaman 19. yüzyılın büyük anarşisti Bakunin adama, yolu bütün metafizik ve ideolojik takozlardan temizlemek için fikre ve akla karşı mücadelesinde nesiller önünde elini çabuk tutan ve şimdi de İskit zindeliği ve hızıyla din ile siyaset, teoloji ile hukuka karşı hücuma geçen saf *Berserker*[20] gibi gelir.

Onun İtalyan Mazzini'ye karşı mücadelesi, Kavimler Göçü'nden daha büyük boyutları olan dünya tarihi kıstaslarında müdhiş bir kargaşanın sembolik cebhe ilerisi çatışması gibiydi. Bakunin için Farmason Mazzini'nin tanrı inancı, her tanrı inancı gibi, sadece köleliğin bir isbatı ve cümle kötülüğün, cümle devlet ve siyaset iktidarının sebebiydi; metafizik merkeziyetçilikti. Marx ve Engels de tanrıtanımazdılar, ancak onlarda tahsil ve terbiye zıtlığı nihaî kıstas vazifesini görüyordu. Her iki Batı Alman'da daha önceleri Doğulu Laselle'ye karşı kendini gösteren üstesinden gelinmez antipati, dikkate

---

[20] Kadim Kuzey Avrupa mitolojisinde bahsi geçen, ayı gibi kuvvetli savaşçılara verilen isim. Kelime, kadim Nordik dilinde ayı manasına gelen *"beri"* ve post, kisve, elbise manalarındaki *"serkr"*in birleşmesinden oluşmuş *"berserkr"*e dayanmaktadır ve etimolojik olarak "ayı postuna bürünmüş" manasına gelmektedir (ç. n.)

alınmayacak bir tuhaflıktan öte birşeydi. Ruslar'a karşı kinlerinin ise içgüdülerinin en derin katmanlarından geldiğini, Birinci Enternasyonal'deki hiddet dolu mücadeleleri göstermişti. Bunun tersi olarak, Anarşist Rus'un herşeyi "Alman Yahudisi"ne (gerçi aslen Trierliydi)[21] ve Engels'e karşı isyan halindeydi. Anarşist'i sürekli yeniden tahrik eden şey, onların entelektüelizmleriydi. Haddinden fazla "fikir"leri, haddinden fazla "beyin"leri vardı. "*Cervelle*"[22] kelimesini Bakunin sadece cızırtılı bir hiddetle telaffuz edebilir; onun arkasında haklı olarak otorite, disiplin, hiyerarşi talebinin kokusunu alır. Her türlü beyincilik onun için hayatın bir düşmanıdır. Kırılmamış barbarca içgüdüsü burada fazlasıyla emin, görünüşte tâlî olan gerçekte ise belirleyici bir mefhumu saksıdan çıkarıp canlandırdı. Alman devrimcilerinin mücadeleci "proleter" sınıfını yaratırken nevî şahsına münhasır ahlâkî bir ifade tarzıyla sanki çarmıh yaralarını taşıyormuş gibi işaret (stigmatize) ettikleri "lümpen proleterlik"i. Bu *à la fois méprisant et pittoresque*[23] tarif gerçekten de bir alâmet-i farika sayılabilir, çünkü tamamen izale edilemez değerlendirmelerle yüklüdür. Sosyal düşüncenin her yönünün bu tuhaf "lümpen proleterlik" karışımıyla ilişkisi vardır: Bu bir "proleter sınıfı"dır,

---

[21] Yazarın "Alman Yahudisi" olarak işaret ettikten sonra (gerçi aslen Trierliydi) diye kasdettiği kişi Karl Marx'dır. Trier (Fransızca: Trèves), Almanya'nın Lüksemburg sınırındaki Rhein bölgesinde Mosel nehri kıyısında yer alır ve Almanya'nın en eski şehri olarak bilinir. Onyedinci ve onsekinci yüzyıllarda çeşitli kereler Fransa tarafından işgal edilen şehir, Napolyon Savaşları'nın ardından 1815'de Prusya Krallığı'na dahil edilmiştir. Marx bu şehirde 1818 yılında doğmuştur. (ç. n.)

[22] Fr. "beyin" (ç. n.)

[23] Fr. aynı zamanda hem aşağılayıcı hem de göz alıcı (ç.n.)

fakat burjuva çağının Bohemi de, Hristiyan dilenci ile bütün tahkir edilmişler ve incinmişler de buna dahildir. Dahası o her devrim ve ayaklanmada, pek açıklığa kavuşturulmamış da olsa esaslı bir rol oynamıştır. Bolşevik yazarlar son yıllarda ona sık sık itibarını iade etme lütfunda bulundular. Marx ve Engels, kendi halis proleter sınıfını bu "tefessüh etmiş" serseri güruhundan tefrik derdine düşerek, geleneksel ahlâk ve Batı Avrupa'ya has tahsil ve terbiye tasavvurlarının üzerlerinde halen müessir olduğunu açığa vururlar. Proleter sınıflarına cemiyet içinde, her zaman sadece ahlâkî mefhumlarla kabil bir mevkii vermek isterler. Ancak burada Bakunin efsanevî bir cesaretle tam da bu lümpen proleterlikte müstakbel şeylerin taşıyıcısını görmüş, *"canaille"*[24]ye istinat etmişti. O ne parlak retoriktir: "Ben proleter sınıfının çiçek açmasından tam da o büyük kitleyi anlıyorum, Herr Engels ve Herr Marx'ın güçlü bir hükûmetin pederşahî tahakkümü altına sokmak istedikleri gayrimedenî, mirastan mahrum, sefil ve ümmî milyonları. Proleter sınıfının çiçek açmasından tam da hükûmetlerin o ebedî top yemininin, burjuva medeniyetinin henüz neredeyse hiç el sürmediği ve içlerinde, ihtiraslarında ve içgüdülerinde istikbalin sosyalizminin bütün tohumlarını taşıyan o büyük ayaktakımını anlıyorum." Tahsil ile terbiyenin belirleyici zıtlığı başka hiçbir yerde kendini, esas itibariyle fiilî olanın perdesini açtığı ve Katolikliğin politik büyüklük olarak bugün hangi tarafta durduğunun fark edildiği buradaki kadar kuvvetli göstermedi.

---

[24] Fr. ayaktakımı (ç.n.)

Ondokuzuncu yüzyıldan bu yana Avrupa'da, Batı Avrupa geleneği ve terbiyesine yabancı olup karşısına dikilen iki büyük kitle, bendlerine çarpan iki büyük akım vardır: Büyük şehirlerin sınıf mücadelesi veren proleter sınıfı ile Avrupa'dan yüz çevirmiş Rusluk. Ananevî Batı Avrupa tahsil ve terbiyesinden bakıldığında her ikisi de barbardır ve bilinçli bir kuvvete sahip oldukları yerde onlar da kendilerini gururla barbarlar olarak adlandırırlar. Rus toprağı üzerinde, Rus Sovyet Cumhuriyeti'nde biraraya gelmiş olmaları, düşünce tarihi bakımından derin bir doğruluğa sahiptir. Her iki unsur, yani Rusluk ile büyük şehrin sanayi işçiliği bu kadar farklı türde ve hatta birbirlerine zıt dahi olabilecekken ve sürecin tamamı bugüne kadarki bütün kurgular ile Marksizm'in kendi teorisine göre açıklanamaz kalacakken, aralarındaki bu irtibat dünya tarihinin bir tesadüfü olamaz. Batı Avrupa tahsil ve terbiyesine karşı Rus kininde liberalizm ile Alman Marksizminde olduğundan daha fazla Hristiyanlık yatabileceğini, büyük Katoliklerin liberalizmi açık sosyalist ateizmden daha beter bir düşman olarak belleddiklerini ve sonunda belki de formdan (şekilden) mahrumiyette yeni, ekonomik-teknik çağa da suret verecek bir formun (şeklin) yatabileceğini biliyorum. Herşeyi fâni kılan uzun ömrü itibariyle Katolik Kilise'nin burada karar vermesi gerekmez, yine burada da hayatta kalan herşeyin *complexio*su olacaktır. Ancak buna rağmen halihazırdaki günün, câri halin ve her neslin kaçınılmaz bir kararı mevcuttur. Burada Kilise, mücadele halindeki fırkalardan biri lehine fikrini bildiremese de, fiilen bir tarafta durmak zorundadır, tıpkı meselâ 19. yüzyılın ilk yarısında Karşıdevrimci tarafta durmuş olması

gibi. Ve burada şuna inanıyorum ki: Bakunin'in cebhe ilerisindeki her çatışmasında, Katolik Kilisesi ile Katolik insaniyet mefhumu fikrin ve Batı Avrupa medeniyetinin yanındaydı, yani Mazzini'ye Anarşist Rus'un ateist sosyalizminden daha yakındı.

CARL SCHMİTT

KARA VE DENİZ

KIZIM ANİMA'YA ANLATILMIŞTIR

1

İnsan bir kara varlığıdır, bir karaya ayak basan. Sabit kılınmış yer üzerinde durur, yol alır ve hareket eder. Bu onun durduğu yer ve zeminidir; bakış açısını bunun aracılığıyla elde eder; intıbalarını ve âlemi seyretme tarzını bu belirler. Sadece ufkunu değil, yürüyüşünün ve hareketlerinin şeklini, vücudunu da yeryüzünde doğmuş ve yer üzerinde hareket eden bir canlı varlık olarak elde eder. Üzerinde yaşadığı gök cismini de bunun neticesi olarak "yeryüzü" olarak adlandırır, oysa bilindiği üzre onun sathına karşılık gelenin neredeyse dörtte üçü su ve yalnızca dörtte biri toprak olup içinde en geniş kara parçaları dahi sadece adalar gibi yüzmektedir. Bu yeryüzümüzün bir küre şeklinde olduğunu bildiğimizden beri, en büyüğünden bir kendiliğinden anlaşılırlıkla "yer yuvarlağı"ndan ve "yer küresi"nden söz ediyoruz. Sen, bir "deniz yuvarlağı" ya da bir "okyanus küresi" tasavvur etmek zorunda kalmayı garip buluyor olmalısın.

Bu taraftaki bütün varoluşumuz, bahtımız ve bahtsızlığımız, neşemiz ve kederimiz, bizim için

"dünyevî" hayattır ve -vaziyete göre- bu ya bir dünyevî cennet ya da bir çile dünyasıdır. Halkların en eski ve derin hatıraları ve tecrübelerini sakladıkları birçok efsane ile destanda yerin insanların koca anası olarak kendini göstermesi bu sayede açıklanabilir olmaktadır. O, bütün ilahların en eskisi olarak vasıflandırılır. Kutsal kitaplar bize, insanın topraktan geldiğini ve tekrar toprak olmak zorunda olduğunu anlatır. Toprak onun anaç zeminidir, buna göre o, toprağın bir oğludur. Hemcinsi olan diğer insanlarda topraktan kardeşleri ile topraktan hemşehrilerini görür. Ananevî anâsır-ı erbaa (dört unsur) - toprak, su, ateş ve hava- arasında toprak insanın tesiri altında bulunan ve ona da en kuvvetli tesir eden unsurdur. İnsan varoluşunun dört unsurdan bir başkasıyla toprakla olduğu kadar kuvvetle şekle sokulabilmesi, ilk bakışta sadece muhayyel bir ihtimal olarak gözükmektedir. İnsan bir balık değildir ve bir kuş da, ve ateşten bir varlık hiç değil, farzımahal böyle birşey var olsa bile.

O halde insan varoluşu ile insan cevheri özünde tamamen toprağa bağlı ve sadece toprakla mı alâkalıdır ve diğer unsurlar gerçekten de sadece toprağa çekilen ikinci derece şeyler midir? Bu kadar basit değil. Tamamen toprağa bağlı olmasında karar kılınmış bir insan varoluşundan başka birşeyin mümkün olup olmayacağı meselesi, düşündüğümüzden daha yakındadır. Sadece bir deniz kıyısına gidip kafanı kaldırıp bakman yeter ve o anda denizin heybetli yüzü ufkunu kuşatır. İnsanın, bir sahilde duruyorsa, tabiî surette karadan dışarı denize doğru bakıp da bunun tersine denizden karanın içine doğru bakması dikkate değerdir. İnsanların derin, umumiyetle bilinçdışı hatıralarında, su ile deniz bütün hayatın

sırlı sebeb-i evvelidir. Çoğu halklar efsane ve destanlarında, sadece topraktan doğma olanları değil deniz kökenli ilahlar ile insanları da hatırlarlar. Herkes okyanusun ve denizin oğullarıyla kızlarının hikâyesini anlatır. Dişi güzelliğinin ilâhesi Afrodit, deniz dalgalarının köpüğünden yukarı çıkmıştır. Okyanus başka çocuklar da meydana getirmiştir ve biz de ilerleyen kısımda, köpükten doğma dişi güzelliğin o büyüleyici resmine pek benzer olmayan "denizin çocukları" ve vahşi "deniz köpükleri"ni tanıyacağız. Bir anda burada toprağın ve sabit karanınkinden başka bir âlem görürsün. Şimdi şairlerin, tabiat filozoflarının ve tabiat bilimcilerinin bütün hayatın mebdesini suda aramalarını ve Goethe'nin o tazim edici mısralarında terennüm ettiğini anlayabilirsin:

Herşey sudan çıktı
Herşey suyla elde edildi
Okyanus, bağışla bize ebedî idareni!

Çoğunlukla Grek tabiat filozofu Miletli Thales (takriben M.Ö. 500), varolan herşeyin kaynağını su olduğu teorisini ilk ortaya atan olarak vasıflandırılır. Lâkin bu telâkki Thales'den daha eski ve aynı zamanda daha yenidir. O ebedî ve ezelîdir. Geçtiğimiz 19. yüzyılda, bütün hayat gibi insanı da denizden çıkışla açıklayan kişi, üslubu büyük bir Alman bilgini Lorenz Oken oldu. Darwinist tabiat araştırmacıları tarafından çizilen soyağaçlarında da, balıklar ile kara hayvanları farklı silsileyle yan yana ve birbiri peşisıra yer alır. Deniz canlıları burada insanın ataları olarak tasvir edilir. İnsanlığın ilk ve erken tarihi, okyanusun bu kaynak olmaklığını tasdik eder görünüyor. Önemli araştırmacılar, "otoktonlar"ın, yani ka-

ra doğumlular yanında "ototalassik"lerin, yani hiçbir zaman karaya ayak basmamış olan ve tamamiyle denize mahsus varlıklarının sınırı sabit karaya ait hiçbir şey bilmek istemeyen bütünüyle denizin tesiri altındaki halkların da olduğunu ortaya çıkardılar. Güney Denizi adalarında, Polonezya gemicileri Kanaklar ve Savoirorlar'da böylesi balık insanların son bakıyyeleri fark edilir. Bunların bütün varoluşları, hayal dünyaları ile dilleri denizle alâkalıdır. Bizim sabit karadan çıkışla kazanılmış mekân ve zaman tasavvurlarımız onlara, bu bütünüyle deniz insanları âleminin biz kara insanları için neredeyse hiç anlaşılamaz başka bir âlemi ifade edişi kadar yabancı ve anlaşılmaz gelmiştir.

Yani başından sonuna bir mesele var: Biz hangi unsurdanız? Karanın mı denizin mi çocuklarıyız? Bu, basit bir ya o ya da bu ile cevaplandırılamaz. Kadîm efsaneler, Yeniçağ'ın tabiat bilimi hipotezleri ve İlkçağ'a ilişkin tarih araştırmalarının neticeleri her iki ihtimale de açık kapı bırakıyor.

2

"Unsur" kelimesi hiç şübhesiz kısa bir izaha daha muhtaçtır. Daha önce adı geçen filozof Thales'in zamanından beri, Sokrates öncesi düşünürlerin İonya tabiat felsefesinden, yani bizim zaman hesabımızdan neredeyse 500 yıl öncesinden itibaren Avrupa halkları dört unsurdan söz ederler. O tarihlerden bu yana, dört unsur -toprak, su, hava, ateş-, bilimin bütün tenkitlerine rağmen bugüne kadar bir türlü tam olarak ortadan kaldırılamayan canlı bir tasavvur olarak kalmıştır. Modern tabiat bilimi dört asıl unsuru ayrıştırmıştır; bugün doksanın üzerinde tamamen başka yapılandırılmış "element"i ayrıştırmakta ve günümüz kimya usulleriyle temel unsurlarına geri döndürülemeyen ya da çözülemeyen her temel unsuru da böyle görmektedir. Yani tabiat biliminin pratik ve teorik alanlarda iş gördüğü elementlerin o dört aslî unsur (element) ile sadece sözde beraberliği vardır. Bugün hiçbir fizikçi ya da kimyacı, Miletli Thales'in suya, Efesli Heraklit'in ateşe, Miletli Anaksimenes'in havaya ve Agrigentli Empedokles'in dört temel kökün terkibine dayanarak iddia ettikleri gibi dört kadîm unsurdan birinin

dünyanın yegâne "temel unsuru" olduğunu söylemeyecektir. Aslî unsur, temel madde, esas ile kökün burada bizatihi ne manaya geldiği sorusu bile bizi sonu gelmez tabiat bilimleri-fizik problemlerine ve keza sonu gelmez metafizik meselelere sürükleyecektir. Buna rağmen biz tarihle ilgili değerlendirmemiz için dört unsurda ısrar edebiliriz. Zira bizim için bu unsurlar basit ve açık isimlerdir. İnsan varoluşunun farklı büyük imkânlarına işaret eden ortak tariflerdir. Bu yüzden onları bugün de kullanabiliriz ve bilhassa kara ve deniz güçlerinden böylesi unsurlar anlamında söz edeceğiz.

Yani ileride söz konusu edilecek kara ve deniz "unsurlar"ı sırf tabiat bilimlerine ait büyüklükler olarak tasavvur edilmemelidir. Aksi takdirde hemen kimyevî unsurlara, dolayısıyla bir tarihî hiçliğe ayrıştırılacaklardır. Bunlardan yola çıkan tarifler, bilhassa tarihî varoluşun kara ve denizle ilişkili şekilleri, mekanik tarzda zorunluluğa dayalı olarak hareket etmezler. İnsan çevresi tarafından kayıtsız şartsız belirlenen bir canlı varlık olsa, o zaman vaziyete göre ya bir kara hayvanı ya bir balık ya bir kuş ya da bu temel tanımlamaların hayalî bir karışımı olur. Dört unsurun saf türleri, bilhassa da saf toprak ve saf deniz insanlarınının birbirleriyle pek bir işi olmaz; alâkasız şekilde karşılıklı dururlar ve ne kadar saf olurlarsa o kadar alâkasız olurlar. Karışımlar iyi ya da kötü cinslerle neticelenebilir ve tıpkı kimyevî benzerlik veya zıtlıklar gibi dostluk veya düşmanlıklar da ortaya çıkartabilir. İnsanın varoluşu ve kaderi tamamen tabiata bağlı olarak belirlenir, tıpkı bir hayvanın ya da bir bitkininki gibi. Söylenecek tek şey, birileri diğerlerini yerken başkalarının müşterek hayat tarzıyla birlikte yaşamalarıdır. İnsanî fiil

ve insanî kararın dışında bir insanî tarihten söz edilemez.

Ancak insan çevresine karışıp giden bir varlık değildir. Varoluşunu ve bilincini tarihî olarak fethetme kuvvetine sahiptir. Sadece doğuşun değil, bir yeniden doğuş imkânının da farkındadır. Hayvan ve bitkinin çaresizce mahvoldukları bazı acil haller ile tehlikelerde kendini aklı, şaşmaz gözlemi ve neticeye varışı ile yeni bir varoluşa karar verişi aracılığıyla kurtarabilir. O, iktidarı ve tarih yapma kudreti için oyun alanına sahiptir. O seçebilir. Hatta belirli tarihî anlarda, kendi fiiliyatı ve kendi icraatıyla tarihî varlığının yeni bir bütüncül şekli olarak lehinde karar kılıp etrafında teşkilatlanacağı unsuru da seçebilir. Bu anlamda, şairin söylediği "hürriyeti, istediği tarafa kırıp açmayı" doğru anlamıştır.

3

Dünya tarihi, deniz güçlerinin kara güçleriyle ve kara güçlerinin deniz güçleriyle mücadelesinin tarihidir. Bir Fransız harp fenni uzmanı, Amiral Castex, stratejik kitabına hülâsa mahiyetinde şu başlığı vermiştir. Karaya karşı deniz, *la Mer contre la Terre*. Bu başlığıyla büyük bir anane içinde yerini alır.

Eskiden beri kara ile denizin temelden birbirine zıtlığı farkedilmiş ve daha 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya ile İngiltere arasındaki o zamanki gerilimlerin ayıyla balinanın mücadelesi olarak tasviri sevilen bir figür olmuştu. Burada balina, ileride hakkında biraz daha şey işiteceğimiz büyük, efsanevî balık *Leviathan*, ayı ise kara hayvanlarının çok sayıdaki sembolik temsilcilerinden biridir. Kabalistlerin Ortaçağ'daki tefsirlerine göre dünya tarihi kudretli balina *Leviathan* ile bir boğa ya da fil olarak tasavvur edilmiş bir o kadar kuvvetli kara hayvanı *Behemoth* arasında bir mücadeledir. Her iki isim, yani *Leviathan* ve *Behemoth*, Hiob kitabından (Bölüm 40 ve 41) çıkmadır. Kabalistler, *Behemoth*'un *Leviathan*'ı boy-

nuzları ya da dişleriyle parçalamaya çalıştığını, *Leviathan*'ın da buna karşılık yiyip nefes alamaması için yüzgeçleriyle kara hayvanının ağzını ve burnunu kapadığını söyler. Bu, ancak efsanevî bir resmin yapabileceği kadar açıklıkla, bir kara gücünün onu aç bırakmak üzere karaya gidişleri kesen bir deniz gücü tarafından abluka altına alınışının tasviridir. Böylelikle mücadele halindeki her iki güç de karşılıklı olarak birbirlerini öldürür. Fakat sonrasında Yahudiler, Kabalistler'in devamla dediği gibi, Heinrich Heine'nin meşhur bir şiirinde anlattığı bin senede bir gelen festival mahiyetindeki "*Leviathan*'ın ziyafeti"ni kutlarlar. *Leviathan*'ın ziyafeti hakkındaki bu tarih yorumu için çoğunlukla adı geçen Kabalist, Isaak Abravanel'dir. Büyük keşifler çağında, 1437'den 1508'e kadar yaşamış, önce Portekiz sonra Kastilya krallarının hazinedarlığını yapmış ve 1508'de büyük bir adam olarak Venedik'de ölmüştür. Yani dünyayı ve zenginliğini tanımış ve ne söylediğini bilerek söylemiştir.

Kara ile deniz arasındaki bu mücadele noktasından şimdi büyük dünya tarihinin kimi gelişmelerine bir bakalım.

Grek antik dünyası, deniz kavimlerinin seyahatleri ve savaşlarından meydana gelmiştir. "Deniz tanrısı onları sebepsiz terbiye etmezdi". Girit Adası'nda hüküm süren bir deniz gücü, korsanları Akdeniz'in doğu kısmından sürmüş ve Knossos kazılarının gün yüzüne çıkarttığı izah edilemez cazibede bir kültür yaratmıştır. Bin sene sonra hür Atina şehri Salamis'deki deniz çarpışmasındaki (M.Ö. 480) hasmı, yani "fazlasıyla mütehakkim" Persli'ye karşı kendini tahta duvarlar, daha doğrusu gemiler üzerinde savunmuş ve bu deniz çarpışması yoluyla

kurtulmuştur. Güçleri Peloponnes Savaşı'nda kara gücü Sparta'nın altında kalmışsa da, Sparta kara gücü olarak Helen şehirleri ve hanedanlarını birleştirecek ve bir Grek imparatorluğunu sevk ve idare edecek halde değildi. Buna karşılık, hanedanıyla bir İtalyan köylü cumhuriyeti ve tam bir kara gücü olan Roma, deniz ve ticaret gücü olan Kartaca ile mücadelesinden büyüyerek bir imparatorluk olarak çıkmıştır. Roma tarihi sık sık hem umumî olarak hem de hassaten Roma ve Kartaca arasındaki uzun mücadelenin bu kısmında, dünya tarihi boyutundaki diğer karşı karşıya gelişler ve hallerle karşılaştırılagelmiştir. Böylesi karşılaştırmalar ve paralellikler çok öğretici olabileceği gibi, insanı sık sık garip tenakuzlara da götürür. Meselâ İngiliz dünya imparatorluğu kâh Kartaca kâh Roma ile bir paralellik içine oturtulur. Bu tür karşılaştırmalar çoğunlukla, her iki tarafından da tutulup döndürülecek iki uçlu bir değnektir.

Çöküş halindeki Roma İmparatorluğu'nu vuran Vandallar, Sarasenler, Vikingler ile Normanlar, deniz hakimiyetini onun elinden almışlardır. Araplar, çok sayıda karşı saldırıdan sonra Kartaca'yı fethetmişler (698) ve yeni başşehir Tunus'u kurmuşlardır. Batı Akdeniz'de yüzyıllar sürecek hakimiyetleri böyle başlamıştır. Doğu Roma, yani Konstantinopolis'den idare edilen Bizans İmparatorluğu bir sahil imparatorluğuydu. Hükmü altında güçlü bir donanma bulunuyordu ve Rum ateşi olarak bilinen gizli bir çarpışma aracına sahipti. Ancak tamamen savunmaya itilmişti. Herhalde deniz gücü olarak Büyük Karl'ın imparatorluğunun – ki bu tam bir kara gücüydü- kâdir olmadığı birşeyi icra etmeye kâdirdi; gerçek bir "tutucu", Grekçe tabirle bir "*Katec-*

hon" idi; zayıflığına rağmen yüzyıllar boyu İslâm'a karşı "durdu" ve böylelikle Araplar'ın bütün İtalya'yı fethetmelerine mani oldu. Aksi takdirde, o sıralar Kuzey Afrika'da olduğu gibi, antik-Hristiyan kültürün kökünün kazınmasıyla İtalya İslâm âlemine katılmış olurdu. Haçlı Seferleri sayesinde yukarı taşınarak Hristiyan Avrupa dairesinde yeni bir deniz gücü ortaya çıkmıştı: Venedik

Bununla büyük dünya tarihine yeni bir efsanevî isim dahil olur. Neredeyse yarım binyıl Venedik Cumhutiyeti bir deniz iktidarının ve deniz ticareti üzerine kurulmuş bir servetin sembolü sayıldı; göz kamaştırıcı üst düzey siyaset performansı ve de aynı zamanda "bütün zamanların iktisat tarihinin nevi şahsına münhasır mahlûku". İngiltere muhiplerinin 18. yüzyıldan 20. yüzyıla dek İngiltere'de hayran oldukları herşeye, daha önce Venedik'de hayran olunmuştu: Büyük servet, sayesinde deniz gücü olarak kara güçleri arasındaki zıtlıklardan faydalanmayı ve savaşlarını başkaları üzerinden idare etmeyi bildiği diplomatik üstünlük; iç siyasî düzen problemini halletmiş gözüken bir aristokratik teşkilat; dinî ve felsefî kanaatlere karşı hoşgörü; hürriyetçi fikirler ile siyasî mülteciliğin sığmaklığı. Buna ilâveten ihtişam dolu şenlikler ile sanatkârane güzelliğin büyüleyici cazibesi. Bu şenliklerden biri insanların muhayyilesini hususen meşgul etmiş ve Venedik'in şâşâsını dünyaya taşımasına yardımcı olmuştur. *Sposalizio del mare* olarak bilinen efsanelerle çevrili "deniz ile sözlenme". Her sene İsa Mesih'in uruc günü, "Sensa" gününden (yani *Ascensione*) önce Venedik Cumhuriyeti doçu olan kişi devlet merasim gemisi *Bucentoro* üzerinde denize açılır ve denizle beraberliğinin işareti olarak dalgalara bir yüzük atardı. Ve-

nediklilerin kendileri, komşuları ile uzaklardaki halklar bunu, denizden doğmuş bir güç ile denizden doğmuş bir servete efsanevî bir kudsiyet veren ikna edici bir sembol olarak görmüşlerdir. Biz ise daha ilerde, bu güzel sembolün ne işe yaradığını, ilk görünüşüyle tekrar karşımıza çıktığında göreceğiz.

Denizin bu masalsı kraliçesi 1000 yılından 1500 yılına kadar artan parıltıyla ışık saçmıştır. 1000 yılı civarında zamanın Bizans İmparatoru Nikephor Phokas bir mikdar da haklı olarak şu iddiada bulunabiliyordu: "Deniz hakimiyeti benden sorulur". Beşyüz sene sonra ise Türk Sultanı Konstantinopolis'de Venedikliler'e şu beyanda bulunuyordu: "Bu ana kadar denizle nikahlıydınız, bundan böyle o bana aittir". Bu iki tarih arasında Adriyatik, Ege Denizi ile Akdeniz'in doğu kısmı üzerinde Venedik deniz gücü devri vardır. Bu devirde oluşmuş bir efsane, 19. ve 20. yüzyıllarda bütün Avrupa milletlerinden sayısız seyyah ile meşhur romancıyı -Byron, Musset, Richard Wagner, Barrès gibi şairler ile sanatçıları- Venedik'e çekmiştir. Hiçkimse bu efsanenin büyüsüne bigâne kalamayacaktır ve biz de böylesi bir parıltının ışıklarını karartmaktan çok uzaktayız. Ancak burada önümüzde duranın tamamiyle denizciliğe mahsus bir varoluş ve deniz unsuru lehinde gerçek bir kararlılık vak'ası mı olduğunu sorarsak, Adriyatik ve Akdeniz havzasıyla sınırlanmış bir deniz gücünün dünya okyanuslarının uçsuz bucaksız mekânları açıldığı gün ne derece dar kalacağını hemen görürüz.

4

Zihni Hegel'in kuşatıcı fikir dünyasınca da desteklenmiş bir Alman coğrafya filozofu olan Ernest Kapp, "Mukayeseli Umumî Coğrafya" kitabında (1845) imparatorlukların silsile-i meratibini sudan başlayarak belirlemiştir. O, üç gelişme aşamasını, bir büyük dramanın üç perdesini birbirinden ayırır. Dünya tarihi onun için, "potamik" olanla, yani Doğu'nun Fırat ile Dicle arasındaki ve Nil kıyısındaki toprakların nehir kültürüyle Doğu'nun Asur, Babil ve Mısır imparatorluklarında başlar. Onu, Grek ve Roma antikitesi ile Akdeniz Ortaçağının da dahil bulunduğu "thalasik" tabir edilen bir iç denizler ve Akdeniz çanağı kültürü devri takip eder. Amerika'nın keşfi ve dünyanın etrafında deniz yoluyla dönülmesiyle, son ve en üst aşamaya, temsilcileri Germen kavimleri olan okyanus kültürü basamağına erişilmiştir. Konunun anlaşılması için şu üç parçalı, yani nehri, iç denizi ve okyanusu birbirinden ayıran şemayı kullanmak istiyoruz. Bunu takiben, deniz gücü Venedik'in tamamen ikinci, yani "thalasik" basamakta kalmış olmasının ne anlama geldiğini daha açık görürüz.

Tam da yukarıda sözü geçmiş olan "deniz ile sözlenme" gibi bir şenlik, farkı ortaya çıkartır. Böylesi sembolik denize bağlılık törenleri, denize muhtaç başka kavimlerde de görülür. Meselâ balıkçılık ve deniz seferleriyle hayatlarını sürdüren Orta Amerika'nın Kızılderili kabileleri, deniz ilahlarına yüzükler ile diğer kıymetli şeyleri, hayvanları ve hatta insanları kurban etmekteydiler. Vikingler ile hakikî "deniz köpükleri"nin ise bu kabil merasimler tertip etmiş olduklarını zannetmiyorum. Bundan dolayı tapınmaya daha az meyilli olmaları gerekmez ve belki de ilâhî güçlerin rızasını kazanarak kötülükleri def için daha az arzulu da değildiler. Fakat deniz ile bir nişan ya da izdivaç merasimini akıllarından bile geçirmediler, çünkü onlar denizin has evladıydı. Kendilerini deniz unsuruyla aynı hissediyorlardı. O sembolik sözlenmeler ya da izdivaçlar ise bunun aksine, kurban eden ile adına kurban ettiği uluhiyetin farklı, hatta zıt varlıklar olduğunu varsayar. Bu kabil kurbanlar aracılığıyla yabancı bir unsur teskin edilmelidir. Venedik örneğindeki merasim, sembolik fiilin, anlamını temel bir deniz varoluşundan elde etmediğini açıkça gözler önüne serer; burada daha ziyade, oldukça gelişmiş bir sahil ve lagun kültürünün kendine mahsus tarzda şenlik sembolleri meydana getirmiş olduğundan bahsedilebilir. Sırf denizde seyrüsefer etmek ile sahildeki müsait mevkiden istifade etmek üzerine kurulu bir kültür, esasen tarihî bütün varoluşun karadan bir başka unsur olarak deniz üzerine taşınmasından başka bir şeydir.

Venedik sahil imparatorluğu, 1000 yılı civarında Dalmaçya'ya bir "donanma yürüyüşü" ile başlar. Venedik'in hinterlandı, meselâ Hırvatistan veya

Macaristan üzerindeki hakimiyeti daima, sadece bir donanmanın kara üzerindeki hakimiyetinin olabileceği ölçüde, problemli kalmıştır. Gemi tekniği açısından da Venedik Cumhuriyeti 1797 yılındaki çöküşüne dek Akdeniz ile Ortaçağ'ı terk etmemiştir. Venedik, Akdeniz halkları gibi sadece kürekle çekilen gemiyi, kadırgayı tanımıştır. Buna karşılık büyük yelkenli gemi seyrüseferi Akdeniz'e Atlas Okyanusu'ndan gelmiştir. Venedik donanması büyük kadırgalardan oluşan kürek kuvvetiyle hareket eden bir donanmaydı ve öyle kalmıştır. Yelkenli daha önce antik devirde de olduğu gibi tamamlayıcı olarak ve arkadan elverişli rüzgar estiğinde buna katılmıştır. Pusulanın modern şekline doğru geliştirilmesi hususî bir denizcilik başarısı olmuştur. Pusula yoluyla gemiye "insanı nakil vasıtasıyla bir birliktelik ve yakınlık içine sokan manevî birşey üflenmiştir" (Kapp). Ancak o zaman bütün okyanusların en uzak sahaları birbirleriyle temas eder hale gelebilir, böylelikle de yerküre açılır. Mamafih, Akdeniz'deki ilk ortaya çıkışı daha önceden çoğunlukla İtalyan deniz şehri Amalfi'ye ve 1302 yılına tarihlendirilmiş olan modern pusula her halükârda Venedik kaynaklı değildir. Bu yeni aletin okyanus seyahatları için kullanılması Venediklilerin aklına bile gelmemiştir.

Daha önce de söylemiş olduğum ve bir kez daha tekrarlayacağım üzre, niyetimiz Venedik'in parıltısına ve şanına halel getirmek değil. Lâkin, bir kavmin bütün tarihî varoluşunda denizi bir başka unsura tercih etmesinin ne demek olduğunu açıkca ortaya koymalıyız. Burada söz konusu edilenin ne olduğu ile o zamanki Akdeniz'de insanî bütün varoluşun karadan denize temelden taşınmasından bah-

setmenin ne derece güç olduğunu en iyi gösteren şey, zamanın deniz muharebelerinin şekl ü şemailidir. Kadim tarz deniz muharebesinde, kürekçilerin hareket ettirdiği gemiler çarpışırlar ve birbirlerini karşılıklı mahmuzlarıyla delmeye ve kanca ile bindirme yapmaya çalışırlar. Deniz muharebesi bu yüzden hep bir yakın çatışmadır. "Birbirleriyle çekişmekte olan çift çift adamlar gemilerini nasıl elleriyle kavrıyorlarsa". Romalılar ilk defa Mylae Muharebesi'nde, üzerlerine tahtalar atıp üstünden yürüyerek düşman gemisine geçebilecekleri bir köprü kurarak düşman gemilerine bindirme yaptılar. Deniz muharebesi bu yolla gemiler üzerinde bir kara muharebesi haline geldi. Gemi tahtaları üzerinde, sanki bir sahne üzerindeymiş gibi, kılıçlarla çarpışılıyordu. Antik Çağ'ın meşhur deniz muharebeleri bu şekilde vukû bulmuştu. Elle kullanılan ibtidaî silahlar ile de olsa, Malay ve Hind kabileleri bile aralarındaki deniz muharebelerini aynı esasa göre yürütmüşlerdi.

Bu tarz son büyük deniz muharebesi, aynı zamanda Venedik tarihinin son iftihar vesilesiydi: İnebahtı Deniz Savaşı (1571). Burada İspanyol-Venedik donanması Türk donanmasıyla çarpıştı ve Hristiyanlar'ın Müslümanlar'a galip geldiği en büyük deniz zaferini elde etti. Muharebe, bizim zaman hesabımıza başlangıç aldığımız tarihten az önce (M.Ö. 30), Şark'ın ve Garb'ın, Antonius'un ve Oktavius'un donanmalarının birbirleriyle vuruştukları yerde meydana geldi. İnebahtı'daki deniz savaşı, tâ binbeşyüz yıl öncesinde çarpışılanlarla esas olarak aynı gemi teknikleriyle yapılmıştı. Seçkin İspanyol piyade birlikleri, o meşhur Terciolar, Osmanlı Devleti'nin seçkin piyadeleri Yeniçeriler

ile gemi tahtaları üzerinde cereyan eden bir yakın çatışmada vuruştular.

İnebahtı'dan sadece birkaç sene sonra, İspanyol Armadası'nın İngiltere ile Kıta arasındaki kanaldaki hezimeti sırasında (1588), deniz savaşı sevk ve idaresindeki dönüşüm gerçekleşti. İngilizlerin küçük yelkenli gemileri büyük İspanyol devlet gemilerine üstün geldiler. Fakat o zamanlar gemi inşa tekniği alanında İngilizler değil Hollandalılar öndeydi. Hollandalılar, 1450-1600 arası devirde diğer bütün milletlerden daha fazla yeni gemi tipi icat ettiler. Sırf yeni toprak parçaları ile okyanusların keşfi, dünya denizleri üzerinde hakimiyet tesis etmeye ve unsur olarak denizde karar kılmaya yetmemişti.

5

Şâşâlı devlet gemilerindeki önde gelen doçlar değil, vahşî maceraperestler ile korsanlar, pervasızca okyanusları kateden balina avcıları ile cüretkâr yelkenciler, yeni bir denizci varoluşunun ilk kahramanlarıdır. İki ana sahada, balina avcılığında olduğu kadar gemi inşasında da, başlangıçta Hollandalılar oldukça ilerde yer almaktaydı.

Bu noktada önce balina medhiyesi ile balina avcısının şanı hakkında birkaç kelâm etmek zorundayım. Denizin büyük tarihi ile insanın deniz unsurunda karar kılışından söz ederken, efsanevî *Leviathan* ile onun yine efsanevî avcısını hatıra getirmemek olmaz. Hiç şübhesiz bu çetin bir mevzudur. Ne balina ne de balina avcısına benim zayıf medhiyem yetişmez. İki deniz harikasından, yaşayan hayvanların en kudretlisi ile beşerî avcıların en cüretkârından uygun bir şekilde söz etme cesaretini nasıl bulabilirim?

Bunu ancak, bu iki deniz harikasının iki büyük tellâliyle habercisine, belagat sahibi Fransız bir tarihçi Jules Michelet ile büyük bir Amerikalı şair Her-

man Melvill'e tutunabildiğim için göze alabilirim. Fransız, 1861 yılında deniz üzerine bir kitap yayınladı. Denizin güzelliği ile onun keşfedilmemiş harikalar dünyası, bütün kıtaların hayatları ile gelişmeleri deniz zemininde olan ve henüz "bu dünyanın zalim kralı" insan tarafından fethedilerek yağmalanmamış zenginliklere bir medhiyeydi bu. Homeros Doğu Akdeniz için neyse, Melville de dünya okyanusları için odur. Büyük balina Moby Dick ile avcısı Kaptan Ahab'm hikayesini müdhiş bir hikaye edişle kaleme aldı ("Moby Dick", 1851) ve böylece bir unsur olarak okyanusun en büyük destanını nazmetti.

Burada yeri geldikçe balina yerine balina balığı ve yine yeri geldikçe balina avcısı yerine balina balığı avcısı derken, insanların bunu acemice ve hatalı bir ifade tarzı olarak görüceklerini de gayet iyi biliyorum. İnsanlar bana balinanın zoolojik tabiatı hakkında, yani her mektep çocuğunun da bildiği gibi onun balık değil bir memeli hayvan olduğu hakkında ders vermeye kalkacaklar. Balina balığının sıcak kanı olduğunu, bir balık gibi solungaçlarıyla değil ciğerlerinden nefes alıp verdiğini, balina balığı dişisinin canlı yavrularını ileri derecede gelişmiş bir halde dünyaya getirdiğini ve yavrularını neredeyse bir yıl şefkatle emzirdiğini ve bakıp esirgediğini, tâ eski Linné'nin 1776 tarihli "System der Natur"(*Tabiat Sistemi)*unda basılı olarak okumak mümkündü. Ben hiçbir surette, sonsuz derinlikteki balina biliminin hocalarıyla, yani setologlarla tartışmaya girmek istemiyorum; sadece kendini haklı çıkartma çabasına da girmeden o eski balina balığı isminden niçin bütünüyle vazgeçmediğimi kısaca açıklamak istiyorum. Balina, elbette ringa ya da turna balığı gibi bir

balık değildir. Lâkin, ben bu garip canavarı herşeye rağmen bir balık olarak vasıflandırırken, böylesi sıcakkanlı bir devin onun fizyolojik temelince belirlenmemişken deniz unsuruna teslim edilmiş olmasının hayrete şâyânlığını dile getiriyorum. Bir kez olsun aksini gözlerin önüne getir. Yüzgeçleriyle nefes alıp veren devâsa bir canlının etrafta gezinip gittiğini! Kuzey Kutbu'ndan Güney Kutbu'na dünya denizlerini yüzerek kateden en büyük, en güçlü, en muktedir deniz hayvanı, akiciğerlerinden nefes alıp veriyor ve bir memeli hayvan olarak bu deniz dünyasına canlı yavrular getiriyor! O, amfibik (hem karada hem denizde yaşayan) bir hayvan da değil, gerçek bir memeli ve tam da bununla eş zamanlı olarak hayatî unsurları itibariyle bir balıktır. Ve bu dev balığın avcıları, burada ele alınan süre içerisinde, yani 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar, en alâsından gerçek avcılardı, öyle basit "yakalayıcılar" değil. Bu konumuz açısından hiç de manasız değildir.

Balinanın Fransız medhiyecisi Michelet, denizle alâkalı kitabında, balina balıklarının aşk ve aile hayatlarını hususî bir çabayla tasvir eder. Erkek balina balığı dişi balina için en asil aşık, en yumuşak eş, en müşfik babadır. O bütün canlıların en insanîsidir, onu barbarca bir gaddarlıkla kılıçtan geçiren beşerden daha insanîdir. Lâkin, Michelet'nin bunu yazdığı 1861'lerde buharlı gemiler ile toplar silahları eşit olmaktan çıkarmış ve zavallı balinayı rahat vurulur bir atış nesnesi haline düşürmüş olsa da, balina yakalamanın metotları ne kadar da günahsızdı. Hayvan ve insan dostu Michelet, balina yağı elde etmenin ve balina kadavrasını değerlendirmenin bugünkü endüstriyelleşmiş halini görmüş olsa, ne söylerdi acaba! Çünkü bugün, 1914-1918 Dünya Savaşı'ndan

sonra "bahrî" (*pelagisch*) yakalama adı altında gelişmiş ve giderek daha da mükemmelleşen balina yakalamayı artık av olarak vasıflandırmak mümkün olmadığı gibi, balık tutma olarak vasıflandırmak da zordur. Bugün 30,000 tona varan büyük gemiler elektrikli makinalar, toplar, obüsler, uçaklar ve radarlarla donanmış olarak tıpkı yüzen pişiriciler gibi Güney Kutbu'ndaki buz denizine gidiyorlar. Balina kaçarak oraya sığınmıştır ve yine orada ölü hayvan hemen gemiye çıkarılıp endüstriyel olarak işlenmektedir. Bu şekilde zavallı *Leviathan* gezegenimizden neredeyse yok olup gidecekti. Nihayet 1937 ve 1938 yıllarında Londra'da, balina katline belirli kurallar getiren, yakalama sahalarını ayıran ve benzeri hususları öngörerek en azından geride canlı kalanların korunması ve plansızca köklerinin kurutulmasının önlenmesi için milletlerarası bir mutabakata varıldı.

Oysa burada söz konusu edilen balina avcıları hakikî avcılardı, ne basit yakalayıcılardı ne de öyle mekanize balina boğazlayıcıları. Onlar avlarını, Kuzey Denizi veya Atlantik sahillerinden başlayıp dünya denizlerinin adı sanı işitilmemiş yerlerinden geçerek yelkenli gemi ve kürekli tekneyle takip ederlerdi. Bu kuvvetli ve kurnaz deniz devleriyle mücadelelerinde kullandıkları silah da insan koluyla fırlatılan bir çengelli zıpkındı. Bu, her ikisi de kelimenin zoolojik anlamında balık olmaksızın deniz unsurunda hareket eden iki canlı varlık arasında bir hayat memat mücadelesiydi. İnsanın bu mücadelede kullandığı bütün yardımcı aletler, o zamanlar halen beşerî kas kuvvetiyle kullanılırdı: Yelken, kürek ve öldürücü atış fişeği, çengelli zıpkın. Balina, kuyruğunun bir vuruşuyla tekneler ile gemileri kı-

rıp parçalayacak kadar güçlüydü. İnsanların hilesine kendi bin tane hilesiyle karşı koymayı biliyordu. Bir balina balığı avcı gemisinde tayfa olarak bizzat kendisi yıllarca hizmet vermiş Herman Melville, "Moby Dick"inde, bu esnada avcı ile avı arasında tabiricaizse nasıl şahsî bir münasebetin ve kalbî bir dost-düşman bağının devreye girdiğini tasvir eder. İnsan burada denizin bir başka canlı varlığıyla girdiği mücadele vasıtasıyla deniz varlığının unsur (elementer) derinliğine daha da çekilir. Bu balina balığı avcıları yerkürenin kuzeyinden güneyine ve Atlantik'den Pasifik Okyanusu'na yelken açarlardı. Her zaman balinaların gizemli güzergâhlarını takip ederek, hakkında çok fazla gürültü çıkarmadan adalarla kıtalar keşfederlerdi. Melville'de bu denizcilerden bir tanesi, Avustralya kaşifi Kaptan Cook'un kitabıyla tanıştığında şöyle der: Bu Cook, bir balina avcısının gemi yevmiye defterine yazmayacağı şeyler hakkında kitaplar yazar. Kim, diye sorar Michelet, okyanusu insanlara ifşa etti? Kim okyanusun bölge ve yollarını keşfetti? Tek kelimeyle: Kim yerküreyi keşfetti? Balina ile balina balığı avcısı! Ve bütün bunları da Kolomb'dan ve büyük patırtı kopartarak buldukları şeyler Kuzey'den, Britanya'dan ve Bask ülkesinden balıkçı kavimlerin de bulduklarından ibaret olan meşhur altın arayıcılarından bağımsız olarak. Michelet bunları söylüyor ve devam ediyor: Bu balina balığı avcıları, beşerî cesaretin en yüksek temsilleridir. Balina balığı olmasaydı avcılar her daim sadece sahile tutunup kalacaklardı. Balina onları okyanuslara çekti ve sahilden bağımsızlaştırdı. Balina vasıtasıyla deniz akıntıları keşfedildi ve Kuzey'deki geçit bulundu. Balina balığı bize yol gösterdi.

O zamanlar, 16. yüzyılda, gezegenimizde aynı anda iki farklı avcı türü harekete geçmek üzereydi. Her ikisi de yeni, sonsuz mekânlar açtılar ve bunlardan büyük imparatorluklar meydana geldi. Karada kürk hayvanlarını takiben Sibirya'yı fetheden ve kara yoluyla Doğu Asya sahillerine ulaşan Rus kürk hayvanı avcıları; denizde, bütün dünya denizlerini katederek avlanan ve Michelet'nin de haklı olarak söylediği gibi yerküreyi görünür hale getirmiş olan bu Kuzey ve Batı Avrupalı balina avcıları. Onlar yeni, bir unsura mahsus (elementer) hayata ilk gözlerini açanlar, ilk yeni, gerçek "denizin çocukları"dır.

6

Bu dönüm anma önemli bir teknik olay denk düşer. Burada da Hollandalılar başı çeker. Onlar 1600'lar civarında gemi inşasının tartışılmaz ustalarıydı. Yeni yelken açma tekniği ile küreğin ötesine geçen ve yeni keşfedilmiş dünya okyanusları ölçeklerine uyan seyrisefain ve gemi işletmesine imkân veren yeni yelkenli gemi tiplerini buldular.

Kuzey Hollanda'daki Batı Frizya şehri Hoorn'dan 1595'de yeni bir gemi türü ortaya çıkar. Eski yelken gibi sırf geriden esen rüzgarla değil cebheden aldığı rüzgârla da şişen ve rüzgârdan alışılageldik yelkenden çok başka faydalanan seren yelkenli bir tekne. Geminin ip tertibatı ile yelkencilik sanatı bu kez düşünülmedik bir tarzda tekemmül eder. Gemi tiplerinin gelişme tarihini yazan Bernhard Hagedorn bu hadise hakkında, "Akdeniz seyrisefaini felaketi andırır bir surette kırıldı" der. Kara ile deniz münasebetinin tarihindeki esas dönüm noktası burada yatar. O zamanlar gemiler ve yelkenlerin ip tertibatının yapıldığı malzemeyle ne yapılabiliyorsa bununla ona ulaşılmıştı. Ancak 19. yüzyılda gemi

inşası alanında yeni bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Hagendorn, "büyük yelkeni ilk indirmeleri ve küçüğüyle yapmaya başladıkları şeyleri görmeleri gemicilere ilahî bir vahiy gibi gelmiş olmalıdır" görüşünü dile getirir. Bu teknik performans sayesinde Hollandalılar bütün Avrupa ülkelerinin "yük arabacısı" oldular. Keza Alman Hanse bölgesi ticaretinin de vârisleri oldular. O kadar ki dünya gücü İspanya bile denizötesi trafiğini ayakta tutabilmek için Hollanda gemilerini kiralamak zorunda kaldı.

Onaltıncı yüzyılda bir de yeni savaş gemisi ortaya çıkar ve bununla birlikte deniz harbi icrasında yeni bir çağ açılır. Toplar yüklenmiş yelkenli gemi, namlularla silahlandırılmış olan bordasından rakibi üzerine yaylım ateşi açar. Deniz üzerindeki çarpışma bu şekilde en yüksek yelkencilik sanatıyla yürütülen geniş menzilli bir topçu mücadelesine dönüşür. Kürek çekilen kadırgaların tayfalarının mücadelesinin gemi üstünde bir kara çatışmasından ibaret olduğunu gördüğümüzde, ancak o zaman, gerçekten de bir deniz çarpışması söz konusu edilebilir. Tamamen yeni bir deniz çatışması ve deniz harbi icra taktiği bununla bağlantılıdır; deniz çarpışmasından önce, çarpışma sırasında ve sonrasında gerekli olan bir tabye düzeninden diğerine geçişlerle ilişkili yeni, yüksek bir sanat. Bu yeni sanat hakkında modern anlamda ilk ilmî kitap bir Fransız'dan, Cizvit peder Paul Hoste'den çıkmadır ve *"L'art des armées navales ou traité des evolutions navales"* başlığı altında 1697 tarihinde Lyon'da yayınlanmıştır. Kitap, tenkidî bir şekilde Hollandalılar, İngilizler ve XIV. Louis'nin Hollandalılar'a karşı savaşlarında Fransızların deniz çarpışmaları ile deniz manevrala-

rını ele alır. Bunu diğer Fransız eserleri izlemiştir. Ancak 18. yüzyılda, 1782'de Clerk d'Eldin ile birlikte İngilizler meşhur deniz taktiği teorisyenleri arasına katılır.

Bütün Batı ve Orta Avrupalı milletler, yeni bir arzın keşfinde yatan ve dünya üzerindeki Avrupa hakimiyetine yol açan ortaklaşa performansta pay sahibi oldular. İtalyanlar pusulayı geliştirdiler ve deniz haritalarını çizdiler; Amerika'nın keşfi için herşeyden önce Toscanelli ve Kolomb'un düşünüşü ve bilme gücüne şükredilmelidir. Portekizliler ile İspanyollar ilk büyük keşif seyahatlerine kalkıştılar ve dünyanın çevresini yelkenli gemileriyle kat ettiler. Büyük Alman astronomları ve mükemmel coğrafyacıları yeni dünya tasavvuruna katkıda bulundular; bir Alman kozmografı olan Waltzemüller "Amerika" ismini buldu (1507). Welser Venezuella'da, İspanyol direncine karşı pek tabiî ki tutunamamış büyük bir koloni projesine teşebbüs etmişti. Hollandalılar balina yakalama ile gemi inşası tekniğinde başı çekiyorlardı. Fransa, hem üç deniz kıyısında -Akdeniz'de, Atlas Okyanusu'nda ve Kanal'daki- coğrafî mevkii, hem de ekonomik zenginliği ile Atlantik sahillerindeki nüfusunun denizcilik ruhu sayesinde hassaten büyük imkânlara sahipti. Bir Fransız Vikingi Jean Fleury 1522'de İspanyol armadasına karşı ilk büyük darbeyi yönetti ve Cortez'in Amerika'dan İspanya'ya göndermiş olduğu kıymetli şeylerle yüklü iki gemiyi alıp götürdü; Fransız kaşif Jean Cartier 1540'da Kanada'yı, yani "Yeni Fransa"yı buldu ve onu kralı adına mülk edindi. La Rochelle'den çıkıp sağa sola saldıran Hugenott korsanları, bu çağın denizcilik enerjisinin açığa çıkmasında hususî bir pay sahibi olmuşlardır. Dahi denizcilik ba-

kanı Colbert'in idaresi altında Fransa 17. yüzyılda İngilizler'i yelkenli savaş gemisi inşasında onlarca yıl geride bırakmıştır.

İngilizlerin denizcilik performansları da elbette dikkate değerdir. Lâkin, ancak 1570'den sonra İngiliz denizcileri güneye doğru Ekvator üzerinden ilerlerler. İlk kez 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde İngiliz korsanların okyanus ve Amerika seyirlerindeki büyük ilerleme başlar.

7

Her türden deniz ayaktakımı, deniz haydutları, korsanlar, deniz ticareti yapan maceracılar, balina avcılarıyla yelkencilerin yanında 16. ve 17. yüzyıllarda gerçekleşen denize yönelik esastan (elementer) dönüşün harekete geçirici kıtasını oluştururlar. Burada bir diğer pervasız "deniz çocukları" türüyle karşı karşıyayız. Onların arasında, birçok kitapta yüceltilmiş ve herbirinin münferit hayatı fiilen yeterince maceralı olan Franz Drake, Hawkins, Sir Walter Raleigh veya Sir Henry Morgan gibi meşhur isimler, deniz kahramanları ve haydut hikâyeleri vardır. İspanyol gümüş filolarını yağmalamışlardır ki bu da kendi içinde heyecan verici bir temadır. Umumen korsanlar ve hassaten de pek çok münferit büyük isim üzerine geniş bir literatür mevcuttur. Hatta İngilizce'de onlar hakkında *"The Pirate's Who's Who"* şeklinde komik bir başlık altında biyografik bir sözlük, korsan rehberi bile tertip olunmuştur.

Bu pervasız deniz haydutlarının bütün kategorileri, İspanyol armadası ve İspanyol ticaret tekeline

ilk darbeleri vurdukları için, gerçekten tarihî şan sahibi de olmuşlardır. Fransız deniz istihkamı La Rochelle'de Hollandalı "Deniz Dilencileri" (*Seegeusen*)[1] ile birlikte Kraliçe Elisabeth zamanında İspanya'ya karşı mücadele veren Hugenott korsanlar bu kabildendir. Bundan başka, İspanyol armadasının ortadan kaldırılmasında (1588) esaslı payı bulunup Elisabeth'in Korsanları olarak bilinenler de böyledir. Kraliçe Elisabeth'in Korsanları'nı Kral I. Jacob'unkiler izledi. Bunlar arasında yer alan Sir Henry Mainwaring başlangıçta en bela korsanlardan iken, sonradan 1616'da Kral tarafından affedilmiş ve nihayet makamlar ve pâyelerle taltif edilen bir korsan avcısı olmuştu. Bunların arkasından Flibustiers ve Jamaika ile Karaip Denizi'nden hareketle büyük seferlere çıkan vahşî Buccaneerler, Fransızlar, Hollandalılar ile aralarında 1671'de Panama'yı yağmalayıp Kral II. Carl tarafından şövalyeliğe yükseltilmiş ve Jamaika'ya kraliyet valisi olmuş Sir Henry Morgan'ın da bulunduğu İngilizler gelir. Morgan'ın kahramanca son işi, İspanyollar'ın 1697'de Fransız Kraliyet Donanması ile birlikte alıp Fransızlar'ın çekilmesi sonrasında korkunç bir şekilde yağmaladıkları Kolombiya'daki deniz istihkamı Cartagena'yı fethetmek olmuştu.

Böylesi denizci ayaktakımıyla deniz unsuru yarılır. Kahramanlık çağları ortalama 150 yıl, takriben 1550'den 1713'e, yani Protestan güçlerin Katolik dünya gücü İspanya'ya karşı mücadelesinin başlamasından Utrecht Barışı'na dek sürmüştür. Binlerce

---

[1] Bu isim altında bilinen ve İspanya'ya karşı ayaklanan hürriyetperver Hollandalı savaşçılar birliği (ç. n.)

yıl önce Girit İmparatorluğu tarafından Doğu Akdeniz'den sürülmüş olan önceden zikrettiğimiz korsanlardan, daha henüz 1920'ler ve 1930'larda Doğu Asya sularında ticarî gemilere hücum edip onları yağmalayan Çinli Çunklar'a kadar, her zaman ve bütün denizlerde deniz haydutları olagelmiştir. Lâkin, 16. ve 17. yüzyılların korsanları korsanlık tarihinin hususî bir kesitini temsil ederler. Onların devri ancak, Avrupa devletler sisteminin düzene sokulduğu Utrect Barışı (1713) ile sona ermiştir. Deniz güçlerinin savaş donanmaları o sırada etkin bir kontrol sağlayabilmiş ve İngiltere'nin yeni, deniz üzerinde tesis edilmiş dünya hakimiyeti ilk kez görünür hale gelmiştir. Bununla beraber 19. yüzyılın içlerine kadar hususî, kendi hükûmetinin izniyle harp eden korsanlar olagelmiştir. Ama artık dünya organizasyonu ilerlemiş, gemi inşa ve seyrüsefer teknikleri gelişerek daha da bilimselleşmiştir ve korsanlık bundan böyle, bir İngiliz denizcilik uzmanının söylediği gibi "denizde harp etmenin bilim öncesi hali"dir. Kendi bilek gücüyle kendi hesabına çılgınca hücum eden korsan artık uğursuz bir suçludur. Elbette bir takım istisnalar her zaman olmuştur. 1720'lerde Madagaskar'da tuhaf bir insanlık devleti tesis etmeye çalışmış olan Fransız kaptan Misson bunlardandır. Lâkin, bütüne bakıldığında Utrect Barışı'ndan itibaren korsan dünya tarihinin en dış çeperine savrulmuş vaziyettedir. Onsekizinci yüzyılda o sadece kötü bir adamdır, belki Stevenson'un "Define Adası" gibi heyecanlı hikâyelere figür olabilecek, ama artık tarihî bir rol oynamayan en kaba türünden bir suçlu tipidir.

Buna karşılık 16. ve 17. yüzyılın korsanları ise büyük bir tarihî rol oynamışlardır. İngiltere ve İs-

panya arasındaki dünya çapındaki büyük karşı karşıya gelişte savaşçılar olarak fiilen saf tutarlar. Düşmanları İspanyollar tarafından ise toptan suçlu ve katil haydutlar olarak vasıflandırılmış ve yakalanmaları halinde asılmışlardır. Kendi hükûmetleri de, rahatsızlık verdikleri ya da dış politika kayıtlarının gerektirdiği hallerde onları soğukkanlılıkla kendi hallerine bırakmıştır. Bu tür bir korsanın sonunun, kraliyet pâyesi taşıyan biri olarak yüksek bir makamda mı yoksa idama mahkum bir korsan olarak darağacında mı geleceği, çoğu kez gerçekten de sadece bir tesadüften ibaretti. Kaldı ki korsan, deniz haydutu, tüccar-maceracı gibi farklı adlandırmalar da fiiliyatta üstü kapalı birbirine girmiş halde kullanılmaktaydı. Hukukî olarak bakıldığında, deniz haydutları (*Piraten*) ile korsanlar (*Korsaren*) arasında[2] büyük bir fark mevcuttur. Çünkü korsan, deniz haydutuna tezat bir hukukî ünvana, hükûmetinin verdiği salâhiyete, kralının şeklî bir korsanlık beratına sahiptir. Ülkesinin sancağıyla yol alabilir. Deniz haydutu ise bunun aksine hukukî salâhiyeti olmadan yol alır. Ona uyan ancak siyah deniz haydudu bayrağıdır. Lâkin, bu fark teoride ne kadar hoş ve açık da olsa, pratikte de o kadar geçersizdir. Korsanlar sık sık salâhiyetlerini aşmışlar ve yanlış korsanlık beratlarıyla, bazen de sahte hükûmetlerin kaleminden düzenlenmiş izin beratlarıyla hareket etmişlerdir.

---

[2] Almanca metinde geçen bu iki kelimeden *Korsar* Türkçe'de "korsan" olarak varolduğundan, *Pirat*'a deniz haydutu ile karşılık bulma yoluna gittik. Mevcut Almanca-Türkçe lugatlerin çoğunda her iki kelimenin de Türkçesi "deniz haydutu, korsan" olarak verilmektedir (ç. n.)

Bu tür hukukî meselelerden daha esaslı olan başka bir şey vardır. Bütün bu Rochelloislar, Deniz Dilencileri (*Seegeusen*) ve Buccaneerlerin bir siyasî hasmı vardır: Katolik dünya gücü İspanya. Hedef aldıkları esas olarak sadece Katolik gemileridir ve bunu vicdanları müsterih olarak Tanrı'nın rızasını alan, Tanrı tarafından takdis edilen bir amel olarak görürler. Yani büyük, dünya tarihine ait bir cephede, zamanın dünya Protestanlığının zamanın dünya Katolikliğine karşı cephesinde durmaktadırlar. Katlediyor, yakıp yıkıyor ve yağmalıyor olmalarının mazur gösterilmesine bu yüzden gerek yoktur. Bu dönüm çağının toplu duruşunda her halükârda bir yere ve bununla birlikte tarihî mana ve tarihî ehemmiyete sahiptirler.

8

İngiliz kralları ne Kraliçe Elizabeth ne de Stuartlar Jakob ve Charles ile bu devrin İngiliz devlet adamları, kendi zamanları hakkında çoğu çağdaşlarından farklı bir dünya tarihi bilince sahip değillerdir. Politikalarını yapmışlar, önlerine gelen fırsatları kullanmışlar, kazançları cebe indirmişler ve her pozisyonu ellerinde tutma peşinde olmuşlardır. Eğer kendi taraflarında ise hukuku geçerli kılmışlar, rakiplerinin tarafında ise haksızlığı öfkeyle protesto etmişlerdir. Bütün bunlar gayet tabiîdir. Tanrı, dünya ve hukuk tasavvurları ile hareket halindeki dünya tarihi boyutundaki gelişme hakkındaki tasavvurları - Thomas Morus ya da Kardinal Wolsey veya Francis Bacon gibi dahiyâne istisnalar sayılmazsa- hiç bir surette, üst siyasette yeri olan bir başka Avrupa ülkesinin çoğu devlet adamı ve diplomatının tasavvurundan daha modern değildir.

Kraliçe Elizabeth elbette İngiliz deniz hakimiyetinin büyük kurucusu sayılır ve bu şöhreti de fazlasıyla hak etmiştir. Katolik dünya gücü İspanya ile mücadeleyi o başlatmıştı. Onun idaresi altında İs-

panyol armadası Kanal'da mağlup edildi (1588); Franz Drake ve Walter Raleigh gibi deniz kahramanlarını taltif etti ve cesaretlendirdi; daha sonraları bütün Hindistan'ı İngiltere adına fethetmiş olan İngiliz Doğu Hint Ticaret Kumpanyası 1600 yılında ticaret imtiyazını onun elinden aldı. Kırkbeş yıllık idaresinde (*1558'den 1603'e*) *İngiltere daha önce olmadığı* kadar zengin bir ülke oldu. Önceleri İngilizler koyun yetiştiriciğiyle meşgul olur ve Flandern'e[3] yün satarlardı; fakat bu kez İngiliz korsan ve deniz haydutlarının bütün denizlerden elde ettiği masallara konu olmuş ganimetler İngiliz adasına akıyordu. Kraliçe bu hazinelere sevinmekte ve bu sayede zenginleşmekteydi. Bu bakış açısından o, bütün bakirelik masumiyeti içinde devrin soylu ve burjuva İngiliz beyefendileri ve hanımefendilerinden farklı birşey yapmadı. Hepsi büyük bir ganimet alışverişi içinde yerlerini almışlardı. Yüzlerce binlerce İngiliz beyefendi ve hanımefendisi o zamanlar "korsan kapitalistler", *corsairs capitalists* olup çıkmışlardı. Bu da, burada bahis mevzuu ettiğimiz karadan denize aslî dönüşe aittir.

İlk devir ganimet kapitalizminin bu gelişme çağının iyi örneklerinden biri, Cornwall'daki Killigrews ailesidir. Onların hayat tarzları ve dünya görüşlerinden, o zamanın önde gelen zümresi ve gerçek "eliti"ne dair, birçok devlet vesikası ve resmî üslupta ifadesini bulmuş devrin yazı dili cümlelerine nisbetle çok daha canlı ve doğru bir resim elde etmekteyiz. Bu Killigrewler kendi çağları için, çoğu

---

[3] Bugünkü haritada Kuzey Fransa, batı Belçika ve güneybatı Hollanda'yı içine alan ve kumaş ticaretiyle uzun bir süre yarı müstakil ve müreffeh bir hayata sahip olmuş Avrupa'nın kuzeybatısındaki bölgeye verilen isim (ç. n.)

diplomat, hukukçu ve başında defne dallı şairden bütünüyle başka şekilde tipiktir. Tabiî bu arada, Killigrewlerin arasında isim sahibi entelektüellerin bulunduğunu ve İngiltere'nin Millî Biyografi Ansiklopedisi'nde bugün dahi Killigrew adının on kezden fazla geçtiğini dikkate almak gerekir. Biz de bir an için, bu oldukça ilgi çekici seçkinler üzerinde duralım.

Killigrew Ailesi Cornwall'da (güneybatı İngiltere) yer alan Arwenack'da oturmaktaydı. Kraliçe Elizabeth zamanında ailenin reisi, Cornwall tümamirali ve Pendennis Castle'm ırsî kraliyet valisi olan Sir John Killigrew idi. Kralın bir numaralı nazırı Lord Burleigh William Cecil ile sıkı bir işbirliği içinde çalışmaktaydı. Tümamiral ve valinin babasıyla amcası korsanlıktan gelmeydi ve hatta annesine karşı dahi, İngiliz tarihçilerinin aktardıkları güvenilir bilgilere göre, korsanlıktan ötürü adlî bir tahkikat yürütülmüştü. Ailenin bir kısmı İngiltere sahilinde, bir diğer kısmı İrlanda'da, sayısız kuzenleri ve sair akrabaları Devon ve Dorset kıyılarında iş görmekteydiler. Bunlara dostlar ile her tür yoldaşlar ilâve olmaktaydı. Baskınlar ve yağma seferleri tertip ediyor, kıyılarına yaklaşmakta olan gemileri gözetliyor, ganimetin taksimine nezaret ediyor ve payları, vazife ve makamları satıyorlardı. Killigrew Ailesi'nin Arwenack'da oturmuş olduğu büyük ev, Falmouth Limanı'nın izole bir bölümünde denizin hemen kıyısında yer alıyordu ve denize gizli bir çıkışa sahipti. Yakınında yer alan tek bina, kraliyet valisinin ikametgâhı olup yukarıda adı geçen Pendennis Castle idi. Yüz topla silahlandırılmıştı ve korsanlara acil hallerde sığınılacak yer hizmeti veriyordu. Asil Lady Killigrew kocasının işbilir ve başarılı mesai arkadaşı

olurken, harikulâde bir "*gentleman pirate*" olan babasına da yardım ediyordu. Evinde korsanlara konaklama imkânı sağlamış ve misafirperver bir ev hanımı olmuştu. Bölgenin bütün limanlarında barınak ve sığmaklar tesis edilmişti.

Killigrew Ailesi faaliyetlerinde Kraliyet makamlarınca engellenmek bir yana nadiren rahatsız edilmiştir. Sadece bir defa, 1582 yılında, kısaca da olsa bahsetmek istediğim böylesi bir taciz meydana gelmiştir. İki İspanyol'a ait Hanse kökenli 144 tonluk bir gemi fırtınayla Falmouth limanına sürüklenmiş. İngiltere o tarihlerde İspanya ile sulh halinde olduğundan İspanyollar hiç düşünmeden ve tam da Arwenack malikânesinin karşısına demirlemiş. Lady Killigrew gemiyi penceresinden farketmiş ve talimli gözleriyle hemen geminin yükünün kıymetli Hollanda kumaşından oluştuğunu görmüş. 7 Ocak 1582 gecesi Killgrewlerin silahlı adamları, başlarında bizzat Lady, oradan zavallı geminin üzerine üşüşmüşler, mürettebatı katletmişler, cesetlerini denize atmışlar ve kıymetli Hollanda kumaşı ve diğer ganimetlerle Arwenack'a geri dönmüşler. Gemi, kendiliğinden açıklanması zor bir şekilde, İrlanda'ya doğru yol alırken ortadan kaybolmuş. Şans eseri geminin sahipleri olan iki İspanyol karadaki küçük bir otelde gecelediklerinden güvertede değillermiş. Cornwall'daki yetkili İngiliz mahkemesinde bir dava açmışlar. Mahkeme bir takım soruşturmalardan sonra geminin muhtemelen mechul failler tarafından çalındığı ve esasen işin mahiyetinin bundan fazla açığa kavuşturulamayacağı neticesine varmış. Fakat İki İspanyol'un tesadüfen siyasî ilişkileri bulunduğundan, işlerini Londra'da en yüksek merciye götürerek yeni bir soruşturma açtırılmasını başarmışlar. Lady

Killigrew bütün mesai arkadaşlarıyla birlikte başka bir bölgenin mahkemelerinden birine çıkarılmış. Suçlu bulunmuş ve idama mahkum edilmiş.Yardımcılarından ikisi infaz edilirken, Lady son anda affedilmiş.

Lady Killigrew'in gerçeğe uygun hikâyesi bu kadar. Kraliçe Elizabeth'in idaresinin henüz ondördüncü yılında İngiliz gemilerinin büyük kısmı yağma seferi ya da gayrikanunî işler için yola dökülmüştü ve kanunî ticarî faaliyette gidip gelen toplamda 50,000 tondan fazla değildi. Killigrewler, büyük deniz yağmacılığı çağının, 13. yüzyıldan eski bir İngiliz kehanetinin içini dolduran güzel bir örneğiydi: "Aslanın çocukları denizin balıklarına dönüşecek". Aslanın çocukları Ortaçağ'ın sonunda esas olarak, yünleri Flandern'de kumaş haline getirilen koyunları yetiştirmektelerdi. Onaltıncı ve onyedinci yüzyılda ise bu koyun yetiştiricisi halk gerçekten de bir korsanlar halkına, "denizin çocukları"na dönüştü.

9

İngilizlerin okyanustaki denizcilik performansları nisbeten geç ve yavaş başlar. Portekizliler yüz yıldan fazla süredir dünyada seyahat etmişler, tabiî çoğunlukla kıyı boyunca yol almışlardır. İspanyollar büyük *Conquista*, yani Amerika'nın fethiyle beraber 1492'den itibaren onların takipçisi olmuşlardır. Fransız denizciler, Hugenottlar ile İngilizler hızla arkalarından ilerlemiştir. Fakat ilk kez 1553'de *Muscovy Company*'nin kurulmasıyla İngiltere, diğer kolonici dünya güçlerini bir ölçüde kenara ittiği denizötesi bir politika başlatır. İngilizler ancak 1570'den sonra, daha önce de zikredildiği gibi, Ekvator'un güneyinden seyrederler. İngiltere'nin yeni bir İngiliz dünya ufku tesis etmeye başladığının ilk fiilî karînesi, Hakluyt'un *"Principal Navigations"* kitabıdır; 1589'da neşredilmiştir. Balina avcılığı ile gemi inşasında Hollandalılar, birçok başka halkın hocası oldukları gibi, İngilizlerin de hocası olmuştur.

Buna rağmen sonunda herkesi sollayıp geçen, bütün rakiplerini mağlup eden ve okyanuslarda hakimiyet üzerine tesis edilen dünya hakimiyetini sa-

vaşarak elde eden İngilizler'dir. Bütün diğer Avrupalı halkların muazzam avcıları ile yelkencilerini, kaşifleriyle mucitlerini İngiltere devralmıştır. Alman, Hollandalı, Norveçli ve Danimarkalı denizcilerin o zamanlar denizcilik performansı ile korkusuz gemicilik adına yaptığı ne varsa, sonunda Britinya deniz hakimiyetinde yeryüzüne çıkmaktaydı. Aslında diğer Avrupalı halkların büyük koloni imparatorlukları ortaya çıkmaya devam etti. Portekiz ve İspanya'nın devâsa denizaşırı toprakları oldu. Ancak deniz üzerindeki hakimiyeti ve bağlantı hatlarını kaybettiler. Cromwell 1655'de Jamaika'ya el koyup bırakmadığında, İngiltere'nin dünya okyanuslarıyla ilgili bütün politik istikameti ve İspanya üzerindeki denizaşırı galebesi belli olmuştu. 1600 civarında denizcilik performansının zirvesine yükselen Hollanda, neredeyse yüz sene sonra, 1700 civarında kuvvetlice yere inmişti. Karada kendini XIV. Louis'ye karşı savunmak ve güçlü kara istihkamları inşa etmek zorunda kalmıştı; hükümdarı III. Wilhelm von Oranien 1689'da aynı zamanda İngiltere kralı olmuştu; Ada'ya yerleşmişti ve artık kendine mahsus bir Hollanda politikası değil İngiliz politikası yapıyordu. Fransa, Hugenott Protestanlığıyla bağlantılı büyük denize taşma bölgesini tutamadı. Manevî geleneği itibariyle nihayetinde hâlâ Romalı bir çizgide yer almaktaydı. 1572'deki Bartholemeus Gecesi ve IV. Henry'nin Katolikliğe geçişiyle birlikte Hugenottlar aleyhinde ve Katoliklik lehinde karar kılmasıyla, neticede deniz aleyhinde ve kara lehinde de karar verilmiş oldu. Elbette Fransa'nın deniz kuvvetleri çok büyüktü ve gördüğümüz gibi XV. Louis döneminde de İngiltere'den daha gelişmiş de olabilirdi. Ancak Fransız Kralı'nın 1672 yılında büyük Ti-

caret ve Denizcilik Bakanı Colbert'i azletmesinden sonra, kara lehindeki kararlılık artık geri döndürülemez bir hal alacaktı. Onsekizinci yüzyılın uzun koloni mücadeleleri bunu sadece teyit etti. Almanya'nın hissesi ise, mezhep savaşlarında ve o zamanın imparatorluğunun siyasî sefaletinde kaybolup gitti.

Böylelikle İngiltere mirasçı oldu; Avrupa halklarının o büyük ilerlemesinin cihanşümul mirasçısı. Bu nasıl mümkün olmuştu? Bir deniz hakimiyetiyle alâkalı geçmişteki tarihî örneklere dayanan umumî mukayeselerle de, Atina ya da Kartaca, Roma, Bizans ve Venedik ile parallellikler kurularak da açıklanamaz bu. Burada bir defalık bir vak'a söz konusudur. Kendine mahsusluğu, kıyaslanamazlığı, İngiltere'nin bambaşka bir tarihî anda ve o geçmişteki deniz güçlerinden bütünüyle başka bir temel dönüşümü hayata geçirmesinden ileri gelmektedir. İngiltere gerçekten varlığını karadan deniz unsuruna taşımıştır. Bu sayede sadece çok sayıda deniz çatışmasını ve savaşı değil, bambaşka ve sonsuz ölçüde fazla başka bir şeyi, bir devrimi ve de en büyüğünden bir devrimi, gezegen boyutunda bir mekân devrimini de kazanmıştır.

10

Bu nedir, bir mekân (*Raum*) devrimi mi?

İnsanın, "mekân"ı hakkında, büyük tarihî dönüşümlerin tesiri altında oluşmuş belirli bir bilinci vardır. Çeşitli hayat tarzlarına denk düşen bir o kadar çeşitlilikte mekân vardır. Aynı zaman dilimi içerisinde dahi her bir insanın çevresi, gündelik hayat pratiği itibariyle değişik meslekleri yüzünden farklılık gösterir. Büyükşehirli dünyayı köylüden farklı düşünür; balina avcısının hayat alanı opera şarkıcısınınkinden farklıdır; pilotun gözüne dünya ile hayat yalnız farklı bir ışık altında değil, aynı zamanda başka ölçülerde, derinliklerde ve ufuklarda görünür. Mekân tasavvurlarındaki farklılıklar, söz konusu olan farklı halklar ile insanlık tarihinin farklı çağları ise, daha da derin ve büyüktür.

Mekân hakkmdaki bilim öğretileri pratikte burada çok fazla ya da çok az anlam ifade edebilir. Yüzyıllar boyunca dünyayı bir küre olarak kabul etmiş az sayıdaki âlim, akıl hastaları ve zararlı kişiler olarak görüldü. Yeni Çağ'da farklı bilim dalları ar-

tan ihtisaslaşmanın tesiriyle kendilerine mahsus mekân tarifleri yaptılar. Geometri, fizik, pisikoloji ile biyoloji bu noktada birbirlerinden bir hayli uzak kendi yollarına yöneldiler. Bilim adamlarına sorarsan, sana matematikteki mekânın elekromanyetik güç alanmınkinden bambaşka birşey olduğunu, yine bunun da psikolojik ya da biyolojik anlamda mekân anlayışından tamamen farklı olduğunu söyleyeceklerdir. Böylelikle yarım düzine mekân tarifi ortaya çıkar. Burada bir birliğin olmaması, büyük meselenin farklı tariflerin münasebetsiz birlikteliği yüzünden paramparça edilerek sulandırılması tehlikesini doğurur. Felsefe ile 19. yüzyılın bilgi teorisi de bize bütünlüklü ve basit bir cevap vermez ve bizi fiilen sürüncemede bırakır.

Ama tarihî güçler ile iktidarlar, tıpkı Christoph Colombus'un Kopernik'i beklememiş olduğu gibi, bilimi beklemez. Ne zaman tarihî güçler yeni bir atılım yapıp da, yeni enerjilerin zincirlerinden kurtulmasıyla yeni kara ve denizler insanoğlunun ortak bilincinin görüş alanına girseler, tarihî varoluşun mekânları da değişiverir. Siyasî-tarihî faaliyetin yeni ölçekleri ile boyutları, yeni bilim dalları, yeni düzenler, yeni ya da yeniden doğan halkların yeni hayatı ortaya çıkar. Yayılma o kadar derin ve şaşırtıcı olabilir ki yalnızca ölçüler ile ölçekler, insanın dış ufukları değil mekân kavramının yapısının kendisi de değişir. O zaman bir mekân devriminden bahsedilebilir. Ama her büyük tarihî değişiklik çoğunlukla mekân tasavvurundaki bir dönüşümle bağlantılıdır. Bu, sonrasında gerçekleşen kapsayıcı politik, ekonomik ve kültürel dönüşümün gerçek çekirdeğidir.

Üç tarihî örnekle bu genelgeçer olguyu hızla açıklığa kavuşturabiliriz: Büyük İskender'in fetihlerinin tesirleriyle, takvimimizin 1. yüzyılındaki Roma İmparatorluğuyla ve Haçlı Seferleri'nin Avrupa'nın gelişmesine tesirleriyle.

11

Büyük İskender'in fetih seferleriyle Yunanlar'ın önünde güçlü, yeni bir mekân ufku açıldı. Helenizm kültürü ve sanatı bunun neticesidir. Bu mekân dönüşümünün çağdaşı büyük filozof Aristoteles, insanların yaşadığı dünyanın batıdan ve doğudan gittikçe birbirine geçtiğini görmüştü. Kısa bir süre sonra yaşamış olan Samoslu Aristarch (310-230) güneşin sabit bir yıldız olduğunu ve dünyanın yörüngesinin merkezinde yeraldığını öne sürmüştü. İskender tarafından Nil'in kıyısında kurulan İskenderiye kenti şaşırtıcı teknik, matematik ve fizikî keşifler ile icatların merkezi oldu. Öklid geometrisinin kurucusu olan Öklid burada ders verdi; Heron afallatıcı icatlarını burada yaptı. Büyük savaş makinelerinin mucidi ve tabiat kanunlarının kâşifi Syrakuslu Arşimet burada tahsil gördü. İskenderiye Kütüphanesi'nin idarecisi Eratosthenes (275-195) Ekvator'u doğru olarak hesapladı ve dünyanın küre şeklinde olduğunu îlmen isbatladı. Kopernik'in öğretisi böyle müjdelenmişti. Yine de Helenistik dünya gezegen çapında bir mekân devrimi için yeterince kuşatıcı değildi. Bilgisi âlimlerin işi olarak kaldı, çünkü hâlâ

bir okyanusu varoluş gerçekliklerine dahil etmemişlerdi. Üçyüz yıl sonra Sezar Roma'dan yola çıkarak Galya ile İngiltere'yi fethederken kuzeybatı görüşü açıldı ve Atlas Okyanusu'na ulaşılmış oldu. Bu günümüzün "Avrupa" ınekân tasavvuruna doğru atılmış ilk adımdı. Roma imparatorluk devrinin ilk yüzyılında, en fazla da Nero zamanında, kökten bir dönüşüm bilinci, en azından öncü ruhlarda da olsa neredeyse mekân devrimine dair değişmelerden söz edilebilecek kadar güçlü ve yayılmacıydı. Bu tarihî an takvimimizin ilk yüzyılına denk düşüyor ve hususî bir alâkayı hakediyor. Görüş alanı doğuya ve batıya, kuzeye ve güneye doğru genişledi. Fetihler ile iç savaşlar mekânı, İspanya'dan İran'a, İngiltere'den Mısır'a altüst etmişti. Birbirlerine çok uzak bölgeler ile halklar biraraya gelerek temas ettiler ve ortak bir siyasî kaderin birliğini hissettiler. İmparatorluğun bütün bölümlerinden, Germanya'dan Suriye'den Afrika'dan ya da İlliraya'dan bir general Roma'da askerlerince imparatorluğa yükseltilebilirdi. Korinth geçidi aşılmış, gemiyle Arabistan'ın güneyinden dönülmüştü. Nero, Nil'in kaynağına bir araştırma ekibi göndermişti. Agrippa'nın dünya haritası ile Strabon'un coğrafyası bu mekân genişlemesinin belgeleridir. Dünyanın küre biçiminde olduğunun bilincinde olanlar yalnızca birkaç astronom ve matematikçi değildi.

Bu zamanda, ünlü bir filozof, Nero'nun mürebbisi, hocası ve nihayetinde kurbanı olan Seneca o zamanı, hatta şöyle diyebiliriz, o zamanın gezegen duygusunu muazzam cümleler ve mısralarla ifade etmişti. O, İspanya'nın en dışardaki sahilinden batıya doğru yol alarak doğuda yeralan Hindistan'a ulaşmak için kendi rüzgârıyla, yani arkasına aldığı

rüzgârla, doğu rüzgârıyla yelken açmanın çok fazla gün gerektirmeyeceğini en açık biçimde söylemiştir. Başka bir yerde, "Medea" trajedisinde de, ilginç bir kehaneti hoş mısralarla dile getirir:

> Sıcak İndus ile soğuk Arakses birbirine dokunuyor;
> Persliler Elbe ile Ren'den su içiyor.
> Thetis* yeni dünyaları (*novos orbes*) açığa çıkaracak,
> Ve Thule artık dünyanın en dış sınırı olmayacak

Bu mısraları, takvimimize göre birinci yüzyılda yaşayan kuşatıcı mekân hissiyatını ifade ettiği için alıntıladım. Gerçekten de takvimimizin başlangıcı, yalnızca zamanın doluluğunun bilinciyle değil doldurulan dünya mekânı ve gezegen ufku bilinciyle de bağlantılı bir dönüm noktasıydı. Ama Seneca'nm sözleri aynı zamanda Yeniçağ'a ve Keşifler Çağı'na doğru da bir kavis çizer. Çünkü yüzyıllarca süren mekân karartması ve Avrupa Ortaçağını aşmıştır. O, düşünen insanlara daha büyük bir mekân ile bir dünya genişliği hissini sağlar ve Amerika'nın keşfedilmesine yardımcı olur. Çağdaşlarının çoğu gibi Kristof Kolomb da Seneca'nm sözlerine âşinaydı ve bu sözler onu Yeni Dünya'ya, Batı'ya yelken açarak Doğu'ya ulaşmayı amaçladığı korkusuz yolculuğuna sevk ve teşvik etmişti. Seneca'nm kullandığı "Yeni Dünya" (*novo orbis*) ifadesi 1492'de hemen yeni bulunan Amerikayla irtibatlandırılmıştı.

---

* Thetis, Achilles'in annesi, burada denizler tanrıçası olarak yer alıyor. Başka bir versiyonda ise onun adı "Tiphys"dir; bu, Argonotlar'ın bir altın hazinesi yağmalamak için Karadeniz'e açıldıkları gemi Argo'nun dümencisibaşısıdır.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, İslâm'ın yayılması, Arapların ve Türklerin baskısı yüzyıllar boyu süren bir mekân kararmasına ve Avrupa'nın karalaşmasına yol açtı. Denizden kaçınma, bir filonun yokluğu, tamamen toprağa bağlılık, erken Ortaçağ ve feodal sistemi için tarif edicidir. 500'den 1100'e kadar Avrupa, hakim zümresi feodal beylerin okuma ve yazma da dahil bütün manevî kültürü Kilise'ye ve din adamlarına devrettikleri feodal-ziraî bir kara yığınıydı. Bu devrin meşhur hükümdarları ile kahramanları ne okur ne de yazarlardı; bunun için keşişler ve papaz yardımcılarına sahiptiler. Bir deniz imparatorluğunda idareciler büyük ihtimalle, bu tür bir sırf karaya mahsus, ziraî kıta iktidar kompleksindeki kadar uzun süre okuma-yazma bilgisinden mahrum kalamazlardı. Ancak Haçlı Seferleri sonrasında Fransız, İngiliz ve Alman şövalyeleri ile tüccarları Yakındoğu'yu tanıyıverdiler. Kuzeyde Alman Hansa Birliği'nin ve Alman şövalye topluluklarının yayılışı yeni bir ufuk açtı; burada "Ortaçağ'ın Dünya Ekonomisi" olarak adlandırılan bir trafik ve ticaret sistemi ortaya çıktı.

Bu mekân genişlemesi aynı zamanda derinlere inen bir kültür dönüşümüdür. Avrupa'nın her yerinde siyasî hayatın yeni şekilleri ortaya çıkar. Fransa, İngiltere ve Sicilya'da kimi açılardan modern devleti haber veren merkezîleşmiş idareler kurulur. Yukarı ve Orta İtalya'da yeni bir kent kültürü gelişir. Yeni bir teoloji bilimi ve daha önce bilinmeyen bir hukuk bilimiyle donanmış üniversiteler doğar ve Roma hukukunun yeniden doğuşu yeni bir tahsilli zümre olan hukukçuları yaratarak feodal çağ için tipik olan Kilise ruhbanının tahsil ve terbiyedeki tekelini kırar. Yeni, Gotik sanatta, mimaride, plastik sa-

natlar ile resimde muazzam bir hareket ritmi, süregelmiş olan Roma sanatının statik mekânına üstün gelir ve onun yerine dinamik bir güç alanını, bir hareket mekânını koyar. Gotik kemer, kısım ve parçalarının ağırlıklarını karşılıklı olarak dengede tuttukları ve birbirlerini taşıdıkları bir terkiptir. Bu, Roma yapılarının stabil, ağır kütlelerinin karşısında tamamen yeni bir mekân hissiyatıdır. Ama antik tapınağın ve kendisini izleyen Rönesans mimarisinin mekânıyla karşılaştırıldığında da Gotik sanatta yine kendine mahsus, mekânı dönüştürücü bir güç ve hareket ifadesi vardır.

12

Daha başka tarihî örnekler de bulunabilir, ama hepsi gezegen boyutundaki dünya algısında bildiğimiz tarihin tamamındaki en derin ve neticeleri itibariyle en zengin değişmenin önünde sönük kalacaktır. Bu değişme Amerika'nın keşfedildiği ve dünyanın çevresinin dolaşıldığı 16. ve 17. yüzyıllara denk düşer. Şimdi kelimenin en cesur anlamında yeni bir dünya oluşmakta ve önce Batı ve Orta Avrupa halklarının, sonra da nihayet bütün insanlığın ortak bilinci baştan sona değişmeye başlamaktadır. Bu, kelimenin tam manasıyla yeryüzünü ve dünyayı içine alan ilk gerçek mekân devrimidir.

Başka hiçbiriyle karşılaştırılamaz. Söz konusu olan, yalnızca yeni kara parçaları ile denizlerin keşfedilmesi sonrasında kendiliğinden ortaya çıkan, coğrafî ufkun kemiyetçe mekânının oldukça hacimli genişlemesi değildi. Değişen daha çok, Antikçağ ve Ortaçağ'a ait tasavvurların bütünüyle bertaraf edilmesiyle insanlığın ortak bilincinde gezegenimizin tamamına dair resim ve bu noktadan hareketle bütün kainat hakkındaki astronomik tasavvur idi.

İnsan tarihinde ilk defa hakikî tastamam dünyayı bir küre gibi eline almıştı. Dünyanın bir küre olması gerektiği, bir Ortaçağ insanına, hatta Martin Luther'e dahi gülünç, ciddiye almaya değmeyecek bir hayal gibi gelirdi. Şimdi ise dünyann küreliği elle tutulur bir olguya, kaçınılmaz bir tecrübeye, tartışmasız bir ilmî hakikata dönüşmüştü. Daha önceleri o derece sabit dünya şimdi bir de güneşin etrafında hareket eder olmuştu. Ama bu da, o an için ortaya çıkan, gerçek, en derin mekân değişikliği değildi. Belirleyici olan kozmosun içine doğru yayılma ile sonsuz boş mekân tasavvuruydu.

İlk olarak Kopernik dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü ilmî olarak ortaya koydu. Gök cisimlerinin dönüşleri hakkındaki eseri "*De Revolutionibus Orbium Coelestium*" 1543'de yayınlandı. Böylece güneş sistemimizi değiştirdi. Ama kainatın tamamının, kozmosun sınırlı bir mekân olduğuna da bağlı kaldı. Yani büyük kozmik manadaki dünya ve böylece mekân kavramının kendisi henüz değişmemişlerdi. Birkaç onyıl sonra sınırlar yıkıldı. Giordano Bruno'nun felsefî sisteminde, dünyanın bir gezegen olarak güneşin çevresinde hareket ettiği güneş sistemi, sonsuz semanın çok sayıdaki güneş sistemlerinden yalnızca biridir. Galile'nin bilim deneylerinin sonucunda bu tür felsefî spekülasyonlar matematik açıdan isbatlanabilen hakikatlere dönüştü. Kepler, gezegen sistemlerinin belirsiz sınırlarla ve bir merkez olmaksızın hareket ettiği bu tür mekânların sonsuzluğunu tasavvur ettiğinde kendisi de ürpermesine rağmen gezegenlerin yörüngelerini hesapladı. Daha sonra Newton'ın öğretisiyle bütün Aydınlanmış Avrupa için yeni bir mekân kurgusu beliriverdi. Gök cisimleri, madde kütleleri çekme ve itme kuv-

vetlerinin birbirini dengelemesiyle, sonsuz ve boş bir mekânda yerçekimi kanunlarına göre hareket ediyorlar.

Yani şimdi insanlar, önceleri -kimi filozoflar "boşluk"tan bahsetmiş olsalar da- yapamadıkları birşeyi yapıyor, boş bir mekânı tasavvur edebiliyorlar. Eskiden insanlar, *"horror vacui"* diye anılan boşluk korkusuna sahiptiler. Şimdi korkularını unutuyor, sonunda ortada kendileriyle dünyalarınn boşlukta varolduğundan başka birşey bulamıyorlar. Onsekizinci yüzyıl Aydınlanma yazarları, en başta da Voltaire, ilmen isbatlanabilir böylesi sonsuz, boş bir mekândaki dünya tasavvurundan gurur duymuştur. Yine de gerçekten boş bir mekânı tasavvur etmeyi dene! Yalnızca havasız değil, aynı zamanda her tür maddeden tamamen boş bir mekânı! Tasavvurunda mekân ile maddeyi gerçekten tefrik etmeyi, ikisini birbirinden ayırmayı, birini diğeri olmadan düşünmeyi bir dene! Mutlak hiçliği de düşünmeye çalışabilirsin. Aydınlanmacılar o *horror vacui*'ye çok güldüler. Ama belki de o, yalnızca hiçlik ile ölümün boşluğu, nihilist bir tasavvur ile nihilizm karşısında hissedilen kavranabilir ürpertiydi.

Sonsuz, boş bir mekân düşüncesinde mevcut türden böylesi bir değişiklik, yalnızca bildik dünyanın sırf coğrafî genişlemesinin bir neticesi olarak açıklanamaz. O kadar kökten ve devrimcidir ki, tam aksine, yeni kıtaların keşfi ile dünyanın çevresinin dolaşılmasının, daha derinde yatan dönüşümlerin ortaya çıkış şekilleri ve neticeleri olduğu dahi söylenebilir. Sadece bu yüzden, bilinmeyen bir adaya çıkılması keşifler çağını tetikleyebilirdi. Sık sık batıdan ve doğudan gelen insanlar Amerika'ya çıktılar. Bilindiği üzere Vikingler daha 1000 yılında Grön-

land'dan hareketle Amerika'yı bulmuşlardı ve Kolomb'un karşılaştığı Kızılderililer de bir yerlerden Amerika'ya gelmişlerdi. Ama Amerika yine de 1492 yılında Kolomb tarafından "keşfedildi". "Kolomb öncesi" keşifler ne gezegen boyutunda bir mekân devrimine yol açtı, ne de bu tür bir gidişle ilgili oldu. Yoksa Aztekler Meksika'da, İnkalar Peru'da kalmaz, günün birinde ellerinde bir dünya haritasıyla Avrupa'ya bir ziyaret gerçekleştirir, biz onları keşfedeceğimize, onlar bizi keşfederdi. Mekân devrimi yalnızca bilinmeyen bir bölgeye çıkmaktan daha fazla birşeydir. Mekân kavrayışlarının, insan varoluşunun bütün aşamalarıyla bölümlerini içerecek şekilde değişmesi gereklidir. Onaltıncı ve onyedinci yüzyılın o muazzam çağ dönümü bunun ne anlama geldiğini anlatır.

Dönüm zamanı olan bu yüzyıllarda Avrupa insanlığı, yaratıcı ruhunun bütün alanlarında eş zamanlı olarak yeni bir mekân kavrayışı ortaya koydu. Rönesans resmi, Ortaçağ'ın Gotik resminin mekânını ortadan kaldırdı; ressamlar artık çizdikleri insanlar ile objeleri perspektif açısından boş derinliğe tekabül eden bir mekâna yerleştiriyorlar. İnsanlar ile objeler şimdi artık bir mekânda duruyor ve hareket ediyorlar. Gotik bir resmin mekânına kıyasla bu fiilen yeni bir dünya demektir. Ressamların artık farklı görüyor olmaları, gözlerinin değişmiş olması bizim için oldukça manidardır. Büyük ressamlar yalnızca güzel birşeylerle kandıran insanlar değildir. Sanat, mekân bilincinin tarihî derecesidir ve gerçek ressam, insanlarla objeleri diğer insanlardan daha iyi ve daha doğru, herşeyden önce kendi çağının tarihî gerçekliği anlamında daha doğru gören insandır. Ama yeni bir mekân sadece

resimde ortaya çıkmaz. Rönesans mimarisi, Gotik mekândan dünyalar kadar farklı, klasik-geometrik ayrılmış binalar yaratır; Rönesans heykeltraşlığı, insan figürü heykellerini Ortaçağ'ın sütünlarla duvarlara "köşelenmiş" figürlerinin aksine mekâna serbest olarak yerleştirir. Barok mimari tekrar dinamik bir hareketle sıkıştırır ve böylece Gotikle belirli bir irtibat içinde durur. Ama mekân devriminin tesiriyle doğan Barok mimari tarafından da belirlenen yeni, modern mekâna bağlı kalır. Müzik, melodilerini ve harmonilerini eski ses türlerinden farklılaştırır ve ses sistemimizin işitme mekânına yerleştirir. Tiyatro ile opera, figürlerinin, seyir mekânından bir perdeyle ayrılan sahne mekânının boş derinliğinde hareket etmesine izin verir. İki yüzyılın çok çeşitli fikir akımları -Rönesans, Hümanizm, Reform, Reformkarşıtlığı ile Barok- bu mekân devriminin bütünlüğüne katkıda bulunmuştur.

Bütün hayat alanlarının, varoluş şekillerinin, insanın yaratıcı gücünün bütün çeşitlerinin (sanat, bilim ve teknik) yeni mekân kavrayışına katkıda bulundukları söylenirse abartı olmaz. Coğrafî dünya tasavvurundaki büyük değişiklikler, "mekân devrimi" gibi neticeleri itibariyle zengin bir kelimeyle imâ edilen derin dönüşmenin öne çıkan görüntülerinden ibarettir. Avrupalının rasyonel üstünlüğü, Avrupa aklı ve "Batı rasyonalizmi" olarak tarif edilmiş şey şimdi önüne geçilemez bir şekilde ilerliyor. Batı ve Orta Avrupa halkları arasında yayılıyor, beşerî cemaatin Ortaçağ'a ait şekillerini tahrip ediyor, yeni devletler, donanmalar ile ordular kuruyor, yeni makineler icat ediyor, Avrupalı olmayan halkları boyunduruğu altına alıyor ve onları ya Avrupa me-

deniyetini kabul etme ya da müstemleke (koloni) halklarına dönüşme ikilemiyle karşı karşıya bırakıyor.

13

Her temel düzen bir mekân düzenidir. Bir ülkenin ya da bir kıtanın teşkilat-ı esasîsinden (anayasasından), oranın temel düzeni, nomos*'u olarak bahsedilir. Gerçek, kendine mahsus temel düzen ise aslında belirli mekân sınırları ile sınırlamalarına, belirli ölçülere ve yeryüzünün belirli bir taksimatına dayanır. Her büyük devrin başlangıcında bu yüzden büyük bir toprak alımı vardır. Hassaten de dün-

---

* Yunanca'daki *nomos* kelimesi, *nemein* fiilinden gelir ve bunun gibi onun da üç anlamı vardır. *Nemein* ilk olarak almak ile aynıdır. Bundan dolayı *nomos* da ilk olarak alma anlamına gelir. Grekçe'de, örneğin, nasıl *legein-logos* Almanca'daki *sprechen-Sprache* (konuşmak-konuşma)'ya paralelse, aynı şekilde Grekçe'deki *nemein-nomos* da Almanca'daki *nehmen-Nahme*(almak-alma)'ye paraleldir. Alma ilk önce karanın, daha sonra da dünya tarihi incelememizde sıkça sözü geçen denizin alınmasıdır, endüstri alanında endüstrinin, yani endüstriyel üretim araçlarının devralınmasıdır. *Nemein*'in ikinci anlamı, alınanın parçalarına ayrılması ile dağıtılmasıdır. Yani *nomos* ikinci olarak, toprağın bölünmesiyle dağıtılması ve buna dayalı mülkiyet düzenidir. Üçüncü anlamsa hayvan otlatmak, yani dağıtmayla elde edilen toprağın kullanılması, işletilmesi ve değerlendirilmesi, üretim ile tüketimdir. Almak-dağıtmak-hayvan otlatmak bu sıralamayla, her elle tutulur düzenin üç temel kavramıdır. *Nomos*'un anlamı hakkında daha fazlası, *Der Nomos der Erde*, Köln, 1950 (2. baskı, Berlin 1974) kitabımızdadır.

ya tasavvurundaki her ciddi değişiklik ya da yığılma, dünya siyasetindeki değişilikler ve yeryüzünün yeniden paylaşılmasıyla yeni toprak alımıyla irtibatlıdır. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllardaki gibi şaşırtıcı ve eşi benzeri olmayan mekân devrimi, aynı derece şaşırtıcı, eşi benzeri olmayan bir toprak alımına yolaçmalıydı. Önlerinde yeni ve sonsuz gibi gözüken mekânlar açılan, bu geniş mekânlara yayılan Avrupa halkları, keşfettikleri Avrupalı ve Hrıstiyan olmayan ülkeler ile halklara, ilk gasp edecek Avrupalı'nın olacak sahipsiz mallar gibi davrandılar. Katolikler'den Protestanlar'a bütün fatihler bu esnada sırtlarını, Hristiyan olmayan halklar arasında Hrıstiyanlığı yayma misyonuna dayadı. Bu, fetihle yağma olmadan da denenebilirdi. Ama başka bir açıklama ile meşrulaştırma yoktu. Kimi keşişler, örneğin Kızılderililer hakkındaki vaazında (*De Indis*, 1532) İspanyol teolog Fransisco de Vitoria, halkların toprakları üstündeki haklarının dinî inançlarından bağımsız olduğunu öne sürerek, şaşırtıcı derecede açık sözlü bir şekilde Kızılderililerin haklarını savundu. Bu, Avrupa'nın toprak alımına dair tarihî resmin bütününde hiçbir şeyi değiştirmez. Daha sonra 18. ve 19. yüzyıllarda Hristiyan misyonu vazifesi, gayrimedenî halklara Avrupa medeniyetini yayma vazifesine dönüştü. Bu tür meşrulaştırmalardan Hristiyan-Avrupalı bir milletlerarası hukuk, yani Dünya'nın geriye kalan kısmının tamamının karşısına çıkmış bir Avrupa Hristiyan halkları birliği türedi. Bunlar "milletler ailesi"ni, bir devletlerarası hukuku oluşturdular. Milletlerarası hukukları, Hristiyan olan ve olmayan ya da bir yüzyıl sonra (Hristiyan-Avrupalı anlamında) medenîleşmiş ya da medenîleşmemiş halklar arasındaki tefrike dayanıyordu.

Bu anlamda medenîleşmemiş bir halk, bu milletlerarası hukuk birliğinin üyesi olamazdı; bu milletlerarası hukukun subjesi değil, yalnızca objesiydi, yani koloni olarak ya da manda altında bu medenî halkların mülkiyetlerine dahildi.

"Hristiyan-Avrupalı halklar birliği"ni tabiî ki barışçı kuzular sürüsü olarak düşünemezsin. Aralarında kanlı savaşlar yürüttüler. Yine de bu bir medenîleştirici Hristiyan-Avrupa bütünlüğü ve düzeninin tarihî gerçekliğini ortadan kaldırmaz. Dünya tarihi toprak alımlarmın tarihidir ve toprağı alanlar her defasında sadece anlaşma yapmadılar, bilakis sık sık kavga ettiler, hatta sıkça da kanlı kardeş kavgaları. Buna rağmen toprağı alanların kendi aralarında, toprağın eski sahipleri ile yabancı üçüncü şahıslara karşı ortak bir şeyleri vardı. İç çatışmalar, kardeş kavgaları ile iç savaşlar bilindiği gibi bütün savaşların en acımasızlarıdır. Bu en çok ortak toprak alımlarmda geçerlidir. Ve savaşlar, uğruna savaşılan obje ne kadar değerli ise o derece çetindir. Burada yeni bir dünyanın fethi söz konusuydu. Fransızlar ve İspanyollar 16. yüzyılda -örneğin Florida'da- yıllarca birbirlerini tüyler ürpertici bir şekilde katlettiler ve ne kadınlara, ne de çocuklara acıdılar. İspanyollar ile İngilizler birbirleriyle, insanların aralarında tutuşabilecekleri vahşî düsmanlığın en uç noktasına ulaşmış gözüken yüzyıllık öfkeli bir savaş verdiler. Avrupalı olmayanları, Müslümanlar'ı ya da Kızılderililer'i açık ya da gizli yardımcı ya da müttefik olarak kullanmaktan çekinmediler. Düşmanlık patlamaları korkunçtu; birbirlerini karşılıklı katillikle, hırsızlıkla, kadınların namusuna göz dikmekle ve korsanlıkla suçladılar. Kızılderililer'e karşı zevkle yöneltilmiş tek bir suçlama eksik kaldı: Hristiyan

Avrupalılar arasında yamyamlığı ortaya atan olmadı. Ama bunun dışında öfkeli, ölümüne düşmanlığın kelime hazinesinde hiçbir eksik yoktu. Fakat yine de bu, herşeyin üstüne çıkan Yeni Dünya toprağının Avrupalılarca ortaklaşa ele geçirilmesi olgusunun karşısında kaybolup gider. Hristiyan-Avrupa milletlerarası hukukunun özü ve anlamı, temel düzeni yeni toprağın paylaşılmasında yatıyordu. Avrupa halkları, dünyadaki Avrupa dışı toprakları koloni, yani fetihleri ile istismarlarının objesi olarak görmek hususunda çok da planlı kafa yormaksızın hemfikirlerdi. Tarihî gelişmenin bu tarafı o kadar önemlidir ki, Keşifler Çağı rahatlıkla Avrupa'nın toprak ele geçirme çağı olarak da vasıflandırılabilir. Savaş, der Heraklit, biraya getirir, hukuk ise kavgadır.

14

Portekizliler, İspanyollar, Fransızlar, Hollandalılar ile İngilizler yeni toprağı paylaşmak için aralarında mücadele ettiler. Mücadele yalnızca askerî silahlarla yürütülmedi, bu aynı zamanda kimin daha iyi dayanaklara sahip olduğu konusunda yürütülen diplomatik ve hukukî bir tartışmaydı. Yerlilere karşı bu açıdan alışılmamış derecede cömert olunması şübhesiz mümkündü. Karaya inildi, bir haç çizildi ya da bir ağaca kralın arması oyuldu, yedekte getirilen bir arma taşı kondu ya da bir ağac kökünün kovuğuna bir işaret bırakıldı. İspanyollar, etraftaki yerlilere kutlama davetleriyle ülkenin o andan itibaren Kastilya tahtına ait olduğunu ilân etmeye bayılıyordu. Bu tür sembolik mülkiyet açıklamaları, büyük bir adaya ya da bir kıtanın tamamına hukukî yönden sahip çıkmak için yeterli görülüyordu. Hiçbir hükûmet; ne Portekizliler, ne de İspanyollar, Fransızlar, Hollandalılar ya da İngilizler yerlilerin kendi topraklarındaki haklarını dikkate aldı. Bir başka meselede toprağı alan Avrupalı halklar arasındaki çatışmaydı. Bu noktada herkes o an elinde olan her hukukî dayanağı ve maksada hizmet eder

gözüktüğü ölçüde yerlilerle ve hükümdarlarıyla yapılan anlaşmaları kullandı.

İki Katolik güç, İspanya ile Portekiz arasında Roma'daki Papa hukukî ünvanlarm koyucusu, yeni toprak alımının düzenleyicisi ve toprağı ele geçiren güçler arasındaki hakem olarak ortaya çıkabilirdi. Daha 1493 yılında, yani Amerika'nın keşfinin üstünden bir yıl bile geçmemişken, İspanyollar o zamanki Papa VI. Alexander'dan yeni keşfedilen Batı Hint Adaları'nı apostolik otoritesine dayanarak Kilise'nin dünyevî iktası olarak Kastilya ve Leon kralı ile vârislerine hediye ettiğine dair bir ferman temin ettiler. Fermanda Atlas Okyanusu'nda Azorlar ile Cape Verde'nin yüz mil kadar batısından geçen bir hat tayin edilmişti. Hattın batısındaki bütün keşifler, İspanya'ya Papa tarafından ikta olarak verilmekteydi. Ertesi yıl İspanya, Tordesilla Anlaşması ile hattın doğusunda keşfedilen her toprağın Portekiz'e ait olacağı hakkında Portekiz ile fikir birliğine vardı. Böylece, o tarihte Kolomb'un daha ancak birkaç ada ile körfez keşfetmiş olmasına rağmen, Yeni Dünya'nın en geniş şekilde paylaşılması başlamaktaydı. O devirlerde kimse dünyanın doğru bir resmini yapamıyordu, ama buna rağmen dünyanın yeniden paylaşılması en geniş çerçevede ve her şekilde gerçekleşti. Papanın 1493 tarihli taksim hattı, yeni temel düzene, Dünya'nın yeni *nomos*una dair çatışmanın başlangıcında yer almaktadır.

Yüz yıldan fazla süre İspanyollar ile Portekizliler, arkalarından sıkıştıran Hollandalılar, Fransızlar ile İngilizlerin hak iddialarını savuşturmak için Papanın tevcihatına dayandılar. 1500 yılında Cabral tarafından keşfedilen Brezilya tartışmasız Portekiz'in oldu, çünkü Amerika'nın batı kıyısının öne çıkmış

bu parçası, taksim hattının sonradan batıya kaydırılması neticesinde doğuda, Portekiz'e ait "yarıdünya"da kalıyordu. Ama diğer fetihçi iktidarlar kendilerini İspanya ile Portekiz arasındaki anlaşmalara bağlı hissetmedi ve Papalık otoritesi, iki Katolik gücün toprak ele geçirme tekeline saygı göstermelerine yetmedi. Reform aracılığıyla Protestan halklar Roma Papalığı'nın açıkça her tür otoritesini reddettiler. Böylece Yeni Dünya toprağını ele geçirme mücadelesi, Reform ile Karşı Reform arasında, İspanyolların dünya Katolisizmi ile Hugenottların, Hollandalıların ve İngilizlerin dünya Protestanizmi arasında bir mücadeleye dönüştü.

15

Yeni keşfedilen ülkelerin yerlilerine karşı Hristiyan istilacılar, karşılarında beraber savaşma kabiliyetine sahip bir düşman olmadığından ortak bir cebhe oluşturmadılar. İstilacı Hristiyan halklar arasında şimdi hüküm süren din savaşı, Katoliklik ile Protestanlık arasındaki dünya mücadelesi, sert olduğu kadar tarihî açıdan muhteşem ve son derece şekil vericiydi. Bu tarif ve bu cebhelerle bir din savaşı gibi görünmektedir ve öyleydi de. Fakat bu herşeyi açıklamaya yetmez. Unsurların zıtlığının ve o zaman başlayan hür deniz âleminin sabit kara âleminden ayrılmasının üstünde durursak, gerçek ve tam aydınlığa kavuşur.

Büyük din savaşının bazı figürleri, büyük şairler tarafından sahneye çıkartılmıştır. İspanya Kralı II. Philipp ile düşmanı İngiltere Kraliçesi Elizabeth dram yazarlarının en sevdiği temalara dönüşmüştür. İkisi de Schiller'in farklı trajedilerinde ortaya çıkar; her ikisi sık sık da aynı tiyatro oyununda dolaysız karşı karşıya ele alınmıştır ki bu da güzel ve tesirli sahneler doğurur. Ama en derin zıtlıklar, gerçek

dost-düşman halleri ve son unsur (elementer) güçler ve zıtlıklar bu şekilde göz önüne serilemez. Aynı çağ için Almanya'nın böyle sahneye çıkabilecek kahraman figürleri yoktur. Almanya için faaliyet fakiri 1550-1618 arası yıllarda yalnızca tek bir Alman, ünlü bir tiyatro oyununun kahramanı oldu: İmparator II. Rudolph. Onun hakkında çok az şey duymuşsundur ve Alman halkının anılarında yaşamaya devam ettiği pek söylenemez. Yine de adı bu meyanda zikredilmelidir. Ünlü bir Alman oyun yazarı, Franz Grillparzer, onu haklı olarak bir trajedinin merkezine yerleştirir: "Habsburg'da Kardeş Kavgası". Grillparzer'in oyununun zorluğu ile büyüklüğü tıpkı kahramanınınki gibi, II. Rudolph'un faal bir kahraman değil bir engelleyici, bir geciktirici olmasında yatar. Bir "*Katechon*"dan, -daha önce başka bir meyanda zikrettiğimiz bir mefhum-, biraz birşeyler taşıyordu. Rudolph Almanya'nın o zamanki vaziyetinde ne yapabilirdi ki? Almanya dışı cebhelerde olanların Almanya'yı alâkadar etmediğinin farkına varması zaten mühimdi ve Otuz Yıl Savaşı'nın patlak vermesini gerçekten onyıllarca durdurmuş ve geciktirmiş olmasının kendisi dahiyâne bir başarıydı.

Almanya'nın o zamanki vaziyetindeki hususiyet, Almanya'nın bu din savaşında bir karara varmayışı ve de hiç bir şekilde karara varma imkânının olmayışından ileri gelmekteydi. Katoliklik ile Protestanlığın zıtlığını içinde taşıyordu, ama yine de Almanya içi bu zıtlaşma, Yeni Dünya'daki toprak alımlarında kendini gösteren Protestanlık ile Katolikliğin dünya ölçeğindeki zıtlığından tamamen farklı birşeydi. Almanya Luther'in memleketi ve Reform'un ortaya çıktığı ülkeydi. Ancak dünyayı ele geçiren güçlerin mücadelesi, başlangıçtaki Katolik-

lik ile Protestanlık'ın aslî zıtlaşmasını çoktan aşmış ve Almanya içi meselelerin çok uzağında, Cizvitlik ile Kalvincilik arasındaki çok daha derin ve kesin zıtlaşmaya ulaşmıştı. Bu artık dünya politikası ayarındaki dost-düşman tefrikiydi.

Lutherci Alman prensleri ve zümreleri, hepsinden önce de İmparatorluğun ilk Protestan prensi olan Saksonya elektör-prensi, Katolik bir imparatora da olsa sadakatlerini muhafaza etmeye çabalıyordu. Kalvinizmin tahrikiyle Protestan Alman zümrelerinin "*Union*" (Birlik) adı verilen mücadele birliğinin doğduğu ve buna karşı Katolik zümrelerin "*Liga*"(Lig) adında bir karşı cebhe oluşturduğu sıralarda, Lutherci Saksonya elektör-prensi hangi tarafa dahil olduğunu bilemiyordu. 1612 yılında dahi Katolik Ligi'ne katılıp katılmaması hakkında tartışma yürütülüyordu. Lutherciler'in Kalvinistler'e duyduğu nefret, Papacılar'a duyduklarından ya da Katolikler'in Kalvinistler'e duydukları nefretten daha az değildi. Bu yalnızca, Lutherciler'in kendilerinden daha faal Kalvinistler'e nisbetle asillere itaat düsturuna umumiyetle fiilen daha fazla bağlı kalmasıyla açıklanamaz. Gerçek sebep, Almanya'nın o zamanlar Yeni Dünya'da toprak ele geçirme sürecinin dışında tutulmuş ve toprak ele geçiren Avrupalı Batılı güçlerin dünya çapındaki çekişmelerine dışardan çekilmiş olmasında yatmaktadır. Almanya aynı zamanlarda güneydoğusunda ilerleyen Türklerin tehdidi altındaydı. Cizvitler ile Kalvinistler Almanya'ya; İspanya, Hollanda ve İngiltere'den hareketle Almanya'nın iç gelişmesine çok uzak kalan tercihler sunuyordu. Cizvit olmayan Katolik ve Kalvinist olmayan Lutherci Alman prensleriyle zümreleri, kendilerine içten yabancı kavgadan uzak durmaya çalı-

şıyordu. Fakat bunun için ciddi bir öz güçle kararlılık gerekliydi ki bunların yokluğu yüzünden yerinde bir tarifle *"neutropassiv"* (tarafsız-pasif) olarak adlandırılmış bir hale düşmüşlerdi. Bunun neticesi, Almanya'nın kendisine içten yabancı denizaşırı toprak elde etme savaşının, kendisi ona katılmaksızın çatışma alanına dönüşmesiydi. Kalvinizm yeni mücadeleci dindi; onu elinde tutan, ona mahsus inançtan çok temel unsur olarak denize açılmadır. O, Fransız Hugenottlarının Hollandalı hürriyet kahramanlarının ve İngiliz Püritenlerinin inancı olmuştu. Bir de, deniz üstünlüğüyle koloniler edinme yanlısı az sayıda Alman prenslerinden biri olan Büyük Brandenburg elektör-prensinin dinî inancıydı. İsviçre, Macaristan ile diğer ülkelerdeki Kıta içi Kalvinist cemaatler, dünya politikası açısından bakıldığında, denizcilikle ilgili bir enerjinin arkasında durmadıkları sürece ehemmiyetsizdiler.

Kalvinist olmayan herkes Kalvinist inançtan, en çok da insanın ezelden seçilmişliğine, *"Praedestination"*a (kaza ve kader) katı inancından ürkmüşlerdir. Dünyevî konuşmak gerekirse kader inancı yalnızca, çöküşle lanetlenmiş, çürümüş bu dünyadan başka bir dünyaya ait olma bilincinin en uç noktasına yükselmesidir. Modern sosyolojinin diliyle, mertebesinden ve tarihin neresinde olduğundan emin olan bir seçkinin kendilik bilincinin en yüksek derecesidir. Daha basit günlük dildeki ifadesiyle, kurtarılmış olmaktan emin olmaktır ve kurtarılmak da bütün dünya tarihinin her kavrama karşı belirleyici anlamı olagelmiştir. Bu eminlik içinde İspanya'ya karşı mücadele veren Hollandalı hürriyetçiler o muhteşem şarkılarını söylemiştir: Toprak denize dönüşüyor, evet hürleşiyor.

Denizin unsur (elementer) enerjileri 16. yüzyılda patlarken onların başarıları o kadar büyüktü ki, hızla dünya siyasî tarihine geçtiler. Aynı anda zamanlarının manevî diline de girmek zorundaydılar. Öylesine balina avcısı, yelkenci ve deniz haydutu olarak kalamazlardı. Manevî müttefiklerini, geçmişin tasavvurlarına gerçekten son veren en cesur ve radikal müttefiği bulmalıydılar. Bu, o zamanın Alman Lutherciliği olamazdı; ülkecilik ve umumî bir karalaşma meyliyle beraber yol alıyordu. Her halükârda Almanya'da Hansa Birliği'nin sonu ile Alman Baltık gücü de, Hollanda'nın denizlerdeki yükselişinin ve Cromwell'in şiddetli hükmünün Kalvinist dönemle çakışması gibi, açıkca Lutherci döneme denk düşmüştü. İşin doğrusu bunun pek az bilincine varabildik. Şimdiye kadarki tarih araştırmalarının çoğu daha hâlâ karayla irtibatlı bakış açılarının tesiri altındadır. Hep yalnızca sabit karayı ve devletlerin, hatta Almanya'da yalnızca ülke devletinin gelişmesini gözönüne alıyor ve bunu da bütünüyle küçük devletlerle küçük mekânlar açısından yapıyorlar. Ama gözümüzü denize yöneltirsek hemen biraraya gelişi, siyasî Kalvinizm ile Avrupa'nın patlayan deniz enerjilerini birbirine bağlayan unsurî (elementer) kuvvetlerin tabiricaizse o dünya tarihi boyutundaki kardeşliği görürüz. O zamanın dinî cebheleri ve teolojik mücadele şiarları, dünya tarihi varoluşunun sabit karadan denize geçmesine yolaçan unsurî (elementer) kuvvetlerin zıtlığını özünde taşır.

16

Tarihî oluşun kara tarafında devâsa bir istila vukû bulurken, gezegenimizin yeniden taksiminin bir o kadar mühim diğer yarısı denizde gerçekleşiyordu. Bu, Britanya'nın denizleri ele geçirmesiyle olmaktaydı ve bu yüzyıllarda Avrupa'nın bütünündeki patlamanın deniz tarafındaki neticesiydi. Özü kara ile deniz tefrikinde yatan, gezegen boyutundaki ilk mekân düzenlemesinin temel çizgisi bu sayede belirlenmişti. Şimdi artık sabit kıta bir düzine hükümran devlete aitken, deniz kimsenin ya da herkesin veya gerçekte sonunda sadece birinin, İngiltere'nindi. Sabit karanın düzeni, devlet ülkelerine ayrılmış olmasında yatar; buna karşılık açık deniz hür, yani devletsizdir ve hiçbir devletin ülke hakimiyetine tâbi degildir. Bunlar, mekâna bağlı temel olgulardır ve son üç yüzyılın Hristiyan-Avrupalı milletlerarası hukukunu bünyesinden çıkarıp geliştirmiştir. Bu, bahsi geçen devirdeki esas kanun yani dünyanın *nomos*udur.

Birçok bildik ve sıkça anılan cümle ile slogan hakikî manalarını ancak İngilizler'in denizleri ele

geçirmesi ve kara-deniz ayrılışı olgusunun ışığında elde eder. Sir Walter Raleigh'in şu sözü gibi: "Denize hükmeden, dünya ticaretine de hükmeder; dünya ticaretine hükmeden ise dünyanın bütün hazinelerine ve aslında dünyanın kendisine sahip olur" ya da "bütün ticaret dünya ticaretidir; bütün dünya ticareti deniz ticaretidir". Hürriyet sloganları, İngiliz deniz ve dünya hakimiyetinin doruk noktasında buraya bağlanır: "Bütün dünya ticareti hür ticarettir". Bütün bunlar ilk bakışta yanlış değildir, ama belirli bir zaman ile belirli bir dünya haline bağlıdır. Eğer bunlardan kesin ve ezelî hakikatler çıkarılmaya çalışılırsa bu yanlış olur. Kara ve deniz tenakuzu, herşeyden önce kara savaşıyla deniz savaşının zıtlığında kabuğundan dışarı çıkar. Kara savaşı ve deniz savaşı neredeyse her zaman stratejik ve taktik olarak farklı şeyler olmuştur. Ancak şimdi zıtlıkları, farklı dünyaların ve birbirine ters hukukî kanaatlerin ifadesine dönüşüyor.

Kara savaşı için Kıta Avrupası devletleri 16. yüzyıldan itibaren, savaşın devletle devletin münasebeti olduğu düşüncesine dayanan belirli şekiller oluşturmuştur. İki tarafta da devletçe teşkilatlandırılmış askerî bir kuvvet yer alır ve ordular açık savaş alanında birbirleriyle mücadelelerini bir karara bağlarlar. Düşman olarak karşı karşıya gelen sadece çatışan ordularken, çatışma halinde olmayan sivil halk düşmanlıkların dışında kalır. O düşman değildir ve çatışmaya katılmadığı sürece düşman muamelesi görmez. Deniz savaşının temelindeyse buna karşılık, düşmanın ticareti ile ekonomisine darbe vurulması gerektiği düşüncesi yatar. Böyle bir savaşta düşman yalnızca çatışılan rakibin kendisi değil, aynı zamanda düşman devletin her vatandaşı ve niha-

yet düşmanla ticaret yapıp ekonomik ilişkiler içinde bulunan tarafsızdır da. Kara savaşının, neticeyi belirleyen açık meydan savaşına meyli vardır. Tabiî ki deniz savaşında da iş denizde çatışmaya varabilir, ama tipik araçları ve yöntemleri düşman kıyılarının vurulması ve kuşatılması, düşmana ait ve tarafsız ticaret gemilerine ganimet hakkına dayanarak el konulmasıdır. Deniz savaşının tipik araçlarının yapısında temelde, savaşanlara da savaşmayanlara da yönelmek yer alır. Hassaten o açlığa mahkum eden kuşatma, fark gözetmeksizin kuşatılan bölgenin tamamındaki nüfusu, asker ile sivili, erkekler ile kadınları, yaşlılar ile çocukları vurur.

Gerçekte bunlar yalnızca bir milletlerlarası hukuk düzeninin iki yüzü değil, iki ayrı dünyadır da. Fakat İngilizler'in denizleri ele geçirmesinden bu yana İngilizler ve İngilizlerin fikirlerinin tesiri altındaki halklar bu hale alıştılar. Bir kara gücünün bütün yerküreyi içine alan bir dünya iktidarı oluşturabileceği tasavvuru, onun dünyaya bakışı açısından duyulmamış birşeydi ve tahammül edilemezdi. Bundan farklı olarak, karadan ayrık bir deniz varoluşu üstüne kurulmuş olan ve dünya okyanuslarını içine alan bir dünya hakimiyeti mümkündür. Avrupa'nın kuzeybatı köşesindeki küçük bir ada, karaya sırt çevirip denize yönelerek dünya çapında bir imparatorluğun merkezi haline geldi. Katıksız bir deniz varoluşunda bütün yeryüzüne yayılmış bir dünya hakimiyetinin vasıtalarını buldu. Kara ile denizin ayrılmasının ve bu iki unsurun tenakuzunun gezegenin esas kanunu haline gelmesinden sonra, bu temel üzerinde insanların, İngilizler'in denizleri ele geçirişi ve bunun zamana bağlılığı şeklindeki asıl olguyu göz önüne almaksızın bu halin hikmetini ve

makullüğünü açıkladıkları öğretilerin hükümleri, isbat cümleleri ile bilim sistemlerinden kuvvetli bir şebeke çıkıverdi. Büyük millî ekonomi bilginleri, hukukçular ile filozoflar bu tür sistemler oluşturdular, ve bu da büyük büyük babalarımızın pek çoğunu oldukça aydınlattı. Nihayetinde başka bir ekonomi bilimi ve başka bir milletlerlararası hukuk düşünemez oldular. Burada büyük *Leviathan*'ın insanların maneviyatıyla hissiyatı üstünde de güç sahibi olduğunu görebilirsin. Bu onun hakimiyetinin en şaşırtıcı yanıdır.

17

İngiltere bir adadır. Ama ancak karadan açık denize temel yönelişin yüklenicisi ve merkezi olup o çağda zincirlerinden kurtulan denizcilik enerjisinin tamamını tevarüs edince, tekrar tekrar vurgulanan o İngiltere'nin ada olduğu ifadesinde kasdedilen adaya dönüştü. Ve ancak yeni, daha önceden bilinmeyen bir anlamda ada olduğunda, İngilizler'in okyanusları ele geçirmesi tamamlandı ve mekân devriminin o zamanki ilk bölümü kazanıldı.

İngiltere tabiî ki bir adadır. Ama bu coğrafî keyfiyetin tesbiti fazla bir mana taşımaz. Siyasî âkıbetleri çok farklı birçok ada mevcuttur. Sicilya da bir adadır, İrlanda, Küba, Madagaskar ve Japonya da. Hepsi de birer adaya işaret eden bu az sayıdaki isimle irtibatlı olarak bile birbiriyle tenakuz içinde kaç tane tarihî gelişme vardır! Belirli bir anlamda bütün kıtalar, en büyükleri dahi birer adadır ve insanların sakin olduğu bütün yeryüzü, Yunanlılar'ın daha o zamanlarda bildiği gibi, okyanusla çevrilidir. Binyıllar önce, belki M.Ö. 18000'lerde anakaradan ayrıldığından beri, İngiltere de birbirinin aksi siyasî âkıbetle-

rin altında coğrafî olarak hep aynı anlamda bir ada olagelmiştir. Keltler yerleştiğinde ve Julius Sezar tarafından Roma adına fethedildiğinde, Norman fethi sırasında (1066) ve Orleans Bakiresi devrinde(1431) İngilizler Fransa'nın büyük kısmını işgal altında tuttuklarında, İngiltere bir adaydı.

Bu adanın sakinleri, korunaklı bir adada olma hissine de sahiptiler. İngiltere'nin deniz tarafından sanki koruma hendekleri gibi çevrilmiş bir kale olarak yüceltildiği güzel şiir ve mısralar Ortaçağ'dan bize kadar ulaşır. Bu kendini adalı bilme hissi en meşhur ve en güzel ifadesini Shakespeare'de bulmuştur:

> *Bu ikinci cennet, bu taçlandırılmış ada, yarım cennet,*
> *Tabiatın kendisi için tesis ettiği bu dalgakıran,*
> *Bu, gümüş denize yerleştirilmiş mücevher,*
> *O deniz ki işgörür bir sed misâli*
> *Evi savunan bir hendek misâli.*

İngilizler'in bu tür mısraları sık sık zikretmiş olmasına ve hassaten de "bu, gümüş denize yerleştirilmiş mücevher" ifadesinin meşhur bir söz haline gelebilmesine şaşmamak gerekir.

Lâkin, İngiliz ada bilincinin bu tür tezahürleri eski adaya aittir. Ada hâlâ denizlerle çevrili, kıtadan kopmuş bir kara parçası olarak kavranıyor. Ada bilinci hâlâ karaya bağlı, toprağa bağlı ve ülkesel (territoryal). Hatta zaman zaman ada hissinin, bilhassa keskinleşmiş bir ülkesel toprak hissiyatı olarak dışa çıktığı da olur. Her ada insanını ve bugün dahi her İngiliz'i doğuştan deniz haydudu yerine koymak bir hata olurdu. Koyun çobanı bir halkın 16. yüzyılda denizin çocuklarına dönüşmesinin altında hangi de-

ğişikliğin yattığını daha önce görmüştük. Bu, adanın bizzat siyasî-tarihî varlığının kökten dönüşmesiydi. Bu da dünyaya bu kez sadece denizden bakılması suretiyle adanın anakaranın tecrit edilmiş bir parçası olmaktan denizin bir kısmına, bir gemiye ya da daha anlaşılır olarak bir balığa dönüşmesinden ileri geliyordu.

Karaya, dosdoğru denizden çıkan tamamen denizci bir bakış, territoryal gözle bakan biri için zor anlaşılırdır. Alışıldık dilimiz tariflerini, gayet anlaşılır bir şekilde, karadan çıkışla oluşturur. Bunu değerlendirmemizin hemen başında görmüştük. Gezegenimiz hakkındaki tasavvurumuzu, basitçe yeryüzü/toprak tasavvuru olarak adlandırırız ve bir deniz tasavvurunun da varolabileceğini unuturuz. Denizle ilişkili olarak deniz yollarından bahsederiz, aslında karadaki gibi yollar değil, yalnızca trafik hatları varolduğu halde. Açık denizde yol alan bir gemiyi, milletlerarası hukukun bu meseleyi adlandırdığı gibi "yüzen bir devlet parçası" olarak düşünürüz. Bir savaş gemisi yüzen bir hisar ve İngiltere türünde deniz tarafından sanki bir hendek tarzında çevrilmiş kalemsi bir ada gibi gelir bize. Deniz insanı için bütün bunlar, kara sıçanlarının fantezilerinden kaynaklanan tamamen yanlış aktarılardır. Bir gemi, bir balığın yüzen bir köpek olmaması gibi yüzen bir kara parçası değildir. Tersine sadece denize dayalı bir bakış açısından da kara bir kıyıdan ibarettir, "hinterland"ı olan bir sahildir. Açık denizden ve denizci bir varoluştan bakıldığında bütün bir karanın kendisi dahi bir sahil mülkü, denizin bir artığı olabilir. Bu bakış açısının bizim icin şaşırtıcı, ama denizden bakıldığında tipik bir örneği Edmund Burke'ün dile getirdiği şu ifadesidir: İspanya Avru-

pa'nın kıyısında karaya oturmuş bir balina balığından başka birşey değildir.

İngiltere salt bir deniz varoluşuna geçtiğinde, dünyanın geri kalanıyla, bilhassa Kıta Avrupası devletleriyle esas münasebeti bu yüzden dönüşmek zorunda kaldı. İngiliz politikasının bütün ölçüleri, diğer Avrupa ülkelerinin bütünüyle farklı ölçüleriyle karşılaştırılamaz ve uyuşturulamaz hale geldi. İngiltere denizin efendisi olmuştu ve yeryüzünün tamamı üzerindeki deniz hakimiyetine dayanarak bütün kıtalara yayılmış Britanya dünya imparatorluğunu kurdu. İngiliz dünyayı destek noktaları ve trafik hatlarıyla düşünüyordu. Diğer halklar için toprakla vatan olan, ona yalnızca hinterland olarak gözüküyordu. "Kıtalı" kelimesi geri kalmışlık yan anlamını kazanırken onun üzerindeki nüfus da *"backward people"* oldu. Ada'nın kendisiyse, salt deniz varoluşu üstüne kurulan dünya imparatorluğunun metropolü olmak suretiyle köklerinden kopmakta ve karasallığını yitirmektedir. Bir gemi ya da bir balık gibi, yeryüzünün başka bir parçasına yüzebilir, çünkü o sadece bütün kıtalara yayılmış bağlantısız bir dünya imparatorluğunun menkul merkezidir. Kraliçe Viktorya çağının önde gelen politikacısı Disraeli Hindistan'ı kasdederek, Britanya İmparatorluğu'nun Avrupalı olmaktan çok Asyalı bir güç olduğunu söylemişti. 1876 yılında İngiltere Kraliçesi ünvanını Hindistan İmparatoriçesi ünvanıyla birleştiren de o idi. Bu, İngiliz dünya gücünün karakterini Hindistan'dan hareketle edindiği anlamına geliyordu. Aynı Disraeli, daha 1847'de "Tancred" adlı romanında, İngiltere kraliçesinin Hindistan'a taşınması önerisini getirmişti. "Kraliçe büyük bir filo toplamalı ve sarayı ve idarî tabakayı bütünüyle berabe-

rinde taşıyıp imparatorluk makamını Londra'dan Delhi'ye geçirmeli. Orada dev gibi, hazır bir imparatorluk, birinci sınıf bir ordu ile büyük gelirler bulacak."

Disraeli, 19. yüzyılın Abravanel'iydi (yukarıda anıldı). Dünya tarihinin anahtarı olarak ırk üzerine ve Yahudilik ile Hristiyanlık üzerine söylediklerininin bir kısmının, Yahudi ve Hristiyan olmayanlar tarafından ateşli bir şekilde propagandası yapıldı. Bu tür tavsiyelerde bulunurken ne dediğini biliyordu. Ada'nın artık Avrupa'nın bir parçası olmadığını hissediyordu. Kaderi artık Avrupanınkine bağlı olmak zorunda değildi. Bunu kırabilir ve bir deniz dünya imparatorluğunun metropolü olarak yerini değiştirebilirdi. Gemi demir alıp başka bir toprak parçasına demir atabilirdi. Büyük balık *Leviathan* harekete geçebilir ve başka okyanuslar arayabilirdi.

18

Waterloo Muharebesi'nden sonra, yirmi yıllık harbin ardından Napoleon yenildiğinde, İngiltere'nin tartışmasız tam bir deniz hakimiyeti çağı başladı. Bu 19. yüzyıl boyunca sürdü; yüzyılın ortasında, Kırım Savaşı sonrasında ve Kırım Savaşı'nı sonlandıran 1856 tarihli Paris Konferansı'nda doruk noktasına ulaştı. Serbest ticaret çağı, aynı zamanda İngiltere'nin endüstriyel ve ekonomik üstünlüğünün serbest genişleme çağıydı da. Serbest deniz ile serbest dünya pazarı, hâmili ve hamisi yalnızca İngiltere'nin olabileceği bir hürriyet tasavvurunda birleşti. Bu çağda İngiliz modeline hayranlık ve onu taklitçilik de bütün Dünya'da zirve yaptı.

Bir iç dönüşme büyük *Leviathan*'ın asıl varlığına dokundu. Bu gayet tabiî o zamanlar henüz farkedilmemişti. Tam tersine. Dünya ekonomisinde o sıralar ortaya çıkan şaşırtıcı yükseliş neticesinde, pozitivist, hızla artan zenginlikle gözleri kamaşmış bir çağ bu zenginliğin daha artmaya devam edeceği ve binyıllık yeryüzü cennetine ulaşacağına inanıyordu. Ama *Leviathan*'in özüne dokunan dönüşme doğrudan En-

düstri Devrimi'nin neticesiydi. Bu, 18. yüzyılda İngiltere'de makinelerin icadıyla ortaya çıkmıştı. İlk kömür yüksek fırını (1735), ilk dökme çelik (1740), buharlı makine (1768), ilk iplik bükme makinesi (1770), ilk mekanik dokuma tezgâhı (1786), hepsi önce İngiltere'dedir ki bunlar İngiltere'nin endüstriyel bütün diğer halklar önündeki çıkışının büyüklüğünü açıkca ortaya koyan birkaç örnektir. Bunları 19. yüzyılda buharlı gemiyle demiryolu izlediler. İngiltere burada da zirvede kaldı. Büyük deniz hakimiyeti aynı zamanda büyük makine hakimiyeti oldu. İngiltere'nin dünya hakimiyeti ebedîleşmiş görünüyordu.

Deniz varlığının gelişmesinde İnebahtı'daki kadırgalar arası deniz çatışmasından (1571) İspanyol armadasının Kanal'da imha edilmesine kadar (1588) ne kadar büyük adım atıldığını yukarıda görmüştük. Aynı büyüklükte bir adım, İngiltere, Fransa ile Sardunya'nın 1854-1856'de Rusya'ya karşı yürüttüğü Kırım Savaşı ve endüstriyel kuzey eyaletlerinin güneyin ziraatçi güney eyaletlerini yendigi 1861'den 1863'e kadar süren Amerikan İç Savaşı arasında yer alır. Kırım Savaşı'nda hâlâ yelkenli savaş gemileri kullanılıyordu. İç Savaş'da ise zırhlı buharlı gemiler. Artık bununla birlikte modern endüstri ile ekonomi savaşı çağı başlar. İngiltere bu adımda da öncüydü ve neredeyse 19. yüzyılın sonuna kadar diğerleriyle arasındaki büyük farkı korudu. Ancak bu gelişme aynı zamanda kara ile deniz arasındaki aslî nisbette yeni bir safha anlamına geliyordu.

Çünkü şimdi *Leviathan*, büyük bir balıktan bir makineye dönüşüyordu. Bu gerçekte alışılmamış büyüklükte bir öz dönüşmesiydi. Makine insanın denizle münasebetini değiştirmekteydi. O ana dek

deniz gücü üzerinde müessir olan cüretkâr insan ırkı eski anlamını yitirdi. Yelkenli gemilerin cesur denizci başarıları, yüksek yön bulma sanatı, hususî bir insan ırkının zorlu yetiştirme ve seçimi, bunların hepsi modern, teknik deniz seyrüseferinin güvenliğinde kayboldu. Ama deniz hâlâ insanları şekillendiren gücünü koruyordu. Lâkin, koyun çobanı bir kavmi korsanlara çeviren o güçlü darbenin tesiri sona erdi. Deniz unsuruyla insan varoluşu arasına makine girdi. Makine endüstrisi üstüne kurulu bir deniz hakimiyeti kuşkusuz, deniz unsuruyla hergün en zorlu dolaysız mücadelenin verildiği bir deniz hakimiyetinden başka birşeydir. Yalnızca insanın kas gücünün hizmet verdiği bir yelkenli ile buhar silindirleri tarafından hareket ettirilen bir gemi, deniz unsuruyla iki farklı münasebeti ortaya koyar. Endüstri devrimi, deniz unsurundan doğan deniz çocuklarını makine üreticilerine ve makine kullanıcılarına dönüştürdü. Herkes bu dönüşmeyi hissetti. Bazıları eski kahramanlık zamanlarının sonunun gelmesinden şikâyet etti ve deniz haydutluğu hikâyelerinin romantizmine sığındı. Diğerleri tekniğin ilerlemesini kutladılar ve kurgu insanlık cenneti ütopyalarına düştüler. Biz burada, Britanya dünya gücünün sırrı olan sırf deniz varoluşunun özünden vurulduğunu bütün objektifliğiyle ortaya koyuyoruz. Ama 19. yüzyıl insanları bunu farketmediler. Çünkü ister balık olsun ister makine, *Leviathan* her şartta daha kuvvetli ve muktedir hale geliyordu ve imparatorluğunun sonu yokmuş gibi görünüyordu.

19

Amerikalı Amiral Mahan 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında, İngilizler'in denizleri ele geçirişini makine çağında da sürdürmek için ilgi çekici bir deneme yaptı. Mahan, "deniz gücünün tarihe tesiri"nin hatırı sayılır tarihçisidir. O, Almancası da çıkmış olan ve Alman deniz kuvvetlerinin, bilhassa da onun kurucusu Amiral von Tirpitz'in takdirini kazanmış olan temel eserini böyle adlandırmıştı.

Mahan, 1904 Temmuz tarihli bir makalesinde İngiltere'nin Amerika Birleşik Devletleriyle yeniden birleşmesi imkânından bahseder. Bu tür bir yeniden birleşmenin en derin sebebini aynı ırk, dil ya da kültüre sahip olmalarında görmez. Başka yazarlar tarafından sıkça öne sürülen bu dayanak noktalarını asla hafife almasa da, bunlar onun için hoş karşılanacak eklerden ibarettir. Onun için belirleyici olan dünya denizlerindeki Anglo-sakson hakimiyetinin sürdürülmesinin gerekliliğidir ve bu yalnızca "adamsı" bir zeminde iki Anglo-Amerikan gücün birleştirilmesiyle gerçekleşebilir. İngiltere'nin kendisi modern gelişmenin neticesinde çok küçülmüş-

tü, bu yüzden de artık o güne kadarki anlamında ada değildi. Amerika Birleşik Devletleri ise bunun tersine çağa uygun gerçek adaydı. Bunun, der Mahan, genişlemesinden dolayı henüz bilincine varılamamıştır. Ama günümüz kıstasları ve büyüklük nisbetlerine denk düşer. Birlesik Devletlerin ada karakteri, deniz hakimiyetinin daha geniş bir zeminde korunabilmesiyle ilerletilebilmesine yol açsa gerektir. Amerika, Britanya deniz hakimiyetinin ebedîleştirilebileceği ve dünya üzerindeki Anglo-amerikan deniz hakimiyeti olarak daha büyük tarzda devam ettirilmesi gereken daha büyük adadır.

Disraeli gibi bir politikacı Britanya dünya imparatorluğunu Asya'ya kaydırmak isterken, Amerikalı amiralin zihninde Amerika'ya taşınma vardı. Bu, bir 19. yüzyıl Anglo-sakson denizcisi için tabiî bir fikir tarzıdır. Amiral çağın dönüştüğünü hissediyor, endüstrinin gelişmesiyle birlikte mutlak olarak ortaya çıkmış dehşetengiz nisbet ve kıstas değişiklerini görüyordu. Ama Endüstri Devrimi'nin tam da esas noktaya, insanın denizle aslî münasebetine isabet ettiğini görmüyordu. Hal böyle olunca eski çizgide düşünmeye devam etmiştir denebilir. Onun daha büyük adası, aşılmış eskimiş bir geleneği yepyeni şartlarda korumak zorundadır. Eski, oldukça küçük ada ile onun üstüne kurulmuş bütün deniz ve dünya hakimiyeti kompleksi, yeni adaya ilâve edilmeli ve onun tarafından devâsa bir römork gibi çekilip kurtarılmalıdır.

Mahan'ın şahsiyeti ne kadar mühim ve büyük ada kurgusu ne kadar tesirli olursa olsun, yeni bir mekân düzeninin unsur (elementer) çekirdeğini ıskalar. Eski denizcilerin ruhundan doğmamıştır. Fikirleri tutucu bir jeopolitik güvenlik ihtiyacından

kaynaklanır ve artık 16. ve 17. yüzyıllardaki yürekli deniz seyrüseferciliği ile Kalvinist kader inancı arasındaki dünya tarihi boyutundaki ittifakı ortaya çıkarmış unsur kırılmasının enerjilerinden nasibini hiç almamıştır.

20

Endüstrinin gelişmesi ile yeni teknik kendilerinin 20. yüzyılın seviyesinde tutulmalarına izin vermediler. Buharlı gemi ve demiryolunda durup kalmadılar. Dünya, makine dininin peygamberlerinin düşündüğünden bile hızlı değişerek elektroteknik ve elektrodinamik çağma girdi. Elektrik, uçuş ve radyo yayıncılığı; ikinci bir mekân devrimine olmasa bile, kesinlikle gezegen çapındaki ilk mekân devriminin yeni bir safhasını başlatacak şekilde bütün mekân tasavvurlarının dönüşmesine yol açtı.

1890'dan 1914'e kadar geçen kısa zaman içinde Kıta Avrupası devletlerinden biri, Almanya, Krupp'un henüz 1868 yılında top imalatı alanında İngilizler'den daha ileriye gittiğini göstermesi sonrasında İngiltere'nin açtığı farkı kapattı, hatta makine, gemi ve lokomotif imalatı gibi önemli alanlarda onun önüne geçti. 1914 Dünya Savaşı artık yeni işaretin altındaydı. Halklarla hükûmetleri, pek tabiî ki mekân devrimi çağının bilincinde olmadan, sanki 19. yüzyılda yaşadıkları savaşlardan biriymişçesine onun içine girivermişlerdi. Devâsa büyüklükte bir

tarım ülkesi olan Çarlık Rusyası geniş topraklarında bir tane bile modern motor fabrikası olmadan 1914 Birinci Dünya ve Madde Savaşı'na başlarken, ileri derecede sanayileşmiş Almanya'da hâlâ İngiliz anayasa (teşkilat-ı esasî) idealleri hakim, İngiliz mefhumları birer klasikti. Gerçekte buharlı gemiden modern savaş gemisine doğru gelişme, kürekli kadırgadan yelkenli gemiye geçişten daha küçük değildi. İnsanın deniz unsuruyla ilişkisi yeni baştan en derinliğine değişmişti.

Uçağın ortaya çıkmasıyla, deniz ile karaya ilâve olan yeni üçüncü bir boyut fethediliyordu. Şimdi insan kara sathı üzerinde de denizinkinde olduğu gibi irtifa kazanıyor ve tamamen yeni bir nakil vasıtası ile bir o kadar yeni bir silahı eline alıyordu. Ölçüler ve ölçekler değişmeye devam ediyor ve insanın tabiat ile diğer insanlar üstündeki hakimiyeti göz alabildiğine geniş alanlara taşınıyordu. Hava kuvvetlerinin "uzay silahı" olarak adlandırılmış olması anlaşılabilirdir. Çünkü ondan kaynaklanan mekân devrimi tesiri hassaten kuvvetli, dolaysız ve göze batıcıdır.

Bunun dışında kara ve deniz üzerindeki hava sahasını sadece uçakların katetmediği ve bütün ülkelerin vericilerce yaydıkları dalgaların aralıksız olarak saniye hızıyla atmosfer sahasında dünyanın çevresini dolaştıkları da düşünülecek olursa, şimdi yalnızca yeni, üçüncü bir boyuta ulaşıldığına değil, üçüncü bir unsurun, insan varoluşuna yeni bir unsur alanı olarak *hava*nın da katıldığına inanılabilir. İki efsanevî hayvana, *Leviathan*'a ve *Behemoth*'a bir üçüncüsü, büyük bir kuş da katılabilir. Fakat böyle neticesi bol iddiaları ele alırken aceleci olmamalıyız. İnsan gücünün hava mekânında hangi teknik-maki-

ne araçları ve enerjilerle uygulandığı düşünülecek olur ve uçakları hareket ettiren patlamalı motorlar akla getirilirse, o zaman *ateş* insan faaliyetinin gerçek yeni unsuru olarak daha çok göze çarpar.

Karaya ve denize katılan iki yeni unsur meselesini burada karara bağlamak gerekmiyor. Ciddi incelemelerle fantastik spekülasyonlar burada hâlâ oldukça birbirine karışıyor ve öngörülemez bir hareket alanı elde ediyorlar. Antik bir öğretiye göre bütün insanlık tarihi, dört unsur içinden geçen bir yolculuktan ibarettir. Konumuzda temkinle kalırsak, iki objektif ve kesin tesbit yapmamız mümkündür. Biri mekân devriminin yeni safhasıyla ortaya çıkan mekân mefhumunun dönüşmesine dairdir. Bu dönüşme, tanımış bulunduğumuz 16. ve 17. yüzyıllarınkinden daha az derine gider değildir. O zamanlar insanlar dünyayı boş bir mekânda bulmuşlardı. Bugün mekândan yalnız, düşünülebilecek her tür muhtevadan mahrum bir derinlik boyutunu anlamıyoruz. Mekân bizim için insan enerjisinin, faaliyeti ile performansının güç alanı oldu. Ancak şimdilerde daha önceki bütün devirlerde imkânsız olsa gereken ve günümüzün bir Alman filozofu tarafından dile getirilen bir düşünce mümkün oluyor: Dünya mekânda değildir, bilakis mekân dünyadadır.

İkinci tesbitimiz karayla denizin aslî nisbetine dair. Deniz, bugün artık balina avcılarının ve korsanların zamanında olduğu gibi bir unsur değil. Günümüzün trafik ve haber araçları tekniği onu bugünkü anlamında bir mekâna dönüştürdü. Bugün, barış zamanlarında her armatör, okyanusun hangi noktasında gemisinin açık deniz üzerinde olduğunu günü gününe ve saati saatine bilebilir. Böylelikle

yelkenli gemiler çağının deniz dünyası insan için temelden değişmiştir. Ama hal böyleyse, deniz ve dünya hakimiyetinin bugüne kadarki bağlantısının üzerinde tesis edildiği deniz ile kara taksimi de geçersiz hale gelir. Britanya deniz fütuhatının temeli ve bununla birlikte dünyanın şimdiye kadarki *nomos*u geçersizleşir.

Onun yerine engellemez ve karşısında durulmaz bir şekilde gezegenimizin yeni *nomos*u gelişiyor. Onu, insanların eski ve yeni unsurlara yeni münasebeti davet eder ve insan varoluşunun değişen kıstas ve nisbetleri de onu zorunlu kılar. Birçokları bunda sadece ölüm ile yıkımı göreceklerdir. Bazıları dünyanın sonunu gördüklerine inanıyorlar. Gerçekte yalnızca şimdiye kadarki kara ile deniz nisbetinin sonunu yaşıyoruz. Ama insanın karşısındaki yeni korkusu, yeni boşluğun izalesi demek olsa da; bu boşluk karşısındaki eski korku kadar büyüktür. Bu yüzden birçokları, aslında yeni bir mananın kendi düzeninin mücadelesini verdiği yerde, yalnızca manasız düzensizlik görüyorlar. Eski *nomos* tabiî olarak ortadan kalkıyor ve onunla beraber bütün bir eskimiş ölçü, norm ve nisbetler sistemi de. Fakat gelen de bu yüzden sadece ölçüsüzlük ya da *nomos* düşmanı bir hiçlik değil. Eski ve yeni güçlerin öfkeli mücadelesinde de adil ölçüler meydana geliyor ve kendi kendilerine anlamlı parçalar oluşturuyor.

Burada da tanrılar var ve hüküm sürüyorlar,
Büyüktür ölçüleri.

SONRADAN DÜŞÜLEN NOT

"Aile hayatı düsturu için toprak, sabit *zemin* ve *yer* nasıl şart ise, endüstriyi dışarıya doğru gayrete getiren unsur da denizdir."

(Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts [Hukuk Felsefesinin Esas Hatları]*, §247).

Yazdıklarımda, bu § 247 hakkında tıpkı Marksizm'de §§ 243-246 hakkında yapılmış olana benzer bir açılım denemesine başlangıcı bulmayı dikkatli okuyucuya bırakıyorum.

10.4.1981

Carl Schmitt

İndeks

A
Abravanel, Isaak 60, 135
Ada 118, 131, 132, 133, 142
Adriyatik 63
Afrika 62, 102
Afrodit
Agrippa'nın dünya haritası 102
Akdeniz 60, 61, 63, 65, 67, 72, 77, 79, 83
Alman 9, 13, 14, 30, 33, 39, 42, 43, 45, 53, 65, 78, 79, 94, 104, 122, 123, 125, 141, 147
Alman prensleri 123, 124
Almanya 95, 122, 123, 124, 125, 145, 146
Amalfi 67
Amerika 65, 66, 79, 80, 93, 103, 107, 109, 110, 118, 142
Amerika Birleşik Devletleri 141, 142
Amerikan İç Savaşı 138
Anaksimenes 55
Anarşist 5, 9, 37, 42, 43, 46
Anâsır-ı erbaa, bkz. dört unsur
Anglo-Amerikan 141, 142
Anglo-Sakson 4, 141, 142
Anonim 21, 24
Anonim şirket 21
Antonius 68
Apokalipz 3
Arabistan 102
Arakses 103
Arcana 40
Aristarch 101
Aristokrat 39
Aristoteles 101
Arşimet 101
Asur 65
Asya 76, 83, 134, 142
Aşkın (*transendental*) 9, 31
Ateist 9, 37, 46
Ateizm 37, 45
Ateş 52, 55, 147
Atina 60, 95
Atlantik 74, 75, 79
Atlas Okyanusu 67, 79, 102, 118

Avcı 75, 76
Avrupa 114, 115, 116, 123, 125, 127, 128, 129, 133, 134, 135
Avrupa medeniyeti 46, 111, 114
Aydınlanma 14, 40, 109
Aydınlanmış despotluk 39
Ayı 59
Aziz Dominik 26
Azorlar 118
Aztekler 110

B
Babil 65
Bacon, Francis 87
Bakunin 42, 43, 44, 46
Balık 52, 53, 54, 56, 59, 72, 73, 74, 91, 134, 135, 138, 139
Balina 59, 71, 72, 73, 74, 75, 79
Balina avcıları 71, 74, 76, 81, 147
Balina balığı 72, 73, 75, 134
Bartholemeus Gecesi 94
Batı Hint Adaları 118
Batınî 11
Behemoth 59, 146
Berserker 42
Bilim insanı 23
Birinci Enternasyonal 43
Bismarck 3
Bizans İmparatorluğu 61
Bloy, Léon 17
Boğa 59
Bohemler 23
Bolşevik (-ler) 5, 15, 31, 44
Bossuet 27
Brandenburg elektör-prensi 124
Brezilya 118
Bruno, Giordano 108
Buccaneerler 82, 85
Bucentoro 62
Buharlı gemi 73, 138, 145, 146
Buharlı makine 138
Burjuva 5, 23, 33, 44, 88
Burke, Edmund 7, 133
Büro 23, 28
Bürokrasi 4, 19
Büyük Engizisyoncu 4, 37
Büyük İskender 99, 101
Byron, Lord 6, 63

C
Cabral 118
Caliban 40
Cape Verde 118
Cartier, Jean 79
Castex, Amiral 59
Chamberlain, H. St. 6
Charles, Stuart 87
Christoph, Colombus, bkz. Kolomb
Churchill 7
Cihanşümûl 6, 7, 8, 41, 95
Cizvit (-çilik) 3, 11,19
Colbert 80, 95
Complexio oppositorum 8, 13, 16, 30
Comte, Auguste 22
Conquista 93
Cornwall 88, 89, 90
Cortes, Donoso 8, 17
Cromwell 3, 94, 125
Cumhuriyet 5, 6, 16, 30, 61
Curzon, Lord 7

D
d'Eldin, Clerk 79
Dalmaçya 66
Danimarkalı 94
Dante 26
De Maistre 17
de Vitoria, Fransisco 114
Deccal 3, 5, 17, 18
Define Adası 83
Delhi 135
Demiryolu 138, 145
Demokrasi 4, 8
Deniz 51, 52, 53, 54, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 91, 94, 95, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 141, 142, 146, 148
Deniz Dilencileri (*Seegeusen*) 85
Deniz gücü 60, 61, 62, 63, 65, 139, 141
Deniz haydutu 84, 125
Deniz muharebesi 68
Denizler tanrıçası 103
Devlet 8, 9, 16, 20, 25, 28, 29, 30, 35, 36, 42, 62, 69, 71, 87, 88, 127, 133
Devletlerarası hukuk 114
Devrimci 23, 32, 34, 43, 109
Dicle 65
Diktatörlük 19
Din 5, 14, 26, 33, 42, 104, 121, 122, 124
Disraeli 134, 135, 142
Diyonizoscu sarhoşluk kültü 16
Doç 62, 71
Dogmatizm 9
Doğu Roma, bkz. Bizans İmparatorluğu 61
Dostoyevski 4, 6, 37, 38
Dört unsur 52, 55, 56, 147
Drake, Franz 81, 88
Düalizm 11, 27
Dünya imparatorluğu 6, 61, 134, 135, 142
Dünya Savaşı 73, 145

E
Ege Denizi 63
Ekonomi 17, 20, 25, 130, 137, 138
Ekonomik rasyonalizm 17
Ekvator 80, 93, 101
Elbe 103
Elektrifikasyon 15
Elektrik 18, 145
Elektrodinamik 145
Elektroteknik 145
Elisabeth, I. 82
Empedokles 55
Emperyalizm 7, 21, 37
Endüstri 11, 12, 13, 138, 139, 142, 145, 149
Endüstri Devrimi 137, 139, 142
Endüstriyel 15, 23, 73, 74, 137, 138
Eratosthenes 101
Erfurt Programı 33
Eski Ahid 9
Estetik olan 26
Eşitlik 24

F
Fabrika 28, 146
Farmason 40, 41, 42
Fırat 65
Fil 59

Flandern 88, 91
Fleury, Jean 79
Fransa 3, 43, 79, 80, 94, 104, 132, 138
Fransız 5, 9, 17, 22, 23, 38, 59, 71, 72, 73, 78, 79, 82, 83, 93, 94, 104, 124
Fransisken 5, 8
Frizya 77

G
Galli (-lik) 7
Galya 102
Gelenek 7, 32, 142
Germanya 102
Germen 6, 65
Girit Adası 60
Gladstone 3
Goethe 53
Görres 10
Grev 5
Grillparzer, Franz 122
Grönland 109
Güney Kutbu 73, 74

H
Haçlı Seferleri 62, 99, 104
Hagedorn, Bernhard 77
Hakluyt 93
Halk 24, 30, 91, 128
Hanedancılar (legitimistler) 5
Hansa Birliği 104, 125
Hanse bölgesi 78
Hava kuvvetleri 146
Hawkins 81
Hegel 65, 149
Heine, Heinrich 60
Helenizm kültürü 101
Hello, Ernest 38
Henry, IV. 94
Heraklit 116
Heraklit (Efesli) 55
Hermafroditlik 5
Heron 101
Hırvatistan 66
Hırvatlar 12
Hindistan 88, 102, 134
Hollanda 77, 79, 82, 90, 93, 94, 117, 118, 119, 123, 124, 125
Hollandalı hürriyetçiler 124
Hollandalılar 69, 71, 77, 78
Homeros 72
Horror vacui 109
Hoste, Paul 78
Hristiyan 33, 34, 37, 38, 44, 45, 68, 114, 115, 116, 121, 127, 135
Hristiyan Avrupa 62, 115
Hristiyan (-lar) 13
Hugenottlar 12, 124
Hukuk 25, 28, 29, 32, 34, 35, 36, 87, 116, 129, 130
Hukuk bilimi 30, 34, 35, 104
Hukukçu 15, 34, 35, 89, 104, 130
Hukukî akıl 21
Hukukî mantık 14
Hususî mülkiyet 5, 25, 33
Hümanizm 111
Hürriyet 4, 5, 24, 33, 124, 128, 137

İ
İçkin (-lik)) (*immanent, Immanenz*) 24, 42, 31
İktisadî zihniyet 17, 18, 22, 24, 29, 32
İlah 52, 53, 66

İlerleme 7, 95, 139
İlkçağ 54
İlliraya 102
İmparatorluk 102, 123
İndus 103
İnebahtı 68, 69, 138
İnebahtı Deniz Savaşı 68
İngiliz Doğu Hint Ticaret Kumpanyası 88
İngiltere 59, 62, 69, 83, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 102, 104, 121, 123, 127, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 141, 145
İnkalar 110
İnsan varoluşu 52, 110, 139, 146, 148
İplik bükme makinesi 138
İran 102
İrlanda 7, 8, 89, 90, 131
İrlandalılar 12
İsa Mesih 38
İskenderiye 101
İslâm 62, 104
İspanya 78, 79, 82, 83, 85, 87, 90, 94, 102, 118, 119, 123, 124, 133
İspanyol 8, 17, 68, 69, 81, 82, 87, 90, 114, 115, 117, 118, 119, 138
İspanyollar 7, 79, 84, 93
İsviçre 124
İsviçre kantonları 4
İşadamı 23
İşçi 5, 20, 23, 25, 28
İtalyanlar 12, 79

J
Jacob, I. 82
Jakob, Stuart 87
Jamaika 82, 94
Jellinek, Georg 30
Kabalistler 59, 60

K
Kadırga 67, 78, 138, 146
Kalvinistler 123
Kalvinizm 123, 124, 125
Kanada 79
Kant 10
Kapitalist (-ler) 15, 20, 21, 28, 42
Kapitalizm 13, 88
Kapp, Ernest 65, 67
Kaptan Cook 75
Kara 51, 53, 56, 59, 60, 61, 67, 76, 77, 78, 94, 95, 98, 104, 107, 127, 128, 129, 133, 138, 146, 148
Kara gücü 60, 61, 129
Kara muharebesi 68
Karadeniz 103
Karaip Denizi 82
Kardinal 8, 26
Kardinal Wolsey 87
Karl, (Büyük) 61
Karşıdevrimci 45
Kartaca 61, 95
Kastilya 60, 117, 118
Katechon 61, 122
Katolik (-lik) 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 25, 26, 28, 34, 35, 38, 41, 44, 45, 82, 85, 87, 94, 114, 118, 119, 121, 122, 123
Katolisizm 119
Kautsky, Karl 33
Keltler 132
Kırım Savaşı 137, 138

Kıyamet Günü 18, 38
Kızılderili 66
Kızılderililer 110, 114, 115
Kilise 3, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 21, 22, 26, 29, 30, 37, 39, 41, 104, 118
Killigrew Ailesi 88, 89, 90, 91
Kitle demokrasi 39
Klasik 22, 146
Klasik olan 27
Knossos 60
Kolomb, Kristof 75, 79, 98, 103, 110, 118
Kolombiya 82
Koloni 79, 93, 94, 95, 115, 116, 124
Komünist 5, 42
Komünizm 25, 46
Konstantinopolis 61, 63
Kopernik 98, 101, 108
Korinth geçidi 102
Korsan (-lar) 60, 71, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 115, 139, 147
Köylü (-ler) 4, 25, 28, 29, 61, 97
Kraliyetçiler 5
Krupp 145
Kurban 22, 66
Kuş 52, 56, 146
Kutsal İttifak 4
Kuzey Amerika 4
Kuzey Kutbu 73
Kültür Savaşı 3

L
La Rochelle 79, 82
Lacordaire 5
Lagun kültürü 66
Laselle 42
Lehler 7, 12
Lenin 15
Leviathan 25, 59, 60, 71, 74, 130, 135, 137, 138, 139, 146
Liberalizm 5, 7, 33, 45
Liga 123
Linné 72
Lokomotif 145
Louis , XV. 94
Louis, XIV. 78, 94
Luther, Martin 108, 122
Lümpen proleter (-lik) 43, 44

M
Macaristan 67, 124
Madagaskar 83, 131
Mahan, Amiral 141, 142
Mahkeme 36, 38, 90
Mahkeme-i kübra 17, 38
Mainwaring, Henry 82
Makine 13, 14, 23, 25, 26, 31, 32, 101, 111, 138, 139, 141, 145, 147
Makyavelci politika 19
Malay 68
Manastır rahibesi 37
Marcion 9
Marksizm 45, 149
Marx 42, 43, 44
Marx, Karl 32
Maurras, Charles 6
Mazzini 42, 46
Medea trajedisi 103
Mekân 54, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 113, 127, 142, 145, 147
Mekân devrimi 95, 97, 98, 101, 102, 107, 110, 111, 114, 131, 145, 146, 147

Mekanik dokuma tezgâhı 138
Meksika 110
Melville, Herman 72, 75
Mercier, Kardinal 7
Merkantalizm 19
Merkeziyetçilik 42
Metafizik (çiler) 9, 10, 15, 42, 56
Mısır 65, 102
Michelet, Jules 71, 73, 75, 76
Militarizm 7
Millet 7, 23, 30, 69
Milletler Cemiyeti 36, 41
Milletlerarası bir mahkeme 35
Milletlerarası hukuk 114, 115, 116, 127
Millî irade 7
Moby Dick 72, 75
Monarşi 4, 6, 8
Monarşistler 4
Montalembert 5
Morgan, Henry 81, 82
Morus, Thomas 87
Mozart 39
Muhafazakârlık 7, 34
Muharebe 68
Muscovy Company 93
Musset 63
Mutlakiyetçi prens 19
Mutlakiyetçiler 4
Mülkiyet 32, 113, 115, 117
Müstemleke, bkz. koloni 112
Mylae Muharebesi 68

N
Napoleon 137
Nero, İmparator 102
Nomos 113, 118, 127, 148
Norman fethi 132
Normanlar 61
Norveçli 94

O
Objektiflik 17, 18
Obüs 74
Oken, Lorenz 53
Oktavius 68
Okyanus 53, 63, 65, 67, 69, 71, 72, 77, 80, 93, 94, 102, 129, 131, 135, 147
Okyanus küresi 51
Orleans Bakiresi 132
Ortaçağ 16, 19, 22, 29, 59, 67, 91, 104, 107, 108, 110, 111, 132
Osmanlı Devleti 68
Otoktonlar 53
Ototalassik 54
Otuz Yıl Savaşı 122
Öklid 101
Öklid geometrisi 101

P
Panama 82
Panslavist 6
Papa 3, 9, 16, 21, 22, 118
Papacılar 123
Papageno 40
Paris Konferansı 137
Parlamentarizm 29
Parlamento 30
Pasifik Okyanusu 75
Pasifist 5
Pearse, Padraic 8
Peloponnes Savaşı 61
Persli 60, 103
Phokas, Nikephor 63
Philipp, II. 121

Piskopos 7
Politik olan 18
Portekiz 60, 79, 94, 118, 119
Potamik (kültür) 65
Pozitivist 22, 137
Praedestination 124
Projeksiyon 24
Proleter (sınıfı) 23, 43, 44, 45
Prospero 40
Protestan (-lık) 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 19, 34, 82, 85, 94, 114, 119, 121, 122, 123
Protestanizm 119
Psikoloji 24
Pusula 67, 79
Püriten (-ler) 12, 23, 124

R
Radar 74
Rahip 7, 16, 22, 28
Ren 103
Retorik 26, 44
Retorik olan 26, 27
Roma 3, 6, 7, 9, 10, 16, 17, 61, 65, 95, 102, 105, 118, 132
Roma hukuku 21, 104
Roma İmparatorluğu 6, 61, 99, 104
Roma Katolik Kilisesi 6
Roma Katolikliği 4, 10, 13
Romantik 10, 11, 13, 14, 27
Rousseauculuk 13
Rudolph, II. 122
Rum ateşi 61
Rus Ortodoks 3
Rus Sovyet Cumhuriyeti 25, 45
Rusya 32, 59, 138

S
Saksonya elektör-prensi 123, 124
Salamis'deki deniz çarpışması 60
Sanat 12, 13, 14, 25, 26, 39, 77, 78, 101, 104, 105, 110, 111, 139
Sarasenler 61
Saray 5, 134
Savoirorlar 54
Schiller 121
Seneca 102, 103
Sermayedar bkz. kapitalist (-ler)
Seyrüsefer 66, 67, 83, 139, 143
Sezar 102
Sezar, Julius 132
Shakespeare 40, 132
Shelley 26
Sibirya 76
Sicilya 104, 131
Sihirli Flüt 39
Skolastik 11
Sohm, Rudolf 34, 37
Sorel, Georges 14, 15, 17
Sosyal demokrasi 33
Sosyalist 5, 20, 45
Sosyalizm 5, 6, 15, 31, 44, 46
Soylu (-lar) 29, 88
Sparta 61
Stevenson 83
Strabon 102
Stuartlar 87
Su 51, 52, 53, 55, 103
Suriye 102

Ş
Şahıs hukuku 28, 32
Şahsî mülkiyet 15, 21, 32

Şeytan 5, 37
Şövalye 22, 23, 82, 104

T
Tabiat 11, 12, 13, 19, 53, 55, 56, 101, 146
Tabiat bilimi 14, 54, 55
Taht 4, 28, 117
Taine 27
Tancred romanı 134
Tanrı 14, 22, 24, 37, 85, 87
Tanrı'nın içkinliği 9
Teknik 10, 11, 14, 15, 16, 17, 24, 25, 29, 31, 32, 40, 42, 45, 77, 78, 139, 145
Temsil 5, 7, 10, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 35, 37, 39
Terciolar 68
Terrisme 12
Teslis 9, 13
Thalasik (kültürü) 65
Thales 55
Thales (Miletli) 53
Thetis 103
Thompson, Francis 26
Thule 103
Tiphys 103
Tirollüler 7
Tocqueville 5
Toprak 12, 21, 29, 51, 52, 53, 55, 56, 65, 69, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 122, 123, 124, 132, 133, 134, 135
Tordesilla Anlaşması 118
Toscanelli 79
Trier 7, 43
Tunus 61
Tüccar 22, 28, 84, 104
Tüketim 14, 17, 19, 20, 25, 28, 42, 113
Türk donanması 68
Türk Sultanı 63

U
Uçak 74, 146, 147
Union 123
Utrecht Barışı 82

Ü
Üçüncü tabaka 23
Üretim 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 31, 113

V
Vandallar 61
Varoluş 63, 102, 111
Vatikan 3, 22
Venedik 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 95
Venedik Cumhuriyeti 62, 67
Veuillot, Louis 17
VI. Alexander, Papa 118
Vikingler 61, 66, 109
Viktorya, Kraliçe 134

W
Wagner, Richard 63
Walter Raleigh 81, 88, 128
Waltzemüller 79
Warren Hastings 7
Waterloo Muharebesi 137
Weber, Max 6, 16
Welser 79
Wilhelm von Oranien 94

Y
Yahudi tektanrıcılığı 9
Yahudiler 60

Yansıma 24
Yelkenli 67, 69, 74, 77, 78, 79, 80, 138, 139, 146, 148
Yeni Ahid 9
Yeni dünya 79, 103, 116, 118, 119, 122, 123
Yeniçağ 54, 103
Yeniçeriler 68
Yer 51, 89, 149
Yer küresi 51
Yer yuvarlağı 51
Yerküre 67, 75, 76, 129
Yeryüzü 11, 15, 21, 38, 51, 94, 107, 113, 114, 129, 131, 133, 134, 137
Yunan-Ortodoks 53

Carl Schmitt

Tarih ve Siyaset Üzerine İki Deneme

Türkçesi: Gültekin Yıldız

Carl Schmitt'in muhalefet ettiği şeylerin listesi bir hayli uzundur. Schmitt, çok partili parlamenter demokrasinin gördüğü suretlerine muhalif olmuştur. Tıpkı I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyet sonrası Almanya'da kurulan Weimar Cumhuriyeti'nde güçlü bir siyasi alternatif olarak beliren proleter sınıf diktatörlüğünü yücelten sosyalizme karşı olduğu gibi. Keza "ekonomik akıl" ve "teknik akıl" da muhalefet ettikleri listesinden hiç düşmemiştir. Schmitt İngiltere ve / veya ABD hegemonyası altında bir dünya devletine de, Milletler Cemiyeti'ne de, kapitalist dünya ekonomisinin milli devletleri ortadan kaldıran depolitizasyonuna da karşı çıkmıştır. Bir bilim felsefesi olarak pozitivizmin hukuka ve siyaset teorisine sirayetine de muhaliftir. Şahıs ve grup hakimiyetini pekiştirdiğini düşündüğü "nötr devlet" de, hukuki pozitivizmin eseri "kanun devleti" de onun pek çok eserinde sistematik olarak tenkit ettiği temel olgulardandır.

Roma Katolikliği ve Politik Form'da Schmitt, Roma Katolik Kilisesi'ni tarihüstü / tarihötesi dini rolü ve daveti açısından değil Roma sonrası Avrupa tarihinde işgal ettiği siyasi kudreti itibariyle ele alır. Üzerinde yoğunlaştığı tarihi devir, Protestan ve Püriten fırkaların ona muhalefetini tevarüs eden seküler politik ve ekonomik aktörler lehine güç kaybettiği "modern zamanlar"dır. Çünkü Schmitt için esas aciliyeti olan, hegemonya kurmakta olduğuna inandığı politik aktörlere ve onların dünya tasavvurları ile söylemlerine karşı Roma Katolik Kilisesi'nin temsil ettiği "ruh" ya da "duruş"tan mülhem bir muhalefet zemini oluşturmaktır.

Kara ve Deniz, dünya hayatının iki temel unsurunca temsil edilen, devrin iki siyasi kudretini, iki ayrı varoluş şeklini ve dünya tasavvurunu iki kutup olarak "tefrik" ve tahlil eder. Schmitt'in entelektüel dünyası "fark alemi"ne aittir. Schmitt'in *Kara ve Deniz*'de karşı karşıya koyduğu; "Leviathan" ile "Behemoth", saf denizci varoluş ile saf kara varoluşu, yaşadığı tarihi andaki Protestanlık ile Katoliklik, İngiliz ile Alman, bencil kapitalist tüccar ile kahraman kara askeridir. Spengler, Sombart, Jünger, Heidegger ve Schmitt "fark" deyince, dost - düşman deyince aynı şeyi görürler ve gösterirler.

9 789757 819622

Paradigma Yayıncılık